

Sosiaalitieteiden laitos
Helsingin yliopisto
Helsinki

TALOUELLINEN, SUKUPUOLITTUNUT JA TRANSNATIONAALI SOSIAALINEN

**HYVINVOINTIHALLINNAN MUUTOS JA KYSYMYS TYÖN
JA PERHEEN YHTEENSOVITTAMISESTA**

Kirsi Eräranta

VÄITÖSKIRJA

Esitetään Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi Helsingin yliopiston päärakennuksen pienessä
juhlasalissa (Fabianinkatu 33, 4. krs.) perjantaina 17.5.2013 klo 12.

Helsinki 2013

Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2013:7
Sosiologia

© Kirsi Eräranta

Kansi: Jere Kasanen
Kannen kuva: Titta Aaltonen

Painettua julkaisua myy ja välittää:
Unigrafian kirjamyynä
<http://kirjakauppa.unigrafia.fi/>
books@unigrafia.fi
PL 4 (Vuorikatu 3 A) 00014 Helsingin yliopisto

ISSN-L 1798-9124
ISSN 1798-9051 (verkkajulkaisu)
ISSN 1798-9124 (painettu)
ISBN 978-952-10-7678-7 (nid.)
ISBN 978-952-10-7679-4 (PDF)

Unigrafia, Helsinki 2013

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	9
1.1	Hyvinvointivaltiollisen hallinnan kysymys työn ja perheen yhteensovittamisesta	10
1.2	Hyvinvointihallinnan suunnanmuutos.....	14
1.3	Tutkimustehtävä.....	19
2	TEOREETTIS-METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT	23
2.1	Hallinnan analytiikka.....	23
2.2	Hallinnolliset ja poliittiset dokumentit	29
2.3	Nykyisyyden ontologia ja genealogia.....	33
3	ARTIKKELIT	39
4	TULOSTEN YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	45
4.1	Taloudellinen kysymys.....	45
	<i>Taloudelliset rationaalisuudet</i>	46
	<i>Markkinainstrumentit ja taloussubjektit</i>	49
4.2	Sukupuolta korostava kysymys	51
	<i>Biopoliittinen ongelma</i>	51
	<i>Sukupuolierityiset subjektit</i>	55
	<i>Dikotominen ongelmanasettelu</i>	57
4.3	Transnationaalin hallinnan kysymys	60
	<i>Yhteinen ongelma ja suoritusteknologiat</i>	61
	<i>Osallistamisteknologiat</i>	63
	<i>Kansallinen vai ylikansallinen kysymys?.....</i>	66
5	LOPUKSI	69

KIITOKSET

Työ on tullut valmiiksi ja on aika kiittää siihen eri tavoin osallistuneita ihmisiä.

Ohjaajani Ilpo Helén on antanut yhtäältä arvokkaita kommentteja ja neuvoja väitöskirjaprosessin aikana, toisaalta aikaa ja tilaa työn tekemiselle ilman turhaa hiillostusta. Kiitos Ilpo – laaja-alainen tietämyksesi mitä erilaisimmista asioista on ollut suureksi hyödyksi myös tämän tutkimuksen kohdalla ja kommenttisi ovat aina osuneet naulan kantaan. Myös Tuula Gordon ehti toimia väitöskirjani ohjaajana jonkin aikaa. Kiitos Tuula paitsi käsikirjoitusteni lukemisesta ja eteenpäin kannustamisesta, myös siitä että avasit tieni valtiotieteellisen tiedekunnan naistutkimuksen opetuskorin Valpurin toimintaan. Tämä toiminta on paitsi tukenut ja inspiroinut väitöstutkimusta, myös pätevoittänyt akateemisen maailman opetus- ja hallintotehtäviin.

Minulla on ollut onni ja kunnia saada väitösprosessin viimeisiin vaiheisiin mukaan suuresti arvostamiani tutkijoita ja tunnettuja yhteiskuntatieteilijöitä eri aloilta. Väitöskirjani esitarkastajat Raija Julkunen ja Johanna Kantola lukivat käsikirjoitukseni paneutuneesti läpi ja antoivat arvokasta palautetta. Moni ehdottamanne parannus ja lisäys on päätynyt tämän kirjan sivuille – suuret kiitokset niistä! Kiitän myös vastaväittäjääni Anneli Anttosta, kustos Matti Kortteista ja arvosanalauteakunnan jäsentä Riitta Jallinojaa näihin tehtäviin lupautumisesta.

On ollut ihanaa saada kuulua väitöstutkimuksen alusta alkaen MOLEen: Ilpo Helénin ja Turo-Kimmo Lehtosen luotsaamaan elämän hallinnan ja talouden käytännöistä kiinnostuneiden tutkijoiden yhteisöön. Ilpon, Turo-Kimmon sekä Mikko Jauhon, Mianna Meskuksen, Keiju Vihreäsalon (ent. Yesilova), Jyri Liukon, Lotta Hautamäen ja Antti Silvastin kanssa olemme kokoontuneet lukuisia kertoja päärakennuksen hämyiseen kuppilaan keskustelemaan mielenkiintoisista teksteistä ja kommentoimaan toistemme tekemää myyrän työtä. Näissä tapaamisissa on avautunut toinen yliopisto, jossa ilmapiiri on ollut yhtä aikaa innostunut ja kiireetön – kiitos.

En olisi ryhtynyt jatko-opiskelijaksi ilman ystäväni ja yhteistyökumppanini Johanna Moisanderin rohkaisua. Johanna on kiittäminen monesta: suuri osa siitä, mitä olen oppinut tieteellisestä kirjoittamisesta ja akateemisesta elämästä yleensä, on sinun ansiotasi. Kiitos myös Marja Käsälälle antoisasta yhdessä kirjoittamisesta, jonka yksi tuotos sisältyy tähän kirjaan.

Olen tehnyt väitöskirjaani kolmella eri työpaikalla. Aloitin tutkimukseni Helsingin yliopiston Kristiina-instituutissa, josta on sittemmin tullut sukupuolentutkimuksen oppiaine. Kristiinasta siirryin kotilaitokselleni sosiologiaan – nykyiseen sosiologian oppiaineeseen – jossa valtaosa työstä tuli tehdyksi. Väitöskirjaprosessin viime metreillä olen työskennellyt Aalto-yliopiston Kauppakorkeakoulun viestinnän laitoksella, jossa työaikaa on kulunut myös väitösdetaljien hoitamiseen. Kiitos näiden yhteisöjen esimiehille ja -

naisille mahdollisuudesta tehdä työtä yksikköjen tiloissa sekä työkavereille yhteisistä tilaisuuksista, asioiden sujumisesta ja jokapäiväisestä jutustelusta.

Kaikkia kolmea työyhteisöä luonnehtii aktiivinen tutkimusseminaaritoiminta. Väitöskirjani edistymisen kannalta tärkeitä ovat olleet erityisesti Kristiina-instituutin, sosiologian ja edellä mainitun Valpurin jatkokoulutusseminaarit. Kiitos niiden vetäjille ja osallistujille mahdollisuudesta luettaa työpapereitani ja tutustua muiden tekemään sukupuolta koskevaan ja/tai sosiologiseen tutkimukseen.

Arkinen työntekeä olisi ollut monin tavoin kurjempaa ilman loistavia työhuonekavereita. Kiitos erityisesti Aiska Hiltuselle, Venla Oikkoselle, Jaana Maksimaiselle ja Riikka Perälälle monenlaisesta jakamisesta ja naurusta! Tärkeitä hengähdyshetkiä työnteon lomassa ovat tarjonneet lisäksi keskustakampuksen lähistöllä sijaitsevat puistot, kirjastot, opiskelijaruokat ja ravintolat. Olen kiitollinen paitsi näiden paikkojen työntekijöille, myös kollegoille, joiden kanssa lounaalle tai puistoon tuli lähdettyä: Riikka Kotaselle, Kaisa Ketokivelle, Ella Sihvoselle, Linda Hartille, Michael Egererille, Anne Mattilalle ja muille. On ollut aina ilo vaihtaa työtä koskevat ja henkilökohtaiset kuulumiset kanssanne.

Jos jotakin jään väitöskirjan valmistuttua kaipaamaan, se on tutkijakoulujen jäsenyys. *LabourNet*issä, Sovakossa, Naistutkimuksen valtakunnallisessa tohtorikoulussa ja Perhetutkimuksen tutkijakoulussa olen saanut tutustua kiinnostaviin ihmisiin ja osallistua mahtaviin seminaareihin paitsi eri yliopistokaupungeissa, myös maaseudun rauhassa erilaisilla opistoilla ja tutkimusasemilla ympäri Suomen. Kiitän kaikkien neljän tutkijakoulun johtoryhmien jäseniä ja tohtorikoulutettavia asiantuntevista keskusteluista työpapereitten äärellä sekä hauskaista seurasta!

Kun rahahanat väitöskirjalleni alun odottelun jälkeen aukesivat, taloudellista tukea on tullut pienellä paineella mutta pitkään. Kunnia kuuluu *LabourNet*- ja Sovako-tutkijakouluille, Helsingin yliopistolle, sen tiedesäätiölle ja *Family, Security and the Ethos of Welfare* -hankkeelle, Emil Aaltosen ja Koneen säätiöille sekä Kotisisaropiston kannatusyhdistyksen rahastolle.

Kiinnostus yhteiskuntapolitiikkaa kohtaan ja halu opiskella on varmasti istutettu minuun jo lapsuuden perheessä – kiitos vanhemmilleni ja veljelleni perheineen siitä. Ystäviäni kiitän kaikesta, mikä tekee elämästä elämisen arvoista: lounastreffeistä, metsäretkistä, telkkari-illoista, liikuntaharrastuksista, juhlista, reissuista ja illallisista vuosien varrella. Olette parhaita! Puolisoani Tittaa haluan kiittää paitsi kirjan kannen kuvasta ja tekstin painokuntoon saattamisesta, myös jokapäiväisen elämän jakamisesta, rakkaudesta ja ilosta – silloinkin kun päivät väitöskirjaa viimeistellessä venyivät pitkiksi. Vihdoinkin meillä on enemmän aikaa toteuttaa lukuisia projektejamme!

Helsingissä huhtikuussa 2013

Kirsi Eräranta

LUETTELO ALKUPERÄISARTIKKELEISTA

1. Eräranta, Kirsi & Käsälä, Marja 2007: ”Työ, perhe ja yhteensovittaminen. Katsaus tutkimuksiin ja käsitteisiin”. *Janus* 15:3, 184-199.
2. Eräranta, Kirsi 2011: “Changing conceptions of citizenship and care in Finnish policy discourse on reconciliation of work and family life”. Teoksessa Hanne Marlene Dahl, Marja Keränen & Anne Kovalainen (toim.): *Europeanization, Care and Gender – Global Complexities*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 123-137.
3. Eräranta, Kirsi 2011: “Finnish policies for reconciling work and family and the usages of Europe”. *European Journal of Social Security* 13:1, 125-142.
4. Eräranta, Kirsi: “When Nordic gender equality meets the EU: Promotion of work/family reconciliation at Finnish workplaces through European Social Fund projects”. Artikkelikäsikirjoitus.
5. Eräranta, Kirsi: “A New Social Risk? Work-Life Balance in twentieth-century Finland”. Artikkelikäsikirjoitus arvioitavana aikakauslehdessä *Social Science History*.

1 JOHDANTO

Miten meistä tuli työn ja perheen yhteensovittajia?

Jos meiltä kysytään, miten meistä tuli työn ja perheen yhteensovittajia, haemme vastausta yleensä elämänhistoriastamme. Työn ja perheen yhteensovittaminen voi ajankohtaistua, kun itselle syntyy lapsi tai omaiset tarvitsevat apua ja omaa työn tekemisen tapaa täytyy muokata perhesyistä. Aihe saattaa nousta esiin, kun siirtyy työelämään ja perhe-elämälle jää vähemmän aikaa. Työn ja muun elämän yhteensovittamista voi myös herätä pohtimaan, kun palkkatyö tuntuu täyttävän koko elämän tai kun sen rinnalla – tai sen sijaan – yrittää sovittaa apurahatutkimusta, vapaaehtoistyötä, yrittäjyyttä tai työnhakua yhteen ihmissuhteiden, harrastusten ja muiden henkilökohtaisten asioiden kanssa.

Lähestyn tässä tutkimuksessa kysymystä siitä, miten meistä tuli työn ja perheen yhteensovittajia hieman toisesta suunnasta. Elämänhistorian sijaan kohdistan huomioni Suomessa toteutettuun hyvinvointipolitiikkaan, jonka ehdoilla meistä on tullut (potentiaalisia) työn ja perheen yhteensovittajia. Tarkastelen palveluja, etuuksia ja järjestelyjä, jotka ovat ohjanneet meitä toimimaan kahdella elämänalueella. Tutkin järkeilyjä ja kannanottoja, jotka ovat informoineet meitä tehdessämme päätöksiä esimerkiksi perhevapaiden käytöstä, lastenhoitomuodon valinnasta ja työaikojen järjestämisestä.

Tarkalleen ottaen pyrin ranskalaisfilosofi ja -historioitsija Michel Foucault'n inspiroimista hallinnan analyyttisistä keskusteluista ammentaen seuraamaan työn ja perheen yhteensovittamista koskevan sosiaalisen kysymyksen historiallista muotoutumista Suomessa 1900-luvun kuluessa ja hahmottamaan sen nykyistä järjestystä erityisesti 1980-luvulta alkaen. Luen aihetta käsitteleviä hallinnollisia ja poliittisia dokumentteja saadakseni tietää, miten työn ja perheen yhteensovittamisesta on tullut hyvinvointihallinnan ongelma Suomessa. Miten aihetta on problematisoitu ja miten siitä on samalla tehty ymmärrettävä ja hallittavissa oleva kysymys? Uskon, että analyysini tulokset voivat auttaa meitä ymmärtämään, miten hallitsemme itseämme ja miten meitä hallitaan työn ja perheen yhteensovittamisen ongelman, sitä koskevan ajattelun ja yhteensovittamista tukevien käytäntöjen kautta.

Johdantoluvussa hahmottelen ensin aiemman tutkimuksen perusteella, miten työn ja perheen yhteensovittaminen on muotoutunut sosiaalseksi kysymykseksi ja hyvinvointivaltiollisen hallinnan kohteeksi Suomessa 1900-luvulla. Tämän jälkeen kuvaan muutoksia, joita pohjoismainen hyvinvointivaltiollinen hallinta ja kysymys työn ja perheen yhteensovittamisesta ovat kohdanneet 1980- ja 1990-lukujen taitteesta alkaen. Lopuksi asetan tutkimukseni tehtävän, kysymyksen työn ja perheen yhteensovittamisen problematisoinnista sekä sen yhteydestä sosiaalisen alueen hallintaan.

1.1 HYVINVOINTIVALTIOLLISEN HALLINNAN KYSYMYS TYÖN JA PERHEEN YHTEENSOVITTAMISESTA

Lähestyn tutkimuksessani työn ja perheen yhteensovittamista sosiaalisena¹ kysymyksenä, joka on muotoutunut Suomessa vähitellen 1900-luvun kuluessa ja tullut hyvinvointivaltiollisen hallinnan kohteeksi. Tämä pitkälinen prosessi on sisältänyt erilaisten sosiaalisten ongelmien määrittelyä, sosiaalitieteiden hyödyntämistä, sosiaalisten liikkeiden toimintaa sekä sosiaaliturvan muotojen kehittämistä.

Aiheen kannalta merkittäviä sosiaalisia ongelmia hahmotettiin esimerkiksi toisen maailmansodan jälkeen, kun julkisuudessa kiisteltiin naimisissa olevien naisten ansiotyöstä. Aviovaimojen osuus työvoimasta oli kasvanut erityisesti sotavuosina, ja eduskunnassa ja lehdistössä keskusteltiin pystyivätkö naiset keskittymään samanaikaisesti kahteen ”vaikeaan ja vastuunalaiseen” tehtävään, äitiyteen ja kodin ulkopuoliseen ansiotyöhön (Lähteenmäki 1994, 67). Tässä keskustelussa ongelmallisena nähtiin ansio-aitien inhimillisesti raskas asema kodin ja palkkatyön ristipaineessa, työnantajia vaivaava työvoimapula sekä ne negatiiviset väestöpoliittiset seuraukset, joita aiheuttivat naisten rajalliset mahdollisuudet keskittyä äitiyteen (*ibid.*). 1960-luvulla sosiaaliseksi ongelmaksi muodostui puolestaan lasten epävarma hoito (Julkunen 1994, 195-198). Vaikka äitien työssäkäynti oli edelleen yleistynyt, päivähoitokysymykseen ei ollut kehitetty julkista ratkaisua (*ibid.*, 184-185; Anttonen 1994, 221). Keskiluokkaisissa perheissä työssäkäyvien vanhempien lasten hoito-ongelmat oli tyypillisesti ratkaistu palkkaamalla kotiapulainen mutta monissa työväenluokkaisissa perheissä lapset olivat kotona ilman säännöllistä hoitoa (Julkunen 1994, 195). Tällaisten ”avainkaulalasten” tilanne herätti vilkasta keskustelua.

Työn ja perheen yhteensovittamisen tuleminen hyvinvointivaltiollisen hallinnan ongelmaksi on ollut sidoksissa myös yhteiskunta- ja sosiaalitieteelliseen tietoon, jonka kautta sosiaalisia ongelmia ja aiheita on määritelty ja pyritty rationalisoimaan. Esimerkiksi 1900-luvun puolivälissä ansiotyön ja perhe-elämän kysymyksiä tehtiin ymmärrettäväksi yhdysvaltalaisen sosiologi Talcott Parsonsin rooliajattelusta ja sen kritiikistä ammentaen (Jallinoja 1983, 139-151). 1950-luvulla muun muassa yhteiskuntatieteilijät Alva Myrdal

¹ Tarkoitan ”sosiaalisella” historiallisesti erityistä elämisen aluetta, joka ei palaudu talouteen, oikeuteen eikä hallintoon ja joka käsittää esimerkiksi yhteiskunnalliset ongelmat, väestöprosessit ja ihmisten yhteenliittymisen muodot. Se muodostui vähitellen 1800-luvun puolivälistä alkaen osana sellaisten kyseenalaistusten, käytäntöjen, tiedonalojen, instituutioiden, lakien, viranomaisten ja ammattilaisten muotoja, jotka pyrkivät vastaamaan liberaalin hallinnan ongelmiin (Donzelot 1979, 48-50; Deleuze 1979, ix; Dean 1999, 53-55, 212; Rose 1996b; 1999, 98-136; Helén 2005, 36-39). Sosiaalinen oli yritys ratkaista liberaalin talouden ja sosiopoliittisten suhteiden murtumisen aiheuttamia ongelmia ylittämällä ja yhdistämällä erilaisia muodollisesti erillisiä julkisia ja yksityisiä alueita valtion ja talouden sekä valtion ja perheen välillä (kuten ansiotyötä ja hoivaa). Sosiaalinen on ensisijainen tila, jossa liberaalin hallinnan itsetarkistus ja -uusiutuminen on 1900-luvulla tapahtunut. Tällöin kehiteltiin erilaisten sosiaalisten interventioiden pohjalta eettinen ideaali hyvinvointivaltiosta hankkeessa, joka pyrki luomaan molemminpuolisesti vahvistavan kehän sosiaalisen ja taloudellisen välille (Dean 1999, 212). Omaksumani määritelmä eroaa sosiologialle tyypillisestä tavasta ymmärtää sosiaalinen ihmisten välisten suhteiden ja vuorovaikutuksen yleismaailmallisena ulottuvuutena (Rose 1996b, 329; ks. myös Pyyhtinen 2009).

ja Viola Klein (1956) kirjoittivat kirjan naisen kahdesta roolista, perheenäitiydestä ja ansiotyöstä, jotka muodostivat ideaalitulassa perättäiset vaiheet naisen elämänkaaressa. 1960-luvulla pohjoismainen sukupuoliroolikeskustelu kuitenkin radikalisoitui ja laajeni uusiin suuntiin. Myös suomalaisessa tasa-arvoliiikkeessä alettiin tarkastella naisten ohella miesten asemaa, ja ansiorooli ja perherooli nähtiin kummallakin sukupuolella pikemminkin samanaikaisina kuin peräkkäisinä tehtävinä, minkä lisäksi tuotiin esiin muitakin rooleja (Jallinoja 1983, 124-125, 153, 160; Julkunen 1994, 188). Samoihin aikoihin modernin suomalaisen sosiaalipolitiikan ”isä” Pekka Kuusi (1962) korosti ruotsalaisen taloustieteilijä ja sosiaalidemokraatti Gunnar Myrdalin tavoin ajatusta sosiaalipolitiikan ja talouden välisestä hyvästä kehästä. Hän näki yhteiskunnan rakennemuutoksen ja modernisoinnin sekä väistämättöminä että hyvinä asioina, joihin voitaisiin vastata rationaalisella suunnittelulla (Kettunen 2001, 242-243; Saari 1997). Ajatuksilla poliittisen demokratian, sosiaalisen tasa-arvon ja taloudellisen kasvun välisestä hyvästä kehästä oli keskeinen merkitys myös työn ja perheen yhteensovittamista tukevan sosiaalipolitiikan kehittämisessä seuraavilla vuosikymmenillä.

Työn ja perheen yhteensovittamista koskevan hyvinvointihallinnan kysymyksen määrittelyyn ovat osallistuneet lisäksi sosiaaliset liikkeet ja puolueet, jotka ovat nostaneet sosiaalisia ongelmia esille ja ajaneet niille ratkaisuja. Esimerkiksi toisen maailmasodan molemmin puolin työläisnaisliike puolusti naisten oikeutta palkkatyöhön, toi esiin ansioitien ongelmia ja vaati sosiaalipoliittisia toimenpiteitä kuten synnytyslomia ja lastenseimiä (Julkunen 1994, 183; Lähteenmäki 1994, 68; 1995). Vaikka valtio asetti lyhyen vasemmistosuhdanteen (1944-1948) aikana komitean pohtimaan naimisissa olevien naisten ansiotyötä, sen edistykselliset ehdotukset jäivät 1950-luvun konservatiivisessa poliittisessa ja sosiaalipoliittisessa tilanteessa toteuttamatta (Julkunen 1994, 183). Sen sijaan 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alussa päivähoitokysymyksen ratkaisua vaativat paitsi ammattiyhdistysnaiset ja vasemmistopuolueet, myös aikakauden sukupuolirooliliike, tasa-arvoviranomaiset, opiskelijat sekä eräät väestöpoliittiset ja lastensuojelujärjestöt (*ibid.*, 196-197). Agraari-oikeistorintaman vastustuksesta ja äitiysideologian vahvuudesta huolimatta päivähoitokampanjan vaatimukset menestyivät aikakauden yhteiskunnallisten murrosten ja vasemmistolaisen liikehdinnän kontekstissa paremmin (*ibid.*, 197-198; Kantola 2006, 48-57).

Työn ja perheen yhteensovittamisen muodostuminen hyvinvointivaltiolliksen hallinnan kysymykseksi onkin sinetöity luomalla tietynlaisia sosiaaliturvan tai sosiaalipolitiikan muotoja, joilla ajanjakson sosiaaliset ongelmat on pyritty ratkaisemaan. Modernia palkkatyöhön perustuvaa yhteiskuntaa koskevan vision mukaisesti Suomessa rakennettiin 1960-luvulla työsuhteeseen nojaava sosiaalivakuutus, jonka ei-perheenelättäjäkeskeinen, sukupuolineutraali luonne ja yksilöllinen, ansiosidonnainen sosiaaliturva kannusti naisia työmarkkinoille (Niemelä, Pykälä, Sullström & Vanne 2007, 5; Anttonen 1994, 215-216; Julkunen 1994, 184, 193-194). Osana pakollisen

sairausvakuutuksen kehittämistä äidit saivat oikeuden sekä yleiseen että ansiosidonnaiseen äitiyspäivärahaan vuonna 1964 (Haataja 2007, 14-15; Anttonen 1994, 215-216). Laki lasten päivähoidosta tuli voimaan puolestaan vuonna 1973. Kesti kuitenkin jonkin aikaa ennen kuin kunnallisesta päivähoitopaikasta tuli aidosti universaali sosiaalipalvelu, sillä aluksi rajalliset päivähoitopaikat jaettiin lasten huoltajien tulojen tai yksinhuoltajuuden perusteella (Anttonen 1994, 222). Myös miesten mahdollisuus pitää isyysloma tuli voimaan vuonna 1978, ja joko äidin tai isän vapaalle jäämisen mahdollistava vanhempainloma toteutettiin vuonna 1980 (Haataja 2007, 16).² 1980-luku ja 1990-luvun alku olivat Suomessa perhevapaiden ja päivähoiton kehittämisen kulta-aikaa (ks. Haataja 2007, 21, 32; Julkunen 1994, 197-198; Anttonen 1994, 219; 222; Hiilamo 2005).

Kaiken kaikkiaan sosiaalinen kysymys työn ja perheen yhteensovittamisesta ja sitä 1900-luvun loppupuolella tukemaan kehitetyt toimenpiteet ovat seuranneet Suomessa sellaisia Pohjoismaissa keskeisiä hyvinvointivalttiollisen hallinnan tavoitteita ja periaatteita, joita sosiologi Pekka Kosonen (1998) on kutsunut Pohjoismaiden normatiiviseksi perinnöksi.³ Nämä ohjelmalliset tavoitteet ovat hyvinvointipolitiikan universalismi, julkisen vallan vastuu hyvinvoinnin takaamisesta, tasa-arvo sekä korkea työhön osallistuminen (Kosonen 1998, 104-107).

Periaatteista universalismi tarkoittaa pyrkimystä siihen, että kaikki maassa (laillisesti) asuvat ihmiset ovat oikeutettuja toimeentulon turvaan ja keskeisiin sosiaali- ja terveyspalveluihin tulotasosta tai työmarkkina-asetuksesta riippumatta (Kosonen 1998, 105; Anttonen & Sipilä 2000, 149; Anttonen 2002). Työn ja perheen yhteensovittamisen tapauksessa Pohjoismaiden sosiaalivakuutusjärjestelmät ovat taanneet ansiosidonnaisten vanhempainpäivärahojen rinnalla tietyn perusturvan myös niille vanhemmille, joilla ei ole merkittävää työhistoriaa (Kautto, Heikkilä, Hvinden, Marklund & Ploug 1999, 13). Samoin sosiaaliavustuksia (kuten lapsilisää) ja sosiaali- ja terveyspalveluja (kuten lasten päivähoitoa) ei ole suunnattu vain heikkotuloisille, vaan ne ovat olleet viime vuosikymmenten aikana tarjolla kaikille varallisuudesta riippumatta.⁴ Juuri hyvinvointipolitiikan universalismin on katsottu takaavan laajan tuen hyvinvointivaltiolle, koska koko kansa, keskiluokka mukaan lukien, paitsi osallistuu sen kustannuksiin, myös hyötyy

² Isien oikeuksia ja sukupuolineutraaliutta korostavat termit isyysloma ja -raha sekä vanhempainloma ja -raha otettiin tosin virallisesti käyttöön vasta 1985 (Vuori 2004, 47). Sitä ennen käytössä olivat vanhat termit ”synnytysloma tai sitä vastaava loma” sekä ”äitiysraha” (Haataja 2007, 16).

³ Kosonen (1998, 104-105) viittaa Pohjoismaiden normatiivisella perinnöllä tiettyihin keskeisiin, Pohjoismaita yhdistäviin tavoitteisiin, jotka institutionalisoituivat näissä maissa toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä. Vaikka näitä tavoitteita ei ole hänen mukaansa aina toteutettu kaikilta osin Pohjoismaiden talous- ja sosiaalipolitiikassa, ne ovat silti toimineet tietynlaisena legitimaatiopaineena ja rajoitteena politiikan toimia valittaessa (ks. myös Anttonen 1994, 215; 2002, 72, 76-79).

⁴ Päivähoidon oikeudellista asemaa vahvistettiin ja huollollista otetta karsittiin vuoden 1984 päivähoitouudistuksessa (Anttonen 1994, 222). Vuonna 1990 alle 3-vuotiaat lapset ja vuonna 1996 alle kouluikäiset lapset saivat subjektiivisen, vanhempien työtilanteesta riippumattoman oikeuden päivähoitoon, mikä oli kansainvälisesti ainutlaatuista (Hiilamo 2005).

sen hyvätasoisista eduista ja palveluista (Esping-Andersen 1990, 28; Julkunen 2001, 27).

Työn ja perheen yhteensovittamista tukeville toimenpiteille leimallinen julkisen vallan vastuu korostaa puolestaan valtion ja kuntien asemaa tärkeinä toimijoina sosiaaliturvan eri aloilla (Kosonen 1998, 106). Pohjoismaissa sosiaalipalvelut kuten lasten päivähoito ja lapsiperheiden kotipalvelu ovat olleet pääosin verovaroin rahoitettuja, käyttäjille ilmaisia tai voimakkaasti subventoituja (Anttonen 1994, 217). Julkisten sosiaalimenojen osuus bruttokansantuotteesta onkin ollut suuri, mikä on tarkoittanut myös korkeaa verotusta (Kautto ym. 1999, 13). Paitsi rahoittaja, julkinen sektori on ollut tärkein palvelujen järjestäjä, tuottaja ja valvoja. Palvelujen suunnittelu on ollut pitkään valtakunnallista ja se on nojannut paitsi universalismin, myös ammatillisuuden ja tasa-arvoisen saatavuuden periaatteille. Pohjoismaiden laajoilla julkisilla sektoreilla sosiaali-, opetus- ja terveystalouden on ollut merkittävä rooli erityisesti naisten työllistäjänä. (Anttonen 1994, 217-219.)

Työn ja perheen yhteensovittamista edistävillä toimilla on pyritty toteuttamaan myös tasa-arvon tavoitetta, joka on muodostunut varsinaiseksi ”superideologiaksi” Pohjoismaissa 1960-luvulta lähtien (Julkunen 1994, 194). Tasa-arvon tavoite on kattanut niin sosiaalisen, alueellisen kuin sukupuolten välisen tasa-arvon, minkä johdosta sekä palkkatyöntekijät että agraariväestö, yhtä lailla miehet kuin naiset ovat onnistuneet samastumaan siihen (*ibid.*). Sen mukaisesti Suomessa esimerkiksi vasemmiston ja keskustan väliset perhepoliittiset kompromissit ovat tarjonneet jotain niin kaupunkien kuin maaseudunkin perheille: yhtäältä 1970-luvulta alkaen kunnallista päivähoitoa ansiotyössä käyvien vanhempien lapsille ja toisaalta vuodesta 1985 alkaen kotihoidon tukea lapsia kotitaloudessa hoitaville vanhemmille (Julkunen 1994, 197-198; Kantola 2006, 48-58). Myös tulonjakoa on tarkasteltu Pohjoismaissa tasa-arvon kehyksessä⁵ ja käytännössä sen tasa-arvoisuutta on edistetty muun muassa progressiivisen tuloverotuksen ja runsaiden tulonsiirtojen avulla. Kansainväliset vertailut ovatkin osoittaneet tuloerojen, köyhyysasteen sekä elintasoa koskevien erojen olevan näissä maissa suhteellisen alhaisia (Kautto ym. 1999, 13-14).

Sukupuolten tasa-arvoon liittyy myös korkea työhön osallistuminen yhtenä Pohjoismaille keskeisenä hyvinvointivaltiollisen hallinnan tavoitteena. Ansiotyöhön osallistumisesta on tullut sekä naisten että miesten oikeus ja velvollisuus (Kosonen 1998, 106; Kautto ym. 1999, 13), jota on tuettu työn ja perheen yhteensovittamista edistävillä toimilla. Kansainvälisesti verraten naisten osallistuminen työelämään on ollut yleistä ja useimmissa ydinperheissä on ollut kaksi elättäjää (*ibid.*; Ostner & Schmitt 2008). Kuten yhteiskuntapolitiikan tutkija Raija Julkunen (1994) on todennut, ”koko pohjoismainen toimintatapa julkisine sektoreineen, työllisyysmallei-

⁵ Tämä poikkeaa sekä englanninkielisistä maista, joissa aihetta on lähestytty lähinnä köyhyyden ja syrjäytymisen termein, että Manner-Euroopan maista, joissa keskeisiä käsitteitä ovat olleet muun muassa oikeudenmukaisuus, solidaarisuus ja tulotason turvaaminen (Therborn 1995, 150-151; Kosonen 1998, 106).

neen ja sosiaaliturvineen” on mukautunut ”naisten palkkatyön normaliteetin mukaiseksi ja sen varaan”.

Monet feministit ovat luonnehtineet Pohjoismaita potentiaalisesti ”naisystävällisiksi” hyvinvointivaltioiksi juuri sen johdosta, että näissä maissa on kehitetty laaja joukko sellaisia edellä mainittuun neljään periaatteeseen nojaavia toimenpiteitä, jotka tukevat työn ja perheen yhteensovittamista (Hernes 1987, 15-16; Anttonen 1994, 217-219; ks. myös Kantola 2006, 9-12). Näiden toimenpiteiden ansiosta lasten hankkiminen ei ole estänyt pohjoismaisia naisia toteuttamasta itseään muilla tavoin, kuten ansiotyön tai poliittisen toiminnan kautta, eikä naisilta ole edellytetty huomattavasti raskaampia uhrauksia ja valintoja kuin miehiltäkään. Pohjoismaisten demokratioiden naisystävällisyyden tunnusmerkkinä on pidettykin sitä, että niissä on ollut sijaa sukupuolierojen hyväksymiselle osana pyrkimystä tasa-arvoiseen yhteiskuntaan ja että niissä on jaettu vastuuta reproduktiivisista tehtävistä julkisen ja yksityisen alueen välillä (*ibid.*). Työn ja perheen yhteensovittamisen muodostuminen hyvinvointivaltiollisen hallinnan kohteeksi Suomessa kuvaa lisäksi hyvin pohjoismaisten naisliikkeiden ”valtiofeminististä” toimintatapaa (Hernes 1987; Bergman 1998, 173, 179-180; Banaszak, Beckwith & Rucht 2003, 232). Tämä tarkoittaa, että naisten poliittinen mobilisaatio on tapahtunut pikemminkin vakiintuneiden poliittisten instituutioiden kuin autonomisen ja radikaalin feministisen liikkeen kautta ja sen tavoitteet ja tulokset ovat olleet vaikutusvaltaisia joskin maltillisia.

Tässä historiallisessa kontekstissa on siis muotoutunut sosiaalinen, hyvinvointivaltiollisen hallinnan kysymys työn ja perheen yhteensovittamisesta Suomessa. Kuten sosiologi Minna Salmi (1996, 212) on kiteyttänyt, työ- ja perhe-elämän yhteensovittaminen on tavallisesti yhdistetty naisten palkkatyön yleistymiseen ja lasten hoidon organisointiin. Aihe on määrittynyt ensisijaisesti naisten asiaksi, kun taas ”perhe-elämällä” on tarkoitettu ennen kaikkea lasten hoidon järjestämistä. On ajateltu, että edistyneissä Pohjoismaissa tämä aiempi (nais)työntekijöiden yksityisasia on onnistuttu määrittelemään laajemmaksi sosiaalipoliittiseksi kysymykseksi, joka on ratkaistu julkisen päivähoidon ja taloudellisesti kompensoitujen perhevapaiden avulla. (*Ibid.*, 212-213.)

1.2 HYVINVOINTIHALLINNAN SUUNNANMUUTOS

Tutkimustani on keskeisesti motivoinut kiinnostus siihen, mitä sosiaaliselle kysymykselle työn ja perheen yhteensovittamisesta on tapahtunut sen jälkeen, kun hyvinvointivaltiollista hallintaa on alettu enenevässä määrin haastaa 1980- ja 1990-lukujen taitteesta alkaen. Kuten monet yhteiskuntatieteilijät ovat osoittaneet, pohjoismaisten hyvinvointivaltioiden kehityksen suunta on tässä yhteydessä muuttunut. Tapahtunutta on luonnehdittu esimerkiksi Pohjoismaisten mallien murrokseksi (Kosonen 1998), siirtymäksi hyvinvointivaltion laajenemisen jälkeiseen regiimiin (Julkunen 2001) sekä

käänteeksi suunnittelutaloudesta kilpailukykytalouteen tai -yhteiskuntaan (Alasuutari 1996; Heiskala & Luhtakallio 2006). Nostan seuraavassa esiin neljä tälle käänteelle tai murrokselle keskeistä, toisiinsa liittyvää muutosta, jotka ovat koskeneet kaikkia Pohjoismaita: Euroopan integraation etenemisen, julkisen sektorin uudistamisen, työmarkkinoitten joustavoittamisen sekä yksilöivään aktivointipolitiikkaan siirtymisen (ks. Hänninen 1998, 247-249; Julkunen 2001, 13, 34; Kosonen 1998, 198-253).⁶ Ymmärrän nämä muutokset seurauksina sellaisista aiempia hallinnan muotoja kohtaan esitetyistä kritiikin muodoista, joita foucault'laisessa ajattelussa kutsutaan (uus-)liberalismiksi (Dean 1999, 49-51, 210; Gordon 1991, 18; Helén 2010, 31-36).⁷ Ne ovat muovanneet merkittävästi sitä kontekstia, jossa sosiaalinen kysymys työn ja perheen yhteensovittamisesta on sittemmin esitetty.

Euroopan integraatio laajeni ja syveni Pohjoismaissa 1990-luvulla. Euroopan yhteisöön (EY) vuonna 1973 liittyneen Tanskan lisäksi Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa omaksuttiin laaja joukko EY-säädöksiä Euroopan talousaluetta (ETA) koskevan sopimuksen tultua voimaan 1994 (Kosonen 1998, 218-220; Savio 2001, 69-70). Säädöksistä muutama koski työn ja perheen yhteensovittamista (ks. Kom. 1992:35, 13-14; 49-50). Suomi ja Ruotsi myös liittyivät Euroopan unioniin (EU) vuonna 1995. Näiden kahden maan talouspolitiikkaa oli sovitettu Euroopan talous- ja rahaliiton (EMU) monetarismia edustaviin, tiukkaa finanssipolitiikkaa ja julkisen talouden roolin kaventamista painottaviin kriteereihin vuodesta 1992 eteenpäin, vaikka lopulta vain Suomi päätti liittyä EMU:n kolmanteen vaiheeseen vuodesta 1999 lähtien (Kosonen 1998, 232-250; Julkunen 2001, 46-47; 128-135). Lainsäädännön lisäksi työn ja perheen yhteensovittamiseen liittyviä asioita alettiin edistää EU:ssa niin sanotun avoimen koordinaation menetelmän avulla, jota toteutettiin 1990-luvun puolivälistä lähtien unionin toimivallan ulkopuolisilla alueilla, kuten työllisyudessa ja sosiaalisessa suojelussa (Hantrais 2007, 19-20; Beveridge & Velluti 2008, 3-4). Näissä yhteistyöprosesseissa asetettiin jäsenmaille yhteiset tavoitteet ja seurattiin niiden saavuttamista, mutta toiminnan keinot jätettiin kunkin maan omaan harkintaan (Palola 2007, 33; Kantola & Nousiainen 2012, 139). Yhteiskunta-

⁶ Lisäksi keskeinen mutta työn ja perheen yhteensovittamisen kysymykseen vain välillisesti vaikuttanut muutos on rahoitusmarkkinoiden ja kansainvälisten pääomaliikkeiden vapauttaminen kaikissa Pohjoismaissa 1980-luvulla. Sen johdosta näihin maihin virtasi runsaasti ulkomaista valuuttaa, minkä seurauksena niin Norjassa, Ruotsissa kuin Suomessa ajaututtiin talouden ja luototuksen ylikuumenemiseen ja sitä seuraavaan syvään pankkikriisiin 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa (Kosonen 1998, 198-214; Julkunen 2001, 65-68). Yritysten ulkomaalaisomistus kasvoi voimakkaasti 1990-luvulla, ja yhä useampia niistä alettiin johtaa tuotantolaitoksen sijaan sijoituskohteina (Tainio 2006).

⁷ Foucault'laisessa ajattelussa liberalismia ei ymmärretä niinkään poliittisena filosofiana tai ideologiana vaan pikemminkin tietynlaisena tapana asettaa ongelmia ja kriittisenä eetoksena suhteessa (liialliseksi koettuun) hallintaan. Foucault'lle liberalismi on monimuotoinen ja pysyvä kritiikin väline, joka voidaan suunnata aiempia hallinnan muotoja kohtaan. Siten se kattaa myös erilaiset uusliberalismin tai edistyneen liberaalin hallinnan muodot, jotka arvostelevat hyvinvointivaltioiden piirteitä ja pyrkivät tuomaan tämän kritiikin käytännön tasolle (Dean 1999, 15, 210; Helén 2010, 36.) Foucault'laisessa ajattelussa liberalismi käsitetään myös erityisenä hallinnan taitona, joka käyttää vapaiden subjektien kykyä välineenä päämääriensä saavuttamiseksi. Tämä liittyy hallinnan analytiikan ajatukseen hallinnasta vapauden kautta; käsitykseen siitä, että vapaus ei ole hallinnan tai vallan vastakohta vaan yksi sen tärkeimmistä keksinnöistä ja keinoista (Rose 1999, 62).

politiikan tutkija Elina Palolan (2007, 20-21, 28) mukaan eurooppalainen sosiaalipolitiikka on pyrkinyt paitsi ”modernisoimaan” jäsenmaiden hyvinvointijärjestelmiä, myös uudistamaan ihmisten hyvinvointia koskevia asenteita ja elämäntapoja siten, että niissä ”riippuvuus” korvautuu ”yksilöllisellä yritteliäisyydellä” (ks. myös. Koistinen 2011, 58).

Kaikissa Pohjoismaissa toteutettiin asteittain kattavat julkisen sektorin reformit 1980-luvulta lähtien. Kansainvälistä trendiä seuraten Pohjoismaat esimerkiksi hajauttivat aiemmin keskitettyä hallintoaan, uudistivat talouttaan sekä yhtiöittivät toimintojaan 1980- ja 1990-luvuilla (Harrinvirta 2000, 103-109; Eräsaari 2002). Suomessa työn ja perheen yhteensovittamista koskevan hyvinvointipolitiikan kannalta merkittävää oli valtion ja kuntien hierarkkisen suhteen radikaali muutos 1990-alkupuolella. Valtion vahvasta taloudellisesta ja normatiivisesta ohjauksesta luovuttiin kuntien autonomian hyväksi, kun kuntien valtionosuudet muunnettiin menoperustaisista laskennallisiksi ja hyvinvointipolitiikan toteuttamista tarkasti säännelleet keskusvirastot korvattiin väljää informaatio-ohjausta antaneilla tutkimus- ja kehittämiskeskuksilla (Julkunen 2001, 110-122; Lähteinen & Marjamäki 2007, 88-95). Samassa yhteydessä kunnat alkoivat ulkoistaa ja kilpailuttaa hyvinvointipalveluja. Monituottajamallin mukaisesti ne eivät enää itse välttämättä tuottaneet tarjoamiaan palveluja, kuten päivähoitoa, vaan alkoivat ostaa palveluja esimerkiksi yrityksiltä, yhdistyksiltä tai yhteisöiltä (Julkunen 2001; 2004, 175-177). Kuntien vallan ja vastuun lisääntymisen myötä niiden väliset erot kasvoivat palveluissa (Simonen & Kovalainen 1998, 235; Lähteinen & Marjamäki 2007). Lisäksi palvelujen käytölle luotiin 1990-luvun jälkipuoliskolla vaihtoehtoja niin valtion kuin kuntien toimesta tarjoamalla erilaisia rahallisia etuja (esimerkiksi yksityisen hoidon tukea, kotihoidon kuntalisää) hoitopalvelujen sijaan (Simonen & Kovalainen 1998, 240-244; Repo & Kröger 2009; Rantalaiho 2010; 2012, 105-107). 1990-luvun loppupuolella ja 2000-luvulla julkishallinnon eri aloilla alettiin toteuttaa kansallisia kehittämisohjelmia, joissa asetettiin tavoitteita ja toimeenpantiin niitä yhdessä eri toimijoiden kanssa (Lähteinen & Marjamäki 2007, 93-95). Tällaisen ohjelmajohtamisen myötä valtionavustuksia on suunnattu aiempaa enemmän hanke- ja projektitoimintaan (*ibid.*; Sulkunen 2007; Brunila 2009); myös erilaisiin työn ja perheen yhteensovittamista edistäviin hankkeisiin.

Pohjoismaiden työmarkkinoista on myös pyritty tekemään aiempaa joustavampia viime vuosikymmenten kuluessa, mikä on nähty sekä uhkana että mahdollisuutena työn ja perheen yhteensovittamisen kannalta. Esimerkiksi Ruotsissa ja Tanskassa aiemmin keskitetyt tulo- ja työehtosopimusneuvottelut on hajautettu ja niissä on siirrytty pitkälti paikalliseen ja henkilökohtaiseen sopimiseen (Julkunen 2008, 63; Piekkola 2002). Vaikka Suomea luonnehtii edelleen verrattain koordinoitu, keskitetty ja säädelty työmarkkinamalli, myös täällä paikallinen sopiminen esimerkiksi joustavista työaikajärjestelyistä sekä palkkauksesta on lisääntynyt 1990-luvulta lähtien (Julkunen 2008, 63; Uhmavaara, Kairinen & Niemelä 2000, 1; Saari 2013).

Työaikajoustot on nähty keskeisenä työn ja perheen yhteensovittamisen keinona sillä edellytyksellä, että niitä toteutetaan työntekijöiden perhetilanteista eikä ainoastaan työtilanteesta lähtien. Joustavuuteen liittyy myös niin sanottujen epätyypillisten työsuhteiden yleistyminen työmarkkinoilla 1990-luvulta alkaen. Esimerkiksi määrä- tai osa-aikaisessa työsuhteessa olevien osuus kaikista palkansaajista kasvoi Suomessa 1990-luvulla mutta kasvu pysähtyi ja osuus laski hieman 2000-luvulla (Lehto & Sutela 2008, 30-39). Näyttäisi myös siltä, että vuokratyön käyttö työpaikoilla on lisääntynyt jonkin verran 2000-luvulla, samalla kun erilaisten itsensä työllistävien joukko on kasvanut (*ibid.*, 40-42; Julkunen 2008, 108-111). Vaikka osa-aikatyö on hiljattain Suomessakin alkanut näyttäytyä yhtenä työn ja perheen yhteensovittamisen keinona, yleensä epätyypillisten työsuhteiden on katsottu vaikeuttavan yhteensovittamista, koska niihin liittyvä, esimerkiksi perhevapaita koskeva sosiaali- ja työsuhdeturva ei ole ollut normityösuhteiden tasolla.

Lisäksi Pohjoismaissa on alettu 1990-luvulta alkaen harjoittaa ”aktiivista” tai ”kannustavaa” sosiaalipolitiikkaa, joka kattaa myös työn ja perheen yhteensovittamista tukevat toimet. Sen perusajatuksen mukaan työmarkkinoiden ulkopuolella olevia henkilöitä tulisi kannustaa ja velvoittaa ansiotyöhön sen sijaan että hyvinvointivaltio tarjoaisi heille ”passivoivia” tulonsiirtoja (Julkunen 2001, 166-167). Pohjoismaissa on pyritty yhtäältä edistämään työllistymistä tai koulutukseen pääsyä erilaisten aktivointitoimien avulla sekä toisaalta vaikeuttamaan esimerkiksi työttömäksi jättäytymistä tiukentamalla työttömyyskorvausten saamisehtoja ja alentamalla niiden sekä toimeentulotuen korvaavuustasoa (Kosonen 1998, 355; Van Aerschot 2001; Kananen 2012). Samoin pienten lasten äitejä on ohjattu palaamaan työelämään erilaisin keinoin (kuten kotihoidontuen leikkauksin), eläkeikiä on pyritty nostamaan, vajaakuntoisia työllistämään ja ansiotyön verotusta keventämään (Julkunen 2001, 192-204).

Mitä sosiaaliselle kysymykselle työn ja perheen yhteensovittamisesta tapahtui tällaisten hyvinvointivaltiollista hallintaa muokkaavien muutosten kontekstissa? Aiemman tutkimuksen perusteella vaikuttaa siltä, että yhteiskunnallinen keskustelu työn ja perheen yhteensovittamisesta voimistui Suomessa 1990-luvulla erilaisilla julkisilla areenoilla. Työn ja perheen yhteensovittaminen nousi esiin esimerkiksi ajankohdan perhepoliittisissa dokumenteissa, joissa se osaltaan syrjäytti aiempaa keskustelua perhekasvatuksesta (Yesilova 2009, 224). Samoihin aikoihin työn ja perheen yhteensovittamisesta muodostui merkittävä ongelma myös mediassa, jossa siitä rakentui yksi modernin, äitien ansiotyön sallivan familismin eli perhe-myönteisen liikehdinnän tunnusmerkki (Jallinoja 2006, 142-150). Työn ja perheen yhteensovittamista tutkineet sosiologit Minna Salmi (2004c, 1) ja Riikka Kivimäki (2003, 186-187, 197-199) ovat molemmat esittäneet, että aiheen nousemista poliittiseen työjärjestykseen Suomessa edisti Euroopan unionin aktiivisuus asiassa.

Työn ja perheen yhteensovittamista koskeva keskustelu ei ainoastaan lisääntynyt 1990-luvulla, vaan aihetta alettiin tarkastella myös uusista näkökulmista käsin, kuten Salmi (1996, 215) on tuonut esiin. Työelämän merkitykseen kiinnitettiin entistä enemmän huomiota. Kysyttiin esimerkiksi, millä tavoin työelämä asetti ehtoja ihmisten perhe-elämälle ja missä määrin työyhteisöissä ymmärrettiin työntekijöiden olevan ihmisiä, joilla on elämää myös työpaikan ulkopuolella (*ibid.*; ks. myös Vainio 2012). Työn ja perheen yhteensovittaminen liitettiin EU:n työllisyysstrategian mukaisesti yhä kiinteämmin työllisyyspolitiikkaan ja ammattiyhdistyspolitiikkaan, ja 2000-luvun alkuun mennessä aiheesta oli tullut yksi työmarkkinaneuvottelujen ja poliittisten puheiden keskeinen teema (Kivimäki 2003, 186, 197-199; Salmi 2004c, 1). Näyttäisi siltä, että tämän näkökulman vahvistumista edistivät suomalaisessa työelämässä 1990-luvulla tapahtuneet muutokset, esimerkiksi työn intensiteetin ja kiireen koettu kasvu (Kivimäki 2003, 186; Salmi 2004c, 1; Heiskanen, Korvajärvi & Rantalaiho 2008, 117-120; 133; Jallinoja 2006, 144-147). Työelämän uudenvuoroinen painoarvo näkyy myös Suomessa viime vuosina tehdyissä tutkimuksissa, joissa on tarkasteltu esimerkiksi yrityksissä kehitettyjä työn ja perheen yhteensovittamista tukevia käytäntöjä ja niiden käytön taustalla olevia syitä (esim. Kivimäki 2009; Niemistö 2011).

1990-luvulla nostettiin aiempaa vahvemmin esiin myös kysymys siitä, mikä on isien asema lasten ja perheen elämässä (Salmi 1996, 215; Aalto 2012). Työn ja perheen yhteensovittamista koskevilla keskusteluilla kyseenalaistettiin ajatusta ja toimintatapaa, jonka mukaan lapset ovat käytännössä lähinnä naisten lapsia ja miehet ovat vastaavasti pelkkiä työntekijöitä vailla perhe-elämää (Salmi 1996, 215). Ihmeteltiin esimerkiksi, miksi pienten lasten isät eivät yleensä hyödynnä perhevapaiden tarjoamia mahdollisuuksia jäädä töistä kotiin hoitamaan lapsia vaan tekevät sen sijaan kaikista eniten ylityksiä (Eräranta 2006, 300-302). Myös miehiä työn ja perheen yhteensovittajina korostavan näkökulman vahvistuminen tulee esille viime vuosien suomalaistutkimuksissa, joissa on analysoitu esimerkiksi perhevapaa-oikeuksien toteutumista sukupuolen mukaan (Lammi-Taskula 2007) ja sitä, miten kahden uran (hetero-)pariskunnat sovittavat yhteen työtä ja muuta elämää (Känsälä 2012).

Lisäksi lasten näkökulma tuli 1990-luvulta alkaen entistä tärkeämmäksi työn ja perheen yhteensovittamista koskevilla keskusteluilla (Kivimäki 2003, 197; Salmi 2004c, 1-2). Näissä keskusteluissa alettiin entistä enemmän pohtia tapoja, joilla työn ja perheen yhteensovittamisen ongelmat saattavat heijastua aikuisten kykyyn toimia vanhempina ja siten lasten elämään. Tämän uuden näkökulman taustalla on nähty esimerkiksi lapsitutkimuksen vahvistuminen ja sen herättämä lisääntynyt kiinnostus lasten hyvin- ja pahoinvointia kohtaan (Salmi 2004c, 1-2; ks. myös Jallinoja 2006, 119-125, 142-150; Sihvonen 2008).

1.3 TUTKIMUSTEHTÄVÄ

Asetan tutkimukseni työn ja perheen yhteensovittamisesta sosiaalisena kysymyksenä Suomessa pohjoismaisen hyvinvointihallinnan kontekstiin. Pohjoismaiden on erilaisissa vertailevan yhteiskuntatutkimuksen typologioissa nähty usein edustavan omaa erityistä hyvinvointimalliaan tai -regiimiään (Esping-Andersen 1990; Kosonen 1998; Kautto ym. 1999; Sainsbury 1999).⁸ Vaikka Suomen asemaa pohjoismaisen mallin edustajana ei ole aina pidetty itsestään selvänä (ks. esim. Kettunen 2001; Heiskala 2006, 21), katson että tutkimusaiheeni tapauksessa pohjoismaisen kytköksen tekeminen on perusteltua. Kuten edellä toin esiin, myös Suomessa vanhemmuus politisoitiin muiden Pohjoismaiden tapaan 1960-luvulta lähtien ja sen perhepolitiikkaa on sittemmin rakennettu naisten ansiotyötä tukevaksi (Ellingsæter & Leira 2006; Sainsbury 1999, 81-85).

Tutkimuksen aikarajausta motivoi ennen kaikkea kiinnostus nykyhetkeen – siihen miten työn ja perheen yhteensovittamisesta on tullut yksi keskeinen hyvinvointihallinnan ongelma nyky-Suomessa. Nykyhetken kriittinen tarkastelu edellyttää kuitenkin etäisyyttä, joka on mahdollista saavuttaa vain historian analysoinnin kautta (Helén 2005, 104). Tästä syystä tarkastelen tutkimuksessani kysymystä työn ja perheen yhteensovittamisesta paitsi hyvinvointihallinnan 1990-luvun suunnanmuutoksen jälkeisinä vuosina, myös sen lähihistoriassa Pohjoismaisten hyvinvointivaltioiden 1980-luvun ”kulta-ajalla” (Kautto ym. 1999, 1; Kosonen 1998, 53, 102; Anttonen 1994, 218-219; Haataja 2007, 21). Lisäksi yhdessä tutkimukseni artikkeleista laajennan historiallisen analyysin kauemmas menneisyyteen tarkastelemalla varhaisempia ansiotyön ja vanhemmuuden problematisointeja Suomessa 1900-luvun kuluessa.

Rakennan tutkimukseni perustalle, jota on inspiroinut Michel Foucault’n myöhäistuotanto, erityisesti hänen valta-analytiikkansa (Foucault 1980; 1982; 1998; 1991; 2008; 2010). Tätä perustaa voi eritellä viittaamalla kolmeen osittain päällekkäiseen keskusteluun, jotka ovat viitoittaneet tutkimustani ja joita oma tutkimukseni myös jatkaa. Niistä ensimmäinen on hallinnan analytiikaksi kutsuttu tutkimusperinne, jossa on pyritty ymmärtämään länsimaisten nyky-yhteiskuntien ja niiden poliittisen järjen erityispiirteitä tarkastelemalla sitä, miten ihmisjoukkojen, ryhmien ja yksilöiden käyttäytymistä ja toimintaa ohjataan eri yhteyksissä (Dean 1998; 1999; Rose 1999; Hacking 1999; Lemke 2001; 2007; Valverde 2007; Miller & Rose 1990; O’Malley 2004; Walters & Haahr 2005). Toinen työni kannalta merkittävä keskustelu on edellisestä ammentava tutkimussuuntaus, jossa on analysoitu erityisesti Pohjoismaisen hyvinvoinnin eetosta ja konkreettisia hallintakäytäntöjä kuten perhekasvatusta, vakuutusta ja kansanterveystyötä niihin liittyvien ongelmakenttien kautta (Helén 1997; 2002; 2004; 2007; 2011; Helén & Jauho 2003; Helén & Yesilova 2006; Lehtonen 1999; 2003; 2008;

⁸ Toisin kuin monissa muissa teollisissa länsimaissa, Pohjoismaissa toisen maailmansodan jälkeinen talouskasvun ja hyvinvointivaltioiden rakentamisen ”kulta-aika” jatkui aina 1980-luvulle asti.

Lehtonen & Liukko 2010; 2012; Lehtonen & Pantzar 2002; Hänninen 1998; Yesilova 2009; Meskus 2005; 2009; Liukko 2005; Jauho 2007; Hautamäki 2007; Silvast 2011; Eräranta 2005; 2006; 2007a; 20007b; Eräranta & Moisander 2011). Kolmanneksi tutkimukseni ammentaa foucault'laisesti orientoituneista post-strukturalistisista feministisistä keskusteluista, joissa tarkastellaan erilaisten sukupuolittuneiden käsitteiden historiaa eli niitä prosesseja, joissa nämä käsitteet ovat muodostuneet sukupuolitetuiksi tai sukupuolen tekemisen välineiksi (Pulkkinen 2005, 126; 1998; Butler 1997; 2006; Weedon 1999; Oksala 2005; Jokinen 2005; Vuori 2001; Repo 2011).

Hallinnan analytiikan tutkimuksille tyypilliseen tapaan lähestyn hyvinvointivaltioiden murroksen teemaa sosiaalisen käsitteen avulla (Rose 1996b; 1999; Dean 1999; Helén 2010, 36-39). Kuten edellä toin esiin, työn ja perheen yhteensovittamisen muotoutuminen hyvinvointivaltiollisen hallinnan kysymykseksi 1900-luvun Suomessa on ollut sidoksissa erilaisiin sosiaalisten ongelmien määrittelyihin, yhteiskunta- ja sosiaalitieteiden tarjoamiin jäsenyyksiin, sosiaalisten liikkeiden ja puolueiden toimintaan sekä sosiaaliturvan ja sosiaalipolitiikan rakentamiseen. Hallinnan analyttikkojen mukaan toisen maailmansodan jälkeen muotoutunut hyvinvointivaltiollinen hallinta onkin ollut pitkälti ”hallintaa sosiaalisen kautta”, missä sosiaalinen on ymmärretty ”yhteisenä” tai ”yleisenä” esimerkiksi tietyn kansakunnan muodostavien ihmisten välillä (Rose 1996b; 1999; Helén 2010, 37; ks. alaviite 1). Hyvinvointivaltiollisen hallinnan kritiikkinä syntyneen edistyneen liberaalin hallinnan kontekstissa sosiaalisen alueen ote ihmisten ajattelua ja hallintakäytäntöjä jäsentävänä käsitteenä näyttää kuitenkin heikentyneen. Kun taloudelliset argumentit ovat kyseenalaistaneet ajatuksen kansantaloudesta, jonka muodostuminen 1800-luvulla oli avainehto sosiaalisen alueen hahmottelulle, on esitetty kysymys siitä, tarkoittaako tämä myös sosiaalisen hallinnan loppua vai pikemminkin sen muodonmuutosta. Esimerkiksi brittiläinen sosiologi Nikolas Rose (1996b; 1999) on esittänyt, että hallinta toimii nykyään erilaisten yhteisöjen ja markkinoiden pikemminkin kuin sosiaalisen alueen kautta (vrt. Dean 1999, 171-174).

Tarkastelen tutkimuksessani työn ja perheen yhteensovittamista koskevan sosiaalisen kysymyksen historiallista muotoutumista hyvinvointivaltiollisen ja edistyneen liberaalin hallinnan kontekstissa. Tutkimuksen empiirinen materiaali koostuu pääasiassa vuosina 1980–2009 julkaistuista hallinnollisista ja poliittisista dokumenteista. Pyrin tunnistamaan niistä ensinnäkin työn ja perheen yhteensovittamiseen liittyviä problematisointeja: sellaisia erityisiä tilanteita, joissa aihetta koskevan hyvinvointihallinnan toiminta kyseenalaistuu ja tulee ongelmalliseksi. Toiseksi pyrin asettamaan nämä problematisoinnit yhteyteensä: sellaisten hyvinvointihallinnan käytäntöjen sekä niitä koskevan ajattelun kontekstiin, joiden pohjalta ongelmat muotoillaan ja niiden syyt, vaikutukset ja keskinäissuhteet esitetään (Foucault 1998, 122-124; Helén 1997, 357-358; 2005, 99-104; Dean 1999, 27-28). Kysyn tutkimuksessani, miten työn ja perheen yhteensovittamista on problematisoitu Suomessa erityisesti siirryttäessä 1980-luvulta 2000-luvun ensimmäi-

selle vuosikymmenelle. Miten aiheesta on tehty samalla paitsi ongelmallinen myös tietyllä erityisellä tavalla ymmärrettävä ja hallittavissa oleva kysymys? Entä mitä työn ja perheen yhteensovittamisen problematisoimisen tavat kertovat sosiaalisen alueen hallinnan mahdollisesta muodonmuutoksesta?

Väitöstutkimukseni tarkoitus on tuottaa kontribuutio kolmeen yhteiskuntatieteelliseen keskusteluun. Ensinnäkin tutkimus osallistuu hyvinvointivaltiotutkimuksen keskusteluun vauraiden länsimaisten ja erityisesti pohjoismaisten hyvinvointivaltioiden murroksesta (Pierson 2001; Jessop 2002; Kautto ym. 1999; Kautto, Fritzell, Hvinden, Kvist & Uusitalo 2001; Kosonen 1998; 2011; Julkunen 2001; 2006) tarjoamalla hallinnan analyttisen esimerkin siitä, miten talouden ja sosiaalipolitiikan välisiä suhteita on määritelty uudelleen tässä murroksessa. Monet yhteiskuntatieteilijät ovat pyrkineet arvioimaan sitä, mitä Pohjoismaissa keskeisille hyvinvointivaltiolaisen hallinnan tavoitteille ja periaatteille – Pohjoismaiden normatiiviselle perinnölle – on tapahtunut näiden maiden siirryttyä hyvinvointivaltion 1980-luvun kultakaudelta sen suunnanmuutoksen jälkeiseen aikaan. Esimerkiksi Pekka Kososen (1998, 320-328, 386-392) ja Raija Julkusen (2001, 258-266) mukaan niin tasa-arvo, universalismi kuin julkisen vallan vastuu hyvinvointipolitiikassa ovat haurastuneet, joskaan eivät täysin kadonneet pohjoismaista politiikkaa ohjaavina periaatteina (ks. myös Kuivalainen & Niemelä 2010). Oma tutkimukseni jatkaa tätä arviointia Pohjoismaissa tärkeiden hyvinvointivaltiollisten hallinnan periaatteiden ja hyvinvoinnin eetoksen muutoksesta Suomessa.

Toiseksi tutkimus osallistuu feministisen sosiaalipolitiikan ja politiikan tutkimuksen keskusteluun työn ja perheen yhteensovittamisesta ja muista sukupuolta koskevista (tasa-arvo-)politiikoista (Brush 2002; Carabine 1996; Stratigaki 2004; Mahon 2009; Julkunen 1994; 2010; Anttonen 1994; Salmi 1996; Kivimäki 2003; Gordon 2006; Aalto & Holli 2007; Holli & Kantola 2007; Kantola 2006; 2010) tarkastelemalla, miten kyseinen tasa-arvopolitiikan aihe noussut valtavirtapolitiikan esityslistalle Suomessa ja minkälaisia ongelmia sen edistämiseen ja nimeämiseen on liittynyt. Se jatkaa ja osin myös problematisoi tätä tutkimusta analysoimalla, mitä pohjoismaiselle, naisystävälliseksi luonnehditulle hyvinvointivaltiolle on tapahtunut edellä kuvattujen muutosten jälkeen. Lisäksi työ täydentää aiempaa suomalaistutkimusta työn ja perheen yhteensovittamisesta (esim. Salmi 1996; Kivimäki 2003) tarkastelemalla, miten aiheen merkityksen vahvistuminen ja laajeneminen kattamaan uudenlaisia näkökulmia on konkreettisesti tapahtunut tultaessa 1980-luvulta kohti tätä päivää.

Kolmanneksi väitöstutkimus osallistuu hallinnan analyttiseen keskusteluun globaalista ja erityisesti eurooppalaisesta hallinnasta (Barry 1993; 2001; Walters & Haahr 2005; Larner & Walters 2006; Woehl 2008; Pfister 2009; Savio 2010; Palola 2007; Rautalin & Alasuutari 2007; Rasimus & Alasuutari 2009) tarkastelemalla tämän hallinnan vaikuttavuutta yhdestä jäsenmaasta käsin. Siinä missä eurooppalaista ja globaalia hallintaa on tutkittu aiemmin pääasiassa Euroopan komission tai muiden kansainvälisten organisaatioiden

tuottamien tekstien kautta, oma tutkimukseni laajentaa analyysikohteen Suomessa julkaistuihin hallinnollisiin ja poliittisiin dokumentteihin (ks. myös Rasimus & Alasuutari 2009). Niiden kautta tarkastelen tutkimukseni sitä, miten eurooppalaista ja Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö OECD:n sosiaalipolitiikkaa on toteutettu suomalaisessa hyvinvointihallinnassa.

2 TEOREETTIS-METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT

Tutkimukseni teoreettis-metodologiset lähtökohdat ovat Michel Foucault'n myöhäistuotannossa ja valta-analytiikassa. Foucault'lainen tutkimuksen poliittis-eettiset tavoitteet liittyvät usein tiettyssä kontekstissa vallitsevien "totuuksien" tai itsestäänselvyyksien vieraaksi tekemiseen ja omien uskomustemme kyseenalaistamiseen. Siksi tämä tutkimusperinne tarjoaa hedelmällisiä välineitä tarkastella työn ja perheen yhteensovittamista ongelmana, jonka kautta olemassaoloamme ja identiteettiämme määritellään ja ohjailaan nykyisessä hyvinvointipolitiikassa ja jonka kautta itse hahmotamme elämäämme. Tarkastelen tutkimuksessani työn ja perheen yhteensovittamista koskevaa hyvinvointipolitiikkaa hallintana. Hallinta (*gouvernement, government*) ei viittaa vain poliittisiin instituutioihin ja valtioiden johtamiseen vaan koskee laajemmin tapaa, jolla ihmisjoukkojen, -ryhmien ja -yksilöiden käyttäytymistä ja toimintaa voidaan ohjata monenlaisissa yhteyksissä ja monien subjektien toimesta.⁹

Käsittelen tässä luvussa ensin hallinnan analytiikkaa tutkimukseni teoreettis-metodologisena lähestymistapana ja sen jälkeen hallinnollisia ja poliittisia dokumentteja sen empiirisenä materiaalina. Lopuksi esittelen nykyisyyden ontologiaa ja genealogiaa tutkimukseni analyysitapaa ohjaavina periaatteina.

2.1 HALLINNAN ANALYTIikka

Tutkimukseni lähestymistapa, hallinnan analytiikka, edustaa perspektivismiä. Perspektivismi on filosofi Friedrich Nietzscheltä periytyvä näkemys, joka korostaa kaiken ajattelun perspektiivistä eli osittaista luonnetta ja kaiken tietämisen väliaikaisuutta (Schacht 1999; Ojakangas 1992, 287-288). Tämä merkitsee sitä, että esimerkiksi hyvinvointipoliittista kysymystä työn ja perheen yhteensovittamisesta voidaan tarkastella ja tulkita useiden erilaisten käsitteiden tai teorioiden kautta, jotka avaavat kukin omanlaisensa näkökulman ilmiöön. Perspektivismi hylkää oletuksen siitä, että voisimme saavuttaa absoluuttista, kaikki näkökulmat ylittävää tietoa (Schacht 1999). Tämä tarkoittaa paitsi sitä, että mikään analyysi ei pysty paljastamaan lopullista totuutta tarkastelemastaan ilmiöstä, myös sitä että ei ole olemassa mitään ehdotonta totuuden mittaa, jonka kautta voisimme arvioida vaihto-

⁹ Australialainen sosiologi Mitchell Dean (1999, 11) määrittelee hallinnan tarkemmin seuraavasti: Hallinta tarkoittaa enemmän tai vähemmän laskelmoitua ja rationaalista, monenlaisten toimijoiden ja auktoriteettien toimintaa, joka erilaisia tekniikoita ja tietomuotoja käyttäen pyrkii muovaamaan käyttäytymistämme työstämällä halujamme, pyrkimyksiämme, kiinnostuksiamme ja uskomuksiamme. Tällä muovaamisella on tietyt selvät, tosin muuttuvat päämäärät, ja sen vaikutukset ja seuraukset ovat suhteellisen ennakoimattomia.

ehtoisia lähestymistapoja (Dean 1999, 23). Perspektivismi nostaa esiin kysymyksen siitä, miten voimme parhaiten tulkita ja arvioida saamaamme tietoa (Schacht 1999). Yksi mahdollinen vastaus tähän on verrata vaihtoehtoisten lähestymistapojen tuottamaa ymmärrettävyyttä ja näkemystä toisiinsa (Dean 1999, 23).

Foucault'lainen hallinnan analytiikka poikkeaa keskeisimmistä hyvinvointivaltioita ja hyvinvointipolitiikan muutoksia tarkastelevista yhteiskuntatieteen lähestymistavoista (Pierson 1996, 147-156; Starke 2006). Tällaisia lähestymistapoja ovat esimerkiksi uusfunktionalismi, joka korostaa sosioekonomisia tai teknistaloudellisia välttämättömyyksiä hyvinvointivaltioiden muutoksen taustalla (vrt. Jessop 1993, 2002; Castells 1996, 1), konfliktiteoriat, jotka painottavat puolestaan poliittisia valtakamppailuja hyvinvointipolitiikan suunnasta (esim. Korpi 1978; Esping-Andersen 1990), uusinstitutionalismi, joka muistuttaa hyvinvointivaltioiden ja politiikan instituutioiden säännönmukaisuuksista (esim. Skocpol 1979; Thelen 2004) sekä uudempi, ideoiden merkitystä hyvinvointipolitiikan muutoksessa esiin tuova tutkimusperinne (esim. Hall 1993; Campbell 2002; Béland 2007).

Vaikka hallinnan analyttisissä tutkimuksissa voidaan tarkastella kaikkia edellä kuvatun kaltaisia tekijöitä, niissä hylätään mikä tahansa yhtenäinen, yleistävä selitysmalli hyvinvointipolitiikan muutoksen taustalla (Gutting 1999). Todellisuus on tämän näkökulman mukaan liian monimutkainen, jotta sitä voisi kuvata minkään yhden mallin tai teorian avulla (Dean 1998, 195).¹⁰ Toisin kuin monissa valtavirran yhteiskuntatieteellisissä tutkimuksissa, hallinnan analytiikassa ei pyritä vastaamaan ensisijaisesti kysymykseen *miksi* eikä osoittamaan hyvinvointipolitiikan muutokseen liittyviä kausaalisia vaikutussuhteita. Sen sijaan siinä ollaan kiinnostuneita olemisen ja toiminnan muuttuvista mahdollisuusehdoista ja esitetään pikemminkin kysymys *miten* (Foucault 1982, 217-219; Dean 1999, 28-29). Miten- ja kuinka-kysymysten ensisijaisuus liittyy hallinnan analytiikan eroihin suhteessa neljään keskeisimpään yhteiskuntatieteelliseen lähestymistapaan seuraavasti.

Ensinnäkin hallinnan analytiikassa vältetään hyvinvointipolitiikan ongelmien, kuten työn ja perheen yhteensovittamisen, palauttamista tietyn sosioekonomisen muutoksen (kuten naisten ansiotyön yleistymisen) tai mittavamman prosessin (kuten esimerkiksi modernisaation, jälkiteollistumisen tai globalisaation) väistämättömäksi tuotteeksi. Siinä irtisanoudutaan lineaarisen historian ajatuksesta, jonka mukaan esimerkiksi kapitalistinen talous tai jälkiteollinen yhteiskunta kehittyisi jonkin universaalin logiikan

¹⁰ Tämä liittyy Michel Foucault'n ajattelusta periytyvään nominalismiin. Tämän katsantokannan mukaan asioille annetut nimet, niitä luokittelevat kategoriat, tieto tai käsitteet (kuten "valta" tai "sukupuoli") eivät suoraan vastaa maailmaa ja todellisuutta sellaisenaan kuten realistit totunnaisesti ajattelevat, vaan näiden välillä on eroavuutta. Tämän vuoksi foucault'laisen hallinnan analytiikan tarkastelukohteena ei olekaan todellisuus vaan pikemminkin "totuus", mikä ei kuitenkaan tarkoita välttämättä todellisuuden sinänsä kieltämistä. Nominalismista juontuu myös hallinnan analytiikan tapa karttaa yleistyksiä ja universaaleja; se ei pyri muotoilemaan yleispätevää teoriaa hallinnasta vaan tarjoaa pikemminkin näkökulman ja analyysivälineitä hallintakäytäntöjen analysointiin. (Dean 1998, 192-195; Oksala 1999, 60; Rose 1999, 21; Helén 2010, 28; ks. myös Hacking 2002; Lehtonen 2003.)

mukaisesti ja tuottaisi tietynlaisia hyvinvointipolitiikan instrumentteja kaikkialla (O'Malley 2004, 10; Deleuze 1992, 162-163, 166). Hallinnan analytiikassa kyseenalaistetaan tapahtumien itsestäänselvyys ja väistämättömyys yksityiskohtaisen historiallisen tarkastelun avulla. Siinä korostetaan, etteivät teknistaloudellinen kehitys ja sosioekonomiset muutokset itsessään määrää, miten tämä kehitys tai muutokset ymmärretään ja miten niihin vastataan (Rose 1999, 113). Hallinnan rationaalisuuksia ja käytäntöjä tarkastellaan pikemminkin kontingenssin ja keksimisen tuotteina (O'Malley 2004, 10). Tässä lähestymistavassa pyritään hahmottamaan hallinnan muotojen pluralistinen historia; se miten esimerkiksi työn ja perheen yhteensovittamista edistävät toimenpiteet ovat muotoutuneet monien aiempien tapahtumien, diskurssien ja käytäntöjen perustalle ja muodostuneet erilaisista elementeistä, suhteista ja voimista koostuviksi sommitelmiksi (Dean 1998, 188; Deleuze 1992).

Toiseksi foucault'laista hallinnan analytiikkaa ohjaa erityinen käsitys vallasta ja subjektista (Foucault 1982; 1998a, 62-65; Helén 1995). Tässä näkökulmassa esimerkiksi työn ja perheen yhteensovittamista tukevan hyvinvointipolitiikan muotoja ei pyritä selittämään valtaresurssien jakautumisella vaikkapa yhteiskuntaluokkien, puolueiden, eturyhmien tai nais- ja miesliikkeiden kesken, koska siinä hylätään mikä tahansa ennalta omaksuttu olettaus vallan paikantumisesta tiettyjen yhteiskunnallisten ryhmien käsiin. Sen sijaan hallinnan analytiikassa asetetaan empiirinen kysymys siitä, miten ja millä keinoin valtaa käytetään ja kuinka hallinta toimii (Dean 1999, 29; Foucault 1982, 217-219; Helén 2005, 103). Valta käsitetään dynaamiseksi, hajautuneeksi ja kiertäväksi: se viittaa lukuisista suhteista ja subjekteista koostuvaan historiallisesti erityiseen tilanteeseen, sommitelmaan tai verkostoon (Helén 2010, 27; Foucault 1980, 98). Lisäksi hallinnan analytiikassa mainitut poliittiset toimijat nähdään jo itsessään paitsi vallan käyttäjinä, myös sen välineinä ja kohteina (Foucault 1980, 98). Siinä ollaan kiinnostuneita erityisesti tuottavista, subjektivoivista vallan muodoista ja hallinnan tuottamista toiminnan potentiaaleista, missä subjekti tarkoittaa samalla sekä vallan alaisuutta että toimijuutta (Foucault 1982, 212-213).¹¹

Kolmanneksi hallinnan analytiikassa pohditaan kysymyksiä hyvinvointipolitiikan jatkuvuudesta ja muutoksesta toisin kuin institutionalistisessa tutkimusperinteessä, joka on eri muodoissaan saavuttanut viime aikoina keskeisen aseman niin hyvinvointivaltiotutkimuksessa (Pierson 1996, 152, 179; Julkunen 2001, 17-18), feministisessä politiikan tutkimuksessa (Krook & Mackay 2010, 1) kuin EU-tutkimuksessakin (Palola 2007, 46-47). Hallinnan analytiikassa esimerkiksi työn ja perheen yhteensovittamista koskevia historiallisia synnyn ja muutoksen linjoja tarkastellaan pikemminkin nykyisyyden diagnosoinnin ja kritiikin kuin selittämisen näkökulmasta (Helén

¹¹ Tarkoitan subjektin käsitteellä ajattelevaa ja toimivaa minää muotona, jota määrittävät kyseisessä historiallisessa, yhteiskunnallisessa ja diskursiivisessa kontekstissa erityiset ominaisuudet, kyvyt, asemat, oikeudet ja velvollisuudet. Subjektin muotoja voidaan pitää menestyksekkäinä siinä määrin, kun ihmiset kokevat itsensä niiden edistämien ja vaalimien ominaisuuksien tai piirteiden kautta. (Foucault 1982; Butler 1997, 10-11; Dean 1999, 32).

2010, 28). Siinä missä institutionalismissa huomio kohdistetaan usein ilmiötä koskeviin säännönmukaisuuksiin ja ”polkuriippuvuuksiin” (Julkunen 2001, 17-20), hallinnan analytiikassa analyttinen ensisija annetaan problematisointien kautta pikemminkin epäjatkuvuuksille, koska juuri ne tuovat esiin aiheita koskevat murtumat, valtakamppailut ja vaihtoehdot. Tässä lähestymistavassa esimerkiksi Suomen nykyistä työn ja perheen yhteensovittamista tukevaa politiikkaa ei nähdä keskeisesti 1900-luvun jälkipuoliskolta juontuvien, päivähoitoa ja perhevapaita koskevien jatkuvuuksien valossa, vaan siinä korostetaan voimakkaasti 1990-luvun katkosta, jossa aiheita alettiin määritellä uudella tavalla työpaikkatason ongelmana. Lisäksi hallinnan analytiikan huomio ei kohdistu niinkään tiettyyn instituutioon, kuten valtioon tai työmarkkinoihin, vaan siinä pyritään jäljittämään yleisempiä vallan teknologioita ja suhteita sekä sitä, miten nämä toimivat monenlaisissa prosesseissa ja instituutioissa ja siirtyvät yhteydestä toiseen (Foucault 2010, 122-125; 1982, 222-224; Helén 2005, 102). Tässä lähestymistavassa niin oman itsen muokkaaminen, ryhmien ohjaaminen kuin valtion ja jopa ylikansallisten organisaatioiden hallinta ymmärretään jatkumona ja yhdistetään saman problematiikan piiriin (Helén 1997, 18).

Neljänneksi, vaikka hallinnan analytiikka on kiinnostunut ajattelun toiminnasta hyvinvointihallinnassa, sen tapa korostaa hallintaa konkreettisenä käytäntönä tai tekniikkana kyseenalaistaa sellaiset lähestymistavat, joissa hyvinvointipolitiikan muutos nähdään keskeisesti uusien ideoiden, kognitiivisten paradigmojen tai maailmankuvien tuottamana (Dean 1999, 31). Tässä näkökulmassa painotetaan, että saavuttaakseen päämääränsä hallinnan on välttämätöntä hyödyntää myös erilaisia teknisiä välineitä. Hallinnan analytiikassa jo itse ajattelu ymmärretään ei-subjektiivisena, teknisenä ja käytännöllisenä asiana (Dean 1998, 187; Helén 2005, 100-101). Siinä ei tarkastella vain esimerkiksi työn ja perheen yhteensovittamiseen liittyviä ideoita vaan myös sitä, miten hallinta tuottaa erilaisia vaikuttavia välineitä – havainnointikeinoja, kirjaamistekniikoita, tutkimusmenetelmiä ja tiedon koneistoja – tämän järjen ja tiedon muodostamiseen, järjestämiseen ja kierrättämiseen (Foucault 1980, 102).¹²

Hallinnan analyttinen näkökulma korostaa tiedon ja vallan vastavuoroista sidosta hyvinvointihallinnassa sekä tästä sidoksesta avautuvia subjektiivien muotoja ja toiminnan mahdollisuuksia sekä esteitä. Kuten sosiologi Ilpo Helén (1997, 16; 2010, 28) on kiteyttänyt, ihmiselämään kohdistuvilla hallintakäytännöillä on erottamaton yhteys empiirisiin ihmis- ja yhteiskuntatieteisiin. Yhtäältä esimerkiksi EU:n, Suomen hallituksen tai yksittäisen työmarkkinajärjestön pyrkimys ohjata ja tukea ihmisten työn ja perheen yhteensovittamista tarjoaa erilaisille ihmis- ja yhteiskuntatieteille ilmaantumisen ja uusiutumisen mahdollisuuksia monenlaisten rahoitus- ja

¹² Sama piirre erottaa hallinnan analytiikan myös joistakin kielen ja kulttuurin merkitystä painottavista kulttuurintutkimuksellisista lähestymistavoista, joissa tarkastellaan esimerkiksi työn ja perheen yhteensovittamista koskevia mediarepresentaatioita ilman kytkentää hallintakäytäntöihin.

yhteistyömuotojen kautta. Toisaalta erilaiset tieteelliset tutkimukset tukevat hallintakäytäntöjä tuottamalla tietoa vaikkapa EU:n jäsenmaiden perhepolitiikasta tai vuorotyötä tekevien poliisien työn ja perheen yhteensovittamisen haasteista sekä artikuloimalla tarvittavien toimenpiteiden kohteita, tavoitteita ja rajoja. (*Ibid.*) Tiedon keinoin systematisoidut ja hallintakäytäntöjen kautta levitetyt luokitukset, kuvaukset ja nimeämiset tarjoavat puolestaan uudenlaisia olemisen tapoja ihmisille, jotka voivat spontaanisti sovittaa itsensä niihin ja alkaa toimia niiden mukaan (Hacking 1986; Helén 2005, 101).

Tarkastelen tässä tutkimuksessa erilaisia työn ja perheen yhteensovittamista tukevia toimenpiteitä – esimerkiksi lasten päivähoitoa, perhevapaita, työelämän kehittämishankkeita mutta myös työmarkkinajärjestöjen neuvottelua aiheesta – käytäntöjen regiimeinä tai sommitelmina; järjestyneinä ja rutinoituneina tapoina ajatella, toteuttaa ja uudistaa hyvinvointipolitiikkaa, jotka on muovattu vastauksiksi yhteensovittamisen ongelmiin (Dean 1999, 21; 1998, 185; Rabinow 2003, 56). Osa näistä käytännöistä edustaa yleisempiä vallan teknologioita, kuten monet perhevapaat edustavat sosiaalivakuutusta. Tutkin niitä ehtoja, joissa käytännöt syntyvät, joissa niitä ylläpidetään ja joissa ne edelleen muuttuvat. Hallinnan analytiikan mukaisesti katson, että työn ja perheen yhteensovittamista edistävillä toimenpiteillä on hallinnan käytäntöinä oma sisäinen logiikkansa tai strategiansa, jota ei voi palauttaa mihinkään perustavanlaatuisempaan järjestykseen tai olemassaolon tasoon, kuten instituutioihin, ideologioihin, rakenteisiin, toimijoihin tai uudistusohjelmiin (Dean 1998, 185; 1999, 21-22). Tätä logiikkaa ei voi lukea suoraan uudistusohjelmista eikä redusoida minkään toimijan eksplisiittisiin aikomuksiin, vaan se voidaan konstruoida ainoastaan ymmärtämällä regiimien toiminta intentionaalisenä mutta ei-subjektiivisena osiensa sommitelmana (*ibid.*).

Pyrin hahmottamaan työn ja perheen yhteensovittamista edistävien eri toimenpiteiden ymmärrettävyyttä kolmen ulottuvuuden kautta (Foucault 1998a, 117-119; Dean 1999, 31-33; Deleuze 1992, 159). Ensinnäkin tutkin käytännöistä nousevia ja niihin vaikuttavia *tiedon muotoja*: niitä ajattelun, asiantuntijuuden, totuuksien, laskelmoinnin ja rationaalisuuden muotoja, jotka tekevät työn ja perheen yhteensovittamisesta hallittavan tai pyrkivät uudistamaan sitä edistäviä toimenpiteitä. Toiseksi tarkastelen työn ja perheen yhteensovittamista tukeviin toimenpiteisiin liittyviä *valtakäytäntöjä*: sellaisia ohjaamisen ja puuttumisen tapoja, välineitä, mekanismeja ja tekniikoita, jotka ovat hyvinvointihallinnan ehto ja rajaavat sen, mitä on mahdollista tehdä. Kolmanneksi käsittelen työn ja perheen yhteensovittamista tukevien toimenpiteiden edistämiä *subjektiuden muotoja*: niitä yksilöllisen ja kollektiivisen identiteetin, persoonan tai itsen muotoja, joiden kautta hallinta toimii ja joita erityiset käytännöt ja uudistusohjelmat pyrkivät muotoilemaan. Subjektiuden muodot viittaavat siis niihin kykyihin, asemiin ja ominaisuuksiin, joita hallinnan toimijoilta ja kohteilta edellytetään, sekä heille tarjottuihin oikeuksiin ja velvollisuuksiin. Käytäntöjen regiimeissä tai

sommitelmissa nämä kolme ulottuvuutta – tieto, valta ja subjekti – edellyttävät toisiaan mutta eivät palaudu toisiinsa (Dean 1999, 23). Kukin niistä muodostaa itsenäisen jatkuvan muutoksen akselin.

Foucault'laisessa hallinnan analytiikassa hallintakäytäntöjä ei ymmärretä ainoastaan empiirisinä tapoina tehdä asioita vaan myös ajattelun kohteena ja sellaisten problematisointien paikkana, jotka pyrkivät järjestämään, uudistamaan ja kehittämään näitä käytäntöjä (Dean 1998, 187). Analyysini lähtökohtana onkin tunnistaa ja tutkia työn ja perheen yhteensovittamiseen liittyviä problematisointeja: sellaisia erityisiä tilanteita, joissa aiheutta koskevan hyvinvointihallinnan toiminta kyseenalaistuu ja tulee ongelmalliseksi (Dean 1999, 27-28; Helén 2005, 99-101). Tutkin, minkälaisen yhteensovittamista tukevien toimenpiteiden ja muiden konkreettisten hallintakäytäntöjen perustalta problematisoinnit tapahtuvat sekä minkälaisen tietomuotojen, asiantuntijuuden, ajattelun ja järjen avulla ne tehdään (Helén 2005, 99-101). Nimenomaan problematisoinnin teoissa ja hetkellä hallinnan järki ja käytännöt tulevat suorimmin näkyviin ja tarkasteltaviksi (Walters & Haahr 2005, 6). Problematisointeja seuraa tekstejä ja ohjelmia, joissa työn ja perheen yhteensovittamisen ongelmat tehdään tietyllä erityisellä tavalla ymmärrettäväksi ja samalla hallittavaksi (Rose 1996a, 26). Voikin ajatella, että juuri problematisoinneista löytyy myös hallinnan analytiikan korostama kontingenssi, mahdollisuus tapahtumiin ja ilmaantumisiin. Heti kun kysymykset on asetettu ja kyseenalaistukset on tehty, annetut vastaukset eivät ole enää sattumanvaraisia vaan ne ovat näistä kysymyksistä riippuvaisia ja siten jossain määrin ennalta määrättyjä (Hacking 1999, 205, 165).¹³

¹³ Problematisoinnit tai se, millaisina poliittiset ja sosiaaliset ongelmat esitetään dokumenteissa, on otettu analyysin lähtökohdaksi myös viimeaikaisissa feministisissä diskursiivisen politiikan tutkimuksissa (esim. Bacchi 2009; Lombardo, Meier & Verloo 2010). Myös näissä tutkimuksissa on kiinnitetty huomiota ongelman, sen ratkaisujen ja keskeisten toimijoiden määrittelyyn sekä ongelmanasettelun muodostumisen ehtoihin, sen sisältämiin taustaoletuksiin sekä mahdollisiin vaikutuksiin. Feministiset diskursiivisen politiikan tutkimukset kuitenkin eroavat foucault'laisesta valta-analytiikasta esimerkiksi ammentaessaan goffmanilaisesta kehysanalyysistä ja korostaessaan merkityskamppailuja eri toimijoiden ja ryhmien välillä (Lombardo, Meier & Verloo 2010, 10-12). Näissä kriittisissä tutkimuksissa tarkastellaan usein yksityiskohtaisemmin, keiden ääni pääsee kuuluville ongelmien ja ratkaisujen määritelmässä. Samalla problematisointien yhteydet tieto/valta-koneistoihin ja konkreettisiin hallintakäytäntöihin jäävät vähemmälle huomiolle (Bacchi 2009, 31).

2.2 HALLINNOLLISET JA POLIITTISET DOKUMENTIT

Foucault'laisen hallinnan analytiikan mukaan hallintakäytäntöjä koskevasta ajattelusta ja niihin liittyvistä problematisoinneista on mahdollista saada tietoa esimerkiksi tarkastelemalla erilaisia dokumentteja, säädöksiä ja kaaviokuvia, joissa ajattelu ja problematisoinnit saavat materiaalsen muodon (Dean 1999, 31; 1998, 187; Rose 1999, 4). Tässä lähestymistavassa problematisointeja ja hallintapyrkimyksiä ei yleensä etsitä suurista ideologisista ohjelmista tai arvostetuista filosofisista teksteistä (Rose 1996a, 26; Helén 2005, 102). Sen sijaan empiiriseksi materiaaliksi valitaan ”pienää kirjallisuutta” ja ”vähempiarvoisia” tekstejä, jotka liittyvät välittömästi politiikan muotoiluun, toimeenpanoon ja siitä tiedottamiseen. Tällaisissa arkisissa dokumenteissa ja ohjelmissa – esimerkiksi vanhempainvakuutusta, lastenhoitoa tai työelämän kehittämistä koskevissa mietinnöissä ja raporteissa – päätöksentekijöiden pyrkimykset ja hallintakäytäntöjen järki on selvästi ilmaistu (Helén 2005, 102; Ojakangas 1992, 291; Walters & Haahr 2005, 7). Niiden analysoimiseksi ei tarvitse etsiä mitään piilossa olevaa, koska paljastamisen sijaan hallinnan analytiikka vain valottaa uudelleen sen, mikä on jo esillä ja nähtävissä (Rabinow 2003, 49-50). Koska analyysin tarkoitus on tunnistaa ja seurata niitä moninaisia aineksia, joista hallintakäytännöt koostuvat sekä tutkia ehtoja, joissa käytännöt ilmaantuvat, joissa niitä ylläpidetään ja joissa ne edelleen muuttuvat (Dean 1999, 21), hallinnan analyttisten tutkimusten empiirinen materiaali ei välttämättä noudata tiettyä ennalta asetettua tarkkaa rajausta tai suunnitelmaa, vaan muotoutuu pikemminkin tutkimuksen kuluessa.

Näiden periaatteiden mukaisesti olen valinnut tutkimukseni empiiriseksi materiaaliksi Suomessa pääasiassa vuosina 1980–2009 julkaistuja hallinnollisia ja poliittisia dokumentteja, joissa käsitellään työn ja perheen yhteensovittamista. Tämä suomenkielinen materiaali käsittää sekä kansallista politiikkaa ohjaavien instituutioiden tuottamia hallinnollisia dokumentteja että erilaisten etujärjestöjen ja muiden organisaatioiden seminaari-, kampanja- ja projektijulkaisuja. Kontekstualisoivana empiirisenä materiaalina hyödynnän lisäksi transnationaalien organisaatioiden ja kansainvälisten yhteistyöelimien julkaisemia työn ja perheen yhteensovittamista käsitteleviä dokumentteja, joitakin Suomessa ja muissa Pohjoismaissa 1930–1970-luvuilla julkaistuja ansiotyön ja vanhemmuuden suhteita problematisoivia dokumentteja sekä tekemääni kahta asiantuntijahaastattelua.

Luonteva alkupiste tutkimukselleni määrittyi 1980-luvun alkuun, koska löysin ensimmäiset nimenomaan työ- ja perhe-elämän yhteensovittamista käsittelevät hallinnolliset dokumentit tuolta ajalta. Artikkelissa 5 ulotan analyysin kuitenkin kauemmas historiaan ja käsittelen varhaisempia ansiotyön ja äitiyden problematisointeja 1900-luvun Suomessa. Tutkimuksen päätepisteen asettaminen 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen loppuun on perusteltua paitsi työekonomisista syistä myös siksi, että tuolloin saatettiin päätökseen joitakin työn ja perheen yhteensovittamista käsitelleitä

toimenpidekokonaisuuksia. Esimerkiksi EU:ssa työn ja perheen yhteensovittamista korostaneen Lissabonin strategian aikajänne päättyi vuoteen 2010. Myös monet Euroopan sosiaalirahaston ohjelmakauden 2000–2006 työn ja perheen yhteensovittamista edistäneet suomalaishankkeet vietiin käytännössä loppuun vuosina 2007 ja 2008.

Sisällytin tutkimuksen empiiriseen materiaaliin hallinnollisia dokumentteja hyvinvointipolitiikan teon eri vaiheista. Näitä ovat hallitusohjelmat ja valtioneuvoston selonteot, ministeriöiden – erityisesti sosiaali- ja terveysministeriön sekä työministeriön – ja niiden alaisten laitosten julkaisemat dokumentit, lainvalmisteluasiakirjat sekä varsinainen lainsäädäntö. Tälle valinnalle on monta perustetta: Hallinnolliset dokumentit ovat usein eri toimijoiden välisen poliittisen päätöksenteon ja pitkällisten neuvotteluprosessien tulosta. Ne ilmaisevat siten kyseisellä historian hetkellä ja tietyssä poliittisessa kontekstissa saavutetun lähenemisen tai konsensuksen kohdan, jonka muutokset voivat tarkoittaa yleisempää muutosta vallan kentässä (Stratigaki 2004, 39). Lisäksi hallinnollisilla dokumenteilla on monenlaisia seurauksia ja niitä käytetään myöhemmissä poliittisissa neuvotteluissa. Dokumentit sisältävät päätöksiä esimerkiksi resurssien kohdentamisesta, toimenpiteiden aloittamisesta, seurannasta tai jatkamisesta sekä niiden konkreettisesta suorittamisesta (*ibid.*).

Hallinnollisista dokumenteista keskityin tarkastelemaan erityisesti lainvalmisteluasiakirjoja eli komiteanmietintöjä, työryhmämuistioita ja hallituksen esityksiä, koska nämä dokumentit valaisivat hyvin työn ja perheen yhteensovittamista koskevan politiikan perusteita ja sen muutosten taustaa. Pohjoismaisessa oikeuskäytännössä lainvalmisteluasiakirjoilla onkin merkittävä rooli laintulkinnassa, koska niissä kuvataan säädösten toiminnalliset tavoitteet sekä se, miten säädökset tulisi tulkita ”lain henkeä” noudattaen (Nousiainen & Niemi-Kiesiläinen 2001, 20). Sen sijaan varsinaisen lainsäädännön merkitys jäi tutkimuksessani vähäisemmäksi. Tämä johtuu osaksi siitä, että työn ja perheen yhteensovittaminen mainitaan Suomen lainsäädännössä lyhyesti vain yhdessä säädöksessä. Tämän yksittäisen säädöksen eli tasa-arvolain ja sen muutosten tarkastelun ohella tarkistin säädöskokoelmista lähinnä tiettyjen perhepoliittisten etujen ja palvelujen määritelmiä sekä niiden voimaantulon ajankohtia.

Arvioidakseni työn ja perheen yhteensovittamiseen liittyvien poliittisten teemojen painoarvoa harjoitetun politiikan kokonaisuudessa kävin läpi myös tutkimuksen kattaman ajanjakson hallitusohjelmat, jotka ovat hallituspuolueiden hyväksymiä toimintasuunnitelmia hallituskauden ajalle. Ylipäänsä hallitusohjelmien pituuden kasvu ja niissä suunniteltujen toimenpiteiden kuvauksen yksityiskohtaistuminen kolmen vuosikymmenen kuluessa heijastaa hallituksen merkityksen lisääntymistä poliittisessa hallinnassa 1980-luvun lopulta alkaen (Tiihonen 2006, 88-89). Lisäksi tarkastelin erilaisia hallituksen ja ministeriöiden alaisuudessa tuotettuja selontekoja ja raportteja, jotka toivat esiin työn ja perheen yhteensovittamisen ongelmia.

Hallinnollisten dokumenttien ohella sisällytin empiiriseen materiaaliin myös poliittisia dokumentteja, toisin sanoen muita hyvinvointihallinnan käytäntöihin osallistuvia tekstejä.¹⁴ Näitä ovat esimerkiksi erilaisten järjestöjen ja tutkimus- tai kehittämiskeskusten julkaisut, jotka perustuvat niiden toteuttamiin projekteihin, seminaareihin tai kampanjoihin. Tällä valinnalla pyrin seuraamaan foucault'laisen valta-analytiikan metodologisia ohjeita siitä, että tutkimuksen ei tulisi keskittyä vain merkittäviin valtaansituuksioihin ja eliittien päätöksiin vaan tarkastella hallintaa myös sen reunoilla ja liepeillä; alueellisissa ja paikallisissa kohteissaan sekä välittömillä sovelluskentillä, joilla valta tuottaa todellisia efektejä (Foucault 1980, 96-97). Vaikka tällaisten poliittisten dokumenttien kohdeyleisöt ja käyttötarkoitukset ovat moninaisia, niitä yhdistää usein pyrkimys herättää julkista keskustelua.

Merkittävän oman lajityyppinsä materiaaleissani muodostivat työn ja perheen yhteensovittamista käsittelevien tutkimus- ja kehittämisprojektien julkaisut, koska ne edustivat uudenlaista yhteensovittamista tukevaa politiikkaa. Projekteja ovat toteuttaneet 1990-luvulta lähtien muun muassa Helsingin yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia, Tampereen yliopiston Työelämän tutkimuskeskus, valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes, Työterveyslaitos sekä Väestöliitto. Valtaosaa projekteista on rahoittanut Euroopan sosiaalirahasto (ESR) ja ne ovat olleet kestoltaan 2–4 vuoden mittaisia. Hankejulkaisuissa kuvataan yleensä minkälaista tutkimus- ja kehittämistyötä projekteissa on tehty, millaisista lähtökohdista ja minkälaisin tuloksin. Julkaisuilta edellytetään myös projekteissa saatujen kokemusten ja niissä kehitettyjen ”hyvien käytäntöjen” dokumentointia ja niistä tiedottamista. Käytännössä projekti-julkaisuissa käsitelty aiheet ja niiden kieli pyritään usein sovittamaan rahoittajan toiveita vastaaviksi, jotta hankerahoituksesta riippuvaiset projektien toteuttajat eivät vaarantaisi mahdollisuuksiaan uuden rahoituksen saamiseen (Tuori 2007, 24; Brunila 2009, 158).¹⁵

Analyysini kannalta hyödyllisiä olivat lisäksi erilaiset seminaari- ja kampanjaraportit, joissa työn ja perheen yhteensovittamista tarkastellaan erilaisista näkökulmista käsin. Raportit sisältävät usein esimerkiksi asiantuntijapuheenvuoroja, kansalaisten kommentteja ja työmarkkinajärjestöjen tai julkisen sektorin edustajien näkemyksiä. Työn ja perheen yhteensovittamista käsitteleviä seminaareja ja kampanjoja on järjestetty

¹⁴ Tutkimukseni empiirisen materiaalin jakaminen kahteen toisistaan eroavaan kategoriaan ja eri nimeäminen yhtäältä ”hallinnollisiksi” ja toisaalta ”poliittisiksi” dokumenteiksi ei ole ongelmatonta, koska analysoimani ”hallinnolliset” dokumentit ovat monessa mielessä myös poliittisia dokumentteja ja osa tutkimistani ”poliittisista” dokumenteista viittaa pikemminkin harjoitettuun politiikkaan (*policy*) kuin politikointiin (*politics*). Yksiselitteisten ja yksinkertaisten vaihtoehtojen puuttuessa olen kuitenkin päätenyt kutsumaan tutkimuksen empiiristä materiaalia ”hallinnollisiksi ja poliittisiksi dokumenteiksi”.

¹⁵ Ymmärrystäni työn ja perheen yhteensovittamista tukevista ESR-projekteista on lisännyt oma osallistumiseni koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenian johtamaan Oppimisverkostot työn ja perheen tasapainon rakentajina -hankkeen toimintaan vuosina 2006–2007. Osallistuin säännöllisesti yhden sen osaverkoston, työn ja perheen tutkimuksen oppimisverkoston, tapaamisiin sekä joihinkin hankkeen järjestämiin Avoin Foorumi -seminaareihin sekä muihin tilaisuuksiin.

erityisesti 2000-luvulla esimerkiksi Eduskunnan naiskansanedustajien verkoston, Työterveyden edistämisyhdistyksen sekä työmarkkinoiden keskusjärjestöjen toimesta.

Keräsin tutkimuksen empiirisen materiaalin erilaisista kansallisista tietokannoista hakemalla niistä dokumentteja asiasanoilla ”työ”, ”perhe” ja ”yhteensovittaminen” sekä näiden asiasanojen muunnoksilla.¹⁶ Kirjana julkaistut dokumentit löysin Suomen kansallisbibliografiasta FENNICAsta sekä yliopistokirjastojen yhteistietokannasta Lindasta.¹⁷ Tekemäni hallintoa ja hyvinvointipoliittista hallintaa Suomessa korostavan rajauksen mukaisesti karsin pois tutkimukset ja opinnäytetyöt, kaunokirjallisuuden sekä muun populaarin kirjallisuuden kuten opaskirjat; samoin poistin materiaalista ei-suomenkieliset dokumentit. Relevantit hallituksen esitykset ja lainsäädännön etsin puolestaan pääosin valtion säädöstietopankki FINLEXistä.¹⁸ Hallitusohjelmat hain valtioneuvoston internet-sivuilta.¹⁹ Lisäksi kartoitin Euroopan sosiaalirahaston rahoittamia työn ja perheen yhteensovittamista tukevia projekteja ESR-tietopalvelun avulla.²⁰ Tietokannoista hakemiini dokumentteihin sisältyi usein lähdeviitteitä, joiden kautta löysin lisämateriaalia aiheesta.

Voidakseni tutkia työn ja perheen yhteensovittamisen kansallisen problematisoitumisen suhteita transnationaaliin politiikkaan, hyödynsin kontekstualisoivana empiirisenä materiaalina lisäksi kansainvälisten organisaatioiden kuten Yhdistyneiden kansakuntien (YK), Euroopan unionin, OECD:n ja Pohjoismaiden neuvoston sekä ministerineuvoston julkaisemia dokumentteja sekä joitakin Pohjoismaissa julkaistuja aihepiiriin liittyviä dokumentteja. Hankin kansainväliset dokumentit joko kirjastoista tai internetin välityksellä esimerkiksi EUR-lex-tietokannasta.²¹ EU:n kohdalla tutustuin sekä aihetta sivuavaan lainsäädäntöön (kansainväliset sopimukset, direktiivit) että erilaisiin neuvoa antaviin tai ajattelua yleisemmin kuvaaviin dokumentteihin kuten suositukset, kannanotot ja raportit.

Koska koin, etten tekstidokumenttien perusteella saanut vastausta kaikkiin minua askarruttaneisiin kysymyksiin, tein myös kaksi asiantuntija-haastattelua. Haastattelin tasa-arvovaltuutettu Pirkko Mäkiä 10.2.2010 sekä työmarkkinajohtaja Eeva-Liisa Inkeröistä ja asiantuntija Anu Sajavaaraa 16.8.2010. Lisäksi haluni ymmärtää työn ja perheen yhteensovittamisen ongelman varhaisempaa historiaa sai minut syventymään Suomessa ja muissa Pohjoismaissa 1930–1970-luvuilla julkaistuihin ansiotyön ja vanhemmuuden suhteita problematisoineisiin komiteanmietintöihin ja muihin dokumentteihin.

¹⁶ Esimerkkinä fraasihaut ”työ- ja perhe-elämä*”, ”työn ja perhe*”, ”perheen ja työ*”, ”työn ja muun elämän”

¹⁷ <https://fennica.linneanet.fi>; <http://linda.linneanet.fi>

¹⁸ <http://www.finlex.fi>

¹⁹ <http://www.valtioneuvosto.fi/tietoa-valtioneuvostosta/hallitukset/hallitusohjelmat/fi.jsp>

²⁰ <http://esrlomake.mol.fi/esrtiepa/menu.html>

²¹ <http://eur-lex.europa.eu/fi/index.htm>. EU-dokumenttien etsinnässä sain apua myös Valtioneuvoston kanslian EU-tietopalvelusta.

2.3 NYKYISYYDEN ONTOLOGIA JA GENEALOGIA

Hallinnollisten ja poliittisten dokumenttien analyysia on inspiroinut tutkimuksessani Foucault'n ajatukset nykyisyyden ontologiasta ja genealogiasta. Nykyisyyden ontologia on käsite, joka yhdistää kaksi yhteen sopimattomalta vaikuttavaa ajatusta: yhtäältä historiallisesti ainutkertaisen nykyhetken ja toisaalta totunnaisesti kaikkein pysyvimpänä ja yleisimpänä pidetyn olevaisen (Oksala 2005, 158). Nykyisyyden ontologia tarkoittaa samalla sekä meille asetettujen rajoitusten historiallista analyysiä että niiden ylittämisen mahdollisuuden koettelua (Foucault 1984, 50). Kuten edellä totesin, Foucault'n metodi suuntautuu enemmän nykyhetken diagnosointiin ja sen rajojen ja mahdollisuuksien kanssa työskentelyyn kuin todellisuutta koskevan yleisen selityksen antamiseen (Dean 1998, 196-197; 1999, 42).

Erityisesti filosofi Johanna Oksalan (2005) ajatukset feministisestä filosofiasta nykyisyyden ontologiana sekä sille välttämättömästä kolmesta askelesta ovat ohjanneet analyysimenetelmäni rakentamista. Tällaisen analyysin ensimmäinen askel on ollut kuvata ja selventää ”nykyistä ajatteluumme ja toimintaamme jäsentävää ontologista järjestystä” sekä ymmärtää niitä julkilausumattomia taustaoletuksia ja sukupuolittuneita hierarkioita, jotka ohjaavat ymmärrystämme ja kannattelevat vallitsevia käytäntöjämme (Oksala 2005, 169-171). Olenkin kysynyt, mikä on työn ja perheen yhteensovittamisen ontologia. Millaisena elämämme nykyinen järjestys rakentuu tämän kysymyksen kautta?

Tässä analyysin kohdassa olen soveltanut erityisesti kanadalaisen filosofin Ian Hackingin (2002, 69) ajatuksia käsitteistä ja käsitteiden analyysistä. Hackingin ajattelussa ”käsite” tarkoittaa yksinkertaisesti sanaa eri sijainneissaan: paitsi osana lauseita, myös suhteessa esimerkiksi lausujaan, erilaisiin vallan verkostoihin ja materiaaliseen ympäristöön (Lehtonen 2003, 1). Olen tarkastellut ”työn ja perheen yhteensovittamista” hacking’läisittäin organisoivana käsitteenä: sellaisena laajalle levinneenä ilmaisuna ja todellisena pidettynä ongelmana, joka muokkaa inhimillistä toimintaympäristöä paitsi kielen tasolla myös käytännöllisesti esimerkiksi suuntaamalla erilaisia hyvinvointipoliittisia toimenpiteitä ja elämäikäytäntöjä (Hacking 2002, 22; Lehtonen 2003, 2). Käsitteiden analyysillä Hacking viittaa paitsi sanan merkitysten avaamiseen ja purkamiseen, myös niiden periaatteiden tutkimiseen, jotka tekevät käsitteestä ongelmallisen tai hyödyllisen tietystä historiallisesta kontekstista (Lehtonen 2003, 1-2). Olenkin tutkimuksessa paitsi analysoinut ja hajottanut työn ja perheen yhteensovittamisen käsitettä (erityisesti artikkelissa 1) myös esittänyt empiiriselle materiaalilleni kysymyksen siitä, mikä tekee työn ja perheen yhteensovittamisesta haasteellisen tai käyttökelpoisen asian 1980–2000-lukujen Suomessa.

Tunnistaakseni empiirisestä materiaalista työn ja perheen yhteensovittamisen ongelmia ja problematisointeja olen kiinnittänyt huomiota tekstikohtiin, joissa tämä aihe tai jokin siihen liittyvä asia esitetään ongelmallisena, kiistanalaisena tai uhkaavana tai joissa se tulee kritiikin kohteeksi (Helén

2005, 104). Olen tutkinut, miten dokumenteissa esitetään yhteensovittamista koskevat ongelmat, niiden syyt, vaikutukset ja keskinäissuhteet ja miten niissä viitataan oman toiminnan pulmiin tai yleisempiin kiistakysymyksiin (Helén 1997, 357). Koska problematisoinnit tapahtuvat konkreettisten hallintakäytäntöjen yhteydessä (Helén 2005, 99-101), olen kiinnittänyt dokumenteissa huomioni tällaisten hallintakäytäntöjen eli työn ja perheen yhteensovittamista tukevien toimenpiteiden kohteisiin (esimerkiksi äidit, isät, vanhemmat, lapset, työnantajat), niiden hyödyntämiin interventio-
muotoihin (esimerkiksi rahallinen avustus, sosiaalipalvelu, kehittämisshanke), toiminnalle asetettuihin päämääriin (esimerkiksi lapsiperheiden hyvinvointi, sukupuolten tasa-arvo, talouden kilpailukyky) ja asiantuntijoille määritettyyn institutionaaliseen paikkaan (esimerkiksi sosiaali- ja terveysministeriö, työministeriö, tutkimus- ja kehittämislaitos) sekä siihen, minkälaisen ajattelun, järkeilyn ja tietomuotojen perustalta nämä eri aspektit määritellään tai niitä pyritään uudistamaan (Dean 1999, 22; Foucault 1982, 223-224).

Analyysin toinen askel on koostunut puolestaan sen osoittamisesta, ettei näin hahmotettu ontologia ole välttämätön tai muuttumaton missään absoluuttisessa mielessä (Oksala 2005, 171). Tässä analyysin vaiheessa olen hyödyntänyt Foucault'n genealogiaksi nimittämää historian tutkimuksen muotoa. Tämän "harmaan, pikkutarkan ja kärsivällisesti dokumentoivan" menetelmän (Foucault 1998b, 63; Pulkkinen 1998, 94) tarkoitus on "vapauttaa ajattelu siitä, mitä se salaa ajattelee, ja antaa sille mahdollisuus toisin ajattelemiseen" (Foucault 1998, 121; Ojakangas 1992, 284). Genealogisen historian tutkimuksen anti on kahtalainen. Yhtäältä työn ja perheen yhteensovittamisen ongelman ja sitä tukevien toimenpiteiden historian kartoittaminen tuo esiin, minkälaisen kehityskulkujen, järkeilyjen ja valtasuhteiden kautta tämä ongelma on muotoutunut, ja miten näihin toimenpiteisiin on päädytty (Oksala 2005, 164; Dean 1999, 41-45). Siten nykyisyyden historiallisen muodostumisen tarjoaa kriittistä etäisyyttä yksiviivaisiin, lineaarista kehitystä, edistystä tai rappiota julistaviin näkemyksiin ja pyrkii rikkomaan vakioiden ja abstraktioiden illuusion (Ojakangas 1992, 292). Toisaalta menneisyys vieraana maana tarjoaa mallin toisenlaisista tavoista ajatella ja toimia, joiden kautta nykyinen työn ja perheen yhteensovittamisen ontologia voi hahmottua erona, ainutlaatuisena ja sattumanvaraisena (Oksala 2005, 164; Dean 1999, 41-45). Historiasta avautuva toiseus tekee mahdolliseksi kyseenalaistaa itsestäänselvyyksinä pidettyjä asioita ja tunnistaa omia ennakko-oletuksiamme ja rutinoituneita käytäntöjämme; osoittaa, että asiat voisivat olla myös toisin.

Genealogian mukaisesti olen kiinnittänyt dokumenttien konkreettisessa analyysissä huomiota merkkeihin, jotka ovat tulkittavissa viitteiksi työn ja perheen yhteensovittamisen kysymykseen liittyvistä polveutumisista²² ja

²²Nietzscheltä Foucault'lle periytynyt *Herkunft* -termi on suomennettu eri tavoin. Esimerkiksi politiikan tutkija Mika Ojakangas (1992) on kääntänyt termin periytymiseksi, sosiologit Turo-Kimmo Lehtonen ja Ilpo Helén puolestaan polveutumiseksi (Foucault 1998b; Helén 2005, 107).

ilmaantumisista. Siinä missä polveutuminen voidaan ymmärtää eräänlaisena toistuvuutena tai periytyvyytenä historiassa – joskin epäjatkovana, hajanaisena ja muuntuvana sellaisena – ilmaantuminen viittaa tietynlaiseen vallan kentillä tapahtuneeseen muutokseen voimasuhteissa tai käänteeseen, joka kuitenkin ei tarkoita historiallisen kehityksen alkuperää eikä sen lopputulosta (Foucault 1998b, 72-98; Ojakangas 1992, 291-292; Helén 2005, 95-97).

Olen hahmottanut työn ja perheen yhteensovittamisen ongelman moneen suuntaan haarautuvia polveutumisinjoja etsimällä eri ajoilta perityvistä suomenkielisistä dokumenteista tapoja kuvata kyseinen ongelma, sen syyt ja ratkaisuehdotukset. Näissä kuvaustavoissa on paljon yhtäläisyyksiä mutta myös oleellisia eroja esimerkiksi sanastoissa, taustadiskursseissa, painotuksissa ja kohderyhmissä. Olen kiinnittänyt esimerkiksi artikkelissa 5 huomiota siihen, nimetäänkö työn ja perheen yhteensovittamisen ongelma eri vuosikymmenten hallinnollisissa dokumenteissa, ja jos, niin miten: Koskeeko ongelma ”työtä” vai tarkemmin esimerkiksi ”ansiotyötä”? Entä ”perhettä”, ”perhe-elämää” vai pikemminkin esimerkiksi ”kotityötä”? Onko kyse tällaisten elämänalueiden ”yhteensovittamisesta”, ”yhdistämisestä” vai kenties vain erilaisista ”rooleista”? Entä onko kyseessä ”naisen”, ”naisen ja miehen”, ”perheen” vai ”vanhempien” elämään liittyvä asia? Artikkelissa 2 olen puolestaan tarkastellut, viitataanko dokumenteissa lasten päivähoitoon yhtenä ongelman ratkaisuna ja miten tämä tehdään. Puhutaanko dokumenteissa esimerkiksi ”julkisesta päivähoitojärjestelmästä” ja ”päivähoitopalveluista” vai pikemminkin ”subjektiivisesta päivähoito-oikeudesta” tai laajemmasta ”lastenhoitojärjestelmästä”, josta kunnallinen päivähoito on vain yksi osa? Mistä yhteiskunnallisista jatkuvuuksista ja toisaalta muutoksista aihetta käsittelevä terminologia kertoo? Kummankaan mainitsemiä esimerkin kohdalla en lue ongelman tai siihen vastaavan toimenpiteen aiempia muotoja nykyisten edeltäjinä tai välttämättöminä vaiheina kehityksessä nykyisyyttä kohti, vaan pyrin pikemminkin seuraamaan niiden erityisiä vivahteita ja selvittämään, mihin ne liittyvät.

Transnationaaleja polveutumisinjoja olen puolestaan tulkinut esiin lukemalla Suomessa julkaistuja tekstejä ja niissä mainittuja kansainvälisten organisaatioiden materiaaleja rinnakkain siten, että pyrin samalla kiinnittämään huomiota dokumenttien julkaisuajankohtaan ja niiden kontekstuaaliseen merkitykseen. Artikkelissa 3 olen esimerkiksi tarkastellut yhtäältä EU:n vanhempainvapaadirektiiviä ja toisaalta suomalaisten työmarkkinajärjestöjen vanhempainvapaista käymää keskustelua ennen ja jälkeen mainitun direktiivin täytäntöönpanon Suomessa. Olen analysoinut, missä määrin ja missä vaiheessa näissä dokumenteissa hyödynnetään samankaltaisia termejä, ehdotuksia ja rationaalisuuksia, jotka saattaisivat implikoida mahdollista polveutumislinjaa.

Vastaavasti uuden hallinnan muodon ilmaantumisesta olen arvioinut kiinnittämällä huomiota dokumenteissa havaitsemaani joukkoon erilaisia muutoksia, jotka näyttävät tapahtuneen samoihin aikoihin ja tukevan toisiaan. Näitä ovat muun muassa uuden julkaisutyypin ilmaantuminen

osaksi empiiristä materiaaliani, ajanjaksolla tapahtuneet merkittävät lakimuutokset, dokumenteissa artikuloidut uudenlaiset järkeilyt ja pyrkimykset osallistaa uusia toimijoita osaksi hallinnan verkostoja sekä yritykset kyseenalaistaa mainittuja järkeilyjä ja käytäntöjä ennen niiden tuleamista osaksi valtavirtaa. Näitä seikkoja olen käsitellyt työnantajien velvoittamisen osalta artikkeleissa 2, 3 ja 4.

Tutkimuksen kolmas ja vaikein askel koostuu Oksalan mukaan pyrkimyksestä hahmotella nykyisyyden ontologialle vaihtoehtoja esimerkiksi luomalla ”uusia käsitteitä, jäsennyksiä ja ajatusmalleja, jotka muovaavat ympäröivää kulttuuria vuorovaikutuksessa kokemustemme ja käytäntöjemme kanssa” (Oksala 2005, 171-172). Tässä on hänen mukaansa hyödyllistä kääntyä pois omasta historiasta pikemminkin esimerkiksi antropologian, kulttuurintutkimuksen tai luonnontieteiden puoleen. Tämä kolmas askel jää omassa tutkimuksessani lyhyeksi mutta olen pyrkinyt toteuttamaan sen pohtimalla esimerkiksi artikkelissa 1 vaihtoehtoja työn ja perheen yhteensovittamisen käsitteelle.

Edellä käsittelemäni perspektivismi toteutuu tutkimuksessani siten, että olen väitöskirjani artikkeleissa kokeillut, jopa leikitellyt erilaisilla perspektiiveillä (Ojakangas 1992, 287-288). Olen toisin sanoen lähestynyt kysymystä työn ja perheen yhteensovittamisesta 1900-luvun loppupuolen ja 2000-luvun alun Suomessa erilaisista näkökulmista, joista kukin tuo ilmiön esiin hieman erilaisena. Vaikka työtäni on koko tutkimusprosessin ajan ohjannut ensi sijassa hallinnan analyttinen perinne ja sen käsitteelliset suuntaviivat, muutamassa artikkelissa olen päätenyt kokoamaan tarkemman analyttisen linssini hyödyntäen myös toisenlaisia, eri tieteenaloilla (yhteiskuntahistoria, politiikan tutkimus, sosiaalipolitiikka, sukupuolentutkimus, sosiologia) käytyjä keskusteluja. Kussakin artikkelissa rakentamani analyttinen linssi on määrittänyt sen tavan, jolla olen lukenut empiiriseen materiaaliini kuuluvia dokumentteja.

Käytännössä analyysiprosessi on edennyt siten, että olen aluksi tutustunut erilaisiin aineistotyyppeihin sekä siihen mitä ne sisältävät, mitä niissä kerrotaan työn ja perheen yhteensovittamisesta ja millä tavoin tämä tehdään. Empiiriseen materiaaliin tutustumisen ja tutkimuskirjallisuuteen perehtymisen kautta olen muodostanut artikkelieni tarkemmat näkökulmat. Kutakin artikkelia kirjoittaessa olen lukenut huolellisesti sen kysymyksenasettelun kannalta relevanttia empiiristä materiaalia. Olen käynyt dokumentteja systemaattisesti läpi pyrkien kiinnittämään huomiota siihen, miten kulloinkin keskeiset teemat ilmentyvät dokumenteissa ja miten niihin viitataan; esimerkiksi artikkelissa 3 tällaisia teemoja olivat EU:n kognitiiviset ja normatiiviset, taloudelliset tai oikeudelliset resurssit. Tässä prosessissa olen järjestänyt empiiristä materiaalia muun muassa dokumenttien julkaisuajan kohdan ja niissä käsiteltyjen työn ja perheen yhteensovittamista tukevien toimenpiteiden mukaan. Olen vertaillut eri ajoilta periytyviä tai eri toimenpiteitä tarkastelevia dokumentteja toisiinsa kiinnittämällä huomiota niiden välisiin yhtäläisyyksiin ja eroihin. Artikkeleita kirjoittaessa olen käynyt

vuoropuhelua kunkin artikkelin kysymyksenasetteluun liittyvän tutkimuskirjallisuuden kanssa ja pyrkinyt kommentoimaan, tarkastelemaan kriittisesti ja syntetisoimaan saamaani tietoa sen avulla. Artikkeleissa olen pyrkinyt tuomaan esiin empiiriseen materiaaliin sisältyvää moniäänisyyttä sekä tulkintoihin liittyvää epävarmuutta ja muistuttamaan (esimerkiksi minämuotoa käyttämällä), että tulokset riippuvat tekemistäni tulkinnoista (Ojakangas 1992, 287-290).

3 ARTIKKELIT

Tutkimuksen tulokset on esitelty viidessä artikkelissa, joissa tarkastellaan työn ja perheen yhteensovittamista koskevaa hyvinvointihallintaa ja sen muutoksia. Edellä käsittelemäni perspektivismiin ajatuksen mukaisesti kukin artikkeleista analysoi työn ja perheen yhteensovittamisen problematisoimista ja sen hallinnan kohteeksi tulemistä tietyistä analyyttisestä näkökulmasta käsin. Valitut näkökulmat valaisevat hallinnan kolmea keskeistä ulottuvuutta, jotka ovat tieto, valta ja subjektivoituminen (Foucault 1998a, 117-119; Dean 1999, 30-33). Samalla artikkelit osallistuvat kukin omaan, hyvinvointivaltioita koskevaan yleisempään tutkimuskeskusteluunsa.

Työn ja perheen yhteensovittamisen hyvinvointipoliittisen kysymyksen hallinnassa keskeisiä tiedon muotoja tarkastelen keskeisimmin liiketaloustieteilijä Marja Käsälän kanssa kirjoittamassani artikkelissa *Työ, perhe ja yhteensovittaminen – Katsaus tutkimuksiin ja käsitteisiin* (artikkeli 1). Artikkelin osallistuu keskusteluun työn ja perheen yhteensovittamisen tutkimuksesta (Salmi 1996; 2004b; 2004c; Kivimäki 2003; Pälli & Rissanen 2006; Castrén 2007) käymällä läpi aihetta käsittelevää vertailevaa sosiaalipolitiikan tutkimusta ja liiketaloustieteellistä johtamis- ja organisaatiotutkimusta. Artikkelin tarkastelee, minkälaisia näkökulmia niiden tutkimuskeskusteluissa on avattu ilmiöön ja arvioi kriittisesti alojen keskusteluja suhteessa toisiinsa. Artikkelin on julkaistu sosiaalipolitiikan ja -työn tutkijoiden Anneli Anttosen, Katja Forssénin ja Maritta Törrösen toimittamassa, työn ja perheen yhteensovittamista käsittelevässä teemanumerossa sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehdessä *Janus*.

Katsaus tuo esiin, että aiemmin melko marginaaliseksi määrittynyt, lähinnä nais- ja feministitutkijoita kiinnostanut kysymys työstä ja perheestä on viime vuosikymmeninä pyritty tuomaan keskustelun valtavirtaan molemmilla tarkastelemillamme tutkimusaloilla. Vertailevassa sosiaalipolitiikan tutkimuksessa työn ja perheen yhteensovittamista on lähestytty yhtenä jälkiteollisten yhteiskuntien ”uusista sosiaalisista riskeistä”, jotka haastavat hyvinvointivaltioiden olemassa olevat sosiaaliturvajärjestelmät. Liiketaloustieteellisessä johtamis- ja organisaatiotutkimuksessa työn ja perheen yhteensovittaminen on puolestaan pyritty nimeämään henkilöstöpolitiikan avainasiaksi, jonka sujuvuus hyödyttää aidosti liiketoimintaa. Ehdotamme katsausartikkelissa, että vaikka monissa tutkimuksissa pyritään purkamaan kahden elämänalueen (julkisen ja yksityisen) välistä erottelua, itse termi ”työn ja perheen yhteensovittaminen” ja vastaavat ilmaisut pysyvät tällaisessa erottelussa kiinni. Molempien tutkimusalojen keskustelussa ”työ” tarkoittaa useimmiten palkkatyötä, ei esimerkiksi kotityötä. Problemaattisempi ”perhe” tai sen korvaava ”muu elämä” liitetään puolestaan työn ulkopuolisiin läheissuhteisiin ja hoivaan. Keskeinen jännite koskee sitä,

ymmärretäänkö työn ja perheen yhteensovittamisen koskevan lapsiperheitä, naisia ja äitejä vai muitakin ihmisiä.

Työn ja perheen yhteensovittamisen hyvinvointipoliittisen kysymyksen hallinnassa toimiviin tietomuotoihin ja valtakäytäntöihin keskityn erityisesti kahdessa artikkelikäsikirjoituksessa. Niistä ensimmäinen, *When Nordic gender equality meets the EU: Promotion of work/family reconciliation at Finnish workplaces through European Social Fund projects*, tarkastelee erityisesti EU:n tarjoamia välineitä työn ja perheen yhteensovittamisen edistämiseen (artikkeli 4). Käsikirjoitus osallistuu keskusteluihin EU:n tasa-arvopolitiikasta (Stratigaki 2004; Prügl 2007; Kantola 2010) tarkastelemalla, miten yhtä EU-politiikan instrumenttia, Euroopan sosiaalirahaston projekteja, on toteutettu suomalaisilla työpaikoilla ja miten se on mahdollisesti tuonut uudenlaisia aineksia pohjoismaiseen tasa-arvopolitiikkaan.

Väitän käsikirjoituksessa, että ESR-rahoitteiset työpaikkojen kehittämisprojektit toimivat ”osallistamisteknologioina”, jotka pyrkivät mobilisoimaan työnantajien ja työntekijöiden toimijuutta edistääkseen EU:n poliittisten tavoitteiden, kuten työllisyyden ja syntyvyyden kasvun, saavuttamista. Erilaisten aineksien sommitelmina ne hyödyntävät paitsi EU:n eri strategioita tasa-arvon edistämiseen – yhtäläisiä oikeuksia, positiivisia erityistoimia, sukupuolen valtavirtaistamista ja monimuotoisuusstrategiaa – myös pohjoismaisesta kontekstista periytyviä ajatuksia ja käytäntöjä. Kaiken kaikkiaan projektien suhde perinteiseen pohjoismaiseen tasa-arvon edistämisen malliin näyttää ristiriitaiselta. Yhtäältä ESR-hankkeet ovat vakiinnuttaneet ja normalisoineet alkuaan liberaaleissa hyvinvointivaltioissa kehitettyjä managerialistisia rationaalisuuksia ja projektitekniikoita, jotka haastavat pohjoismaisen hyvinvointihallinnan vakiintuneita periaatteita, kuten universalismia. Toisaalta hankkeet näyttäisivät jatkavan pohjoismaista linjaa keskittyessään aktiivisiin tasa-arvotoimiin lainsäädännön sijaan. Vaikuttaa siltä, että edistäessään joustavia työaikaikäytäntöjä erityisesti naisten työpaikoilla nämä projektit ovat edesauttaneet käynnissä olevaa tasa-arvon merkityksen muutosta Suomessa. Tässä muutoksessa on siirrytty sukupuolten samanlaisuutta korostavasta käsityksestä kohti naisten ja miesten välisten erojen hyväksyntää.

Myös artikkelikäsikirjoitus *A new social risk? Work-Life Balance in twentieth-century Finland* analysoi työn ja perheen yhteensovittamisen ongelmaan liittyviä tiedon muotoja ja valtakäytäntöjä sekä niiden muodostumista pidemmällä historiallisella ajanjaksolla (artikkeli 5). Käsikirjoitus osallistuu vertailevan sosiaalipoliitiikan tutkimuksen keskusteluihin ”uusista sosiaalisista riskeistä” (Taylor-Gooby 2004a; Armingeon & Bonoli 2006; Tepe & Vanhuyse 2010) tarkastelemalla sitä, minkälaisen prosessin kautta ansiotyön ja perhe-elämän yhteensovittaminen on problematisoitunut ja tullut erilaisten hallinnan rationaalisuuksien ja tekniikoiden kohteeksi Suomessa 1900-luvun kuluessa. Artikkelikäsikirjoitus on arvioitavana aikakauslehdessä *Social Science History* osana historiantutkijoiden Eve

Rosenhaftin ja Julia Mosesin toimittamaa erikoisnumeroa *Risk, Social Policy and the State in the Twentieth Century*.

Väitän käsikirjoituksessa, että se sosiaalinen kysymys, joka tunnetaan nykyään ”työn ja perheen yhteensovittamisena” Suomessa, on muotoutunut aiempien yhteiskunnallisten problematisaatioiden kautta. Nämä problematisaatiot koskivat 1930- ja 1940-luvulla naimisissa olevien naisten ansiotyötä ja äitiyttä, 1960- ja 1970-luvulla naisten ja miesten sukupuolirooleja ja lasten päivähoitokysymystä sekä 1980-luvulla vanhempien työ- ja perhe-elämän yhteensovittamista. Vaikka näistä aiheista ei ole yleensä keskusteltu Suomessa (uuden sosiaalisen) riskin käsittein, niitä käsittelevät dokumentit eri vuosikymmeniltä viittaavat jossain määrin samankaltaisiin järjelyihin ja tekniikoihin kuin keskustelut uusista sosiaalisista riskeistä. Ongelman katsotaan koskevan ensi sijassa naisia ja sen aiheuttajana nähdään rakenteelliset sosioekonomiset muutokset; ratkaisuna puolestaan ennaltaehkäisevät toimenpiteet. Kaiken kaikkiaan artikkelikäsikirjoitus kyseenalaistaa uusia sosiaalisia riskejä koskevan ajattelun taustalla olevaa lineaarista historiankäsitystä sekä sen periodisoinnin yleispätevyyttä.

Työn ja perheen yhteensovittamisen hallintaan liittyviin vallan ja subjektivoinnin ulottuvuuksiin kiinnitän huomioni artikkelissa *Finnish policies for reconciling work and family and the usages of Europe*, joka tarkastelee erityisesti erilaisille viranomais- ja järjestötoimijoille avautuneita subjektuuden muotoja ja toiminnan mahdollisuuksia, jotka ovat toteutuneet työn ja perheen yhteensovittamisen politiikkaa koskevissa uudistuksissa Suomen liittyttyä EU:n jäseneksi. Artikkelin osallistuu keskusteluun hyvinvointivalttioiden muutoksesta ja kansallisten sosiaalipolitiikkojen eurooppalaistumisesta (Graziano & Vink 2007; Börzel & Risse 2007; Kvist & Saari 2007) analysoimalla niitä tapoja, joilla erilaiset suomalaistoimijat ovat hyödyntäneet Euroopan unionia kansallisen politiikan muutosprosesseissa (ks. Jacquot & Woll 2003; Woll & Jacquot 2010). Artikkelin on julkaistu politiikan tutkijoiden Paolo Grazianon, Sophie Jacquot’n ja Bruno Palierin toimittamassa *European Journal of Social Security* -aikakauslehden teemanumerossa *Letting Europe In: The Domestic Usages of Europe in Reconciliation Policies*.²³

²³ Teemanumerolle yhteiseen näkökulmaan sitoutuminen tässä artikkelissa nostaa esiin kysymyksen sen yhteensopivuudesta väitöskirjani foucault’laisen lähestymistavan kanssa. Kansallisen sosiaalipolitiikan eurooppalaistumista EU:n hyödyntämisinä tarkasteleva näkökulma kiinnittyy edellä mainitsemaani uusinstitutionaaliseen yhteiskuntatieteen perinteeseen. Näkökulmalla on paljon yhteisiä piirteitä hallinnan analytiikan kanssa. Molemmista esimerkiksi irrottaudutaan makroteorioista, keskitytään tarkastellun ilmiön konkreettiseen analyysiin ja jäljitetään sen historiallista muodostumista miten-kysymystä hyödyntäen (Jacquot 2008, 7; Graziano, Jacquot & Palier 2011, 7). Teemanumerossa tarkastellut muutoksen ulottuvuudet – politiikan alueet, tavoitteet ja keinot – kuuluvat myös hallinnan analytiikan tutkimien valtarationaalisuuksien ja -tekniikoiden analyysiin. Toisaalta teemanumerossa nojataan sellaisiin eurooppalaistumis- ja vertailevan (sosiaali-) politiikan tutkimuksen lähtökohtiin, jotka ovat foucault’laiselle valta-analytiikalle jossain määrin vieraita. Siinä otetaan pitkälti annettuna ajatus siitä, että EU:n ja kansallisten mallien yhteensopimattomuus aiheuttaa muutospainetta jäsenmaissa ja että erilaisia hyvinvointi- ja hoivaregiimejä voidaan valaista yksinkertaisten tilastotietojen avulla (Graziano, Jacquot & Palier 2011). Foucault’laisessa lähestymistavassa on tyypillistä sen sijaan kiinnittää huomiota niihin prosesseihin, joissa erilaisia yhteensopimattomuksia ja regiimejä määritellään ja todennetaan, sekä siihen, mitä niiden avulla tehdään. Tässä

Väitän artikkelissa, että suomalaistoimijat ovat viitanneet Euroopan unioniin vain harvoin uudistaessaan pohjoismaisen hyvinvointivaltion kasvun aikana luotuja perhe- ja tasa-arvopolitiikan toimenpiteitä, kuten lasten päivähoitoa ja perhevapaita. Tämä siitä huolimatta, että nämä esimerkiksi yksityisten lastenhoitopalvelujen käyttöä ja vanhempien työajan lyhentämistä edistämään pyrkivät reformit ovat usein olleet yhteneviä EU:n valinnanvapautta ja joustavuutta korostavien suositusten kanssa. Sen sijaan EU:n merkitys on tuotu selvästi esille uusien työmarkkinasuuntautuneiden yhteensovittamispolitiikkojen tapauksessa. Väitän, että EU:n taloudelliset ja oikeudelliset resurssit ja niiden strateginen hyödyntäminen on tarjonnut suomalaistoimijoille ratkaisevan ja konkreettisen keinon edistää työn ja perheen yhteensovittamista työelämässä, vaikka kognitiiviset ja normatiiviset herätteet tälle toiminnalle ovatkin saattaneet tulla monesta eri suunnasta. EU-resurssien avulla on luotu uudenlaisia politiikan instrumentteja, kuten työelämän kehittämisprojekteja ja kannustimia perhevapaiden tasa-arvoisempaan käyttöön, sekä vakiinnutettu uusia taloudellis-managerialistisia poliittisia tavoitteita. Kokonaisuudessaan suomalaisten yhteensovittamispolitiikkojen tavoitteet, alueet ja keinot ovat olleet yhdensuuntaisia EU:n vastaavien kanssa.

Toinen subjektiuksiin keskittyvä artikkeli, *Changing conceptions of citizenship and care in Finnish policy discourse on reconciliation of work and family life*, analysoi työn ja perheen yhteensovittamisen politiikan kohteille eli kansalaisille tarjoutuneita subjektiuden muotoja ja toiminnan potentiaaleja suomalaisen hyvinvointivaltion laajenemisen kaudella ja sen jälkeen. Artikkelin osallistuu feministisiin keskusteluihin kansalaisuudesta ja hoivasta (Lister 2003, Daly & Lewis 2000, Lister, Williams, Anttonen, *et al.* 2007) kiinnittämällä huomion niihin oikeuksiin, velvollisuuksiin ja käytäntöihin, joiden kautta kansalaisuutta on määritelty, kyseenalaistettu ja muotoiltu uudelleen työn ja perheen yhteensovittamista koskevissa sosiaalipolitiikan järjestyksissä tullessa 1980-luvulta kohti tätä päivää (ks. Threlfall 1999, 188; Lister 2002). Artikkelin on julkaistu politiikan tutkijoiden Hanne Marlene Dahlin ja Marja Keräsen sekä taloussosiologi Anne Kovalaisen toimittamassa kirjassa *Europeanization, Care and Gender: Global Complexities*.

Tämän artikkelin keskeiset tulokset voidaan tiivistää kahteen väitteeseen. Ensinnäkin näyttäisi siltä, että tutkittavalla ajanjaksolla vallitseva, sosiaalisia oikeuksia korostava liberaali kansalaisuuskäsitys on vahvistunut edelleen, kun taas republikaanisesta poliittisesta ajattelusta ammentava, kansalaisuutta aktiivisena osallistumisena painottava näkemys on heikentynyt tai ainakin muuttanut muotoaan suomalaisissa työn ja perheen yhteensovittamista koskevissa sosiaalipolitiikan järjestyksissä. Toiseksi vaikuttaisi siltä, että mitä lähemmäs 1980-luvulta kohti nykypäivää on tultu, sitä moniulotteisempaa suhteena sosiaalinen kansalaisuus on rakentunut: se ei ole määrittynyt

lähestymistavassa luokittelukäytännöt ja indikaattorit nähdään itsessään keskeisinä hallinnan tekniikoina, kuten seuraavassa luvussa tuon esiin.

enää yksinomaan suhteena julkiseen valtaan vaan myös suhteena esimerkiksi markkinoihin. Näistä kahdesta muutoksesta kertoo esimerkiksi se, että 1980-luvun alun dokumenteissa naisille ja miehille määritellään ohjelmallisesti yhdenmukaista kansalaisuutta, johon kuuluu paitsi julkisvallan takaamat ansiotyön ja lastenhoidon mahdollistavat sosiaaliset oikeudet, myös poliittista kansalaisuutta implikoiva yhteiskunnallinen aktiivisuus. Sen sijaan 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen dokumenteissa keskitytään sosiaaliseen kansalaisuuteen ja erityisesti perhevapaoikeuksiin, joiden toteutumisesta työyhteisöjen katsotaan olevan viime kädessä vastuussa. Poliittisen osallistumisen sijaan tärkeänä kansalaisvelvollisuutena näyttäytyy nyt pikemminkin aktiivinen osallistuminen markkinoille (työntekijä- ja kuluttajakansalaisena) ja/tai perhe-elämään (äiti- tai hoivakansalaisena).

Käsittelen tutkimukseni viiden artikkelin tuloksia kootusti seuraavassa luvussa. Koska olen joutunut sivumäärältään rajatuissa artikkeleissa tiivistämään tutkimustuloksiani runsaasti ja jättämään niistä osan käsittelyn ulkopuolelle, pyrin tässä yhteydessä keskustelemaan niistä kattavammin.

4 TULOSTEN YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimukseni tarkoitus on ollut tarkastella Suomessa viime vuosikymmenten aikana tapahtuneita hyvinvointihallinnan muutoksia analysoimalla sitä, millaiseksi sosiaalinen kysymys työn ja perheen yhteensovittamisesta on tänä aikana muovautunut. Tutkimustani on ohjannut kysymys siitä, miten työn ja perheen yhteensovittamista on problematisoitu – toisin sanoen tehty siitä ongelmallinen ja samalla tietyllä erityisellä tavalla ymmärrettävä ja hallittavissa oleva kysymys – siirryttäessä 1980-luvulta 2000-luvun ensimmäiselle vuosikymmenelle. Mitä kysymyksen problematisoimisen tavat kertovat kansakunnalle yhteisen sosiaalisen alueen ja sen hallinnan mahdollisesta muodonmuutoksesta?

Tutkimukseni perusteella väitän, että työn ja perheen yhteensovittamista on problematisoitu ennen muuta taloudellisenä, sukupuolta korostavana ja transnationaalina hallinnan kysymyksenä tarkastelemani ajanjakson kuluessa. Nämä problematisoinnin tavat kietoutuvat läheisesti toisiinsa ja niillä on implikaationsa sosiaalisen kannalta. Käyn läpi näitä tutkimukseni keskeisiä tuloksia seuraavassa kolmessa alaluvussa. Kukin alaluvusta pyrkii osoittamaan työni kontribuution tiettyyn johdannossa mainitsemaani yhteiskuntatieteelliseen keskusteluun.

4.1 TALOUDELLINEN KYSYMYKSI

Työn ja perheen yhteensovittamista on problematisoitu Suomessa taloudellisenä kysymyksenä siirryttäessä 1980-luvulta 2000-luvun ensimmäiselle vuosikymmenelle. Taloudellinen ulottuvuus viime vuosikymmenten työn ja perheen yhteensovittamista käsittelevissä hallinnollisissa ja poliittisissa dokumenteissa poikkeaa 1980-luvun harvalukuisista dokumenteista, joissa aihetta lähestytään ensisijaisesti perheiden arkielämään ja sukupuolten tasa-arvoon liittyvänä kysymyksenä. Siinä missä työn ja perheen yhteensovittaminen määrittyi 1980-luvulla ennen kaikkea sosiaali- ja terveysministeriön alaisen perhe- ja tasa-arvopolitiikan asiaksi, 1990-lvulla siitä tulee lisäksi työministeriön alaisen työmarkkinapolitiikan ja 2000-luvulla myös valtiovarainministeriön alaisen talouspolitiikan ongelma.

Väitän, että työn ja perheen yhteensovittamisen taloudellinen problematisoiminen erityisesti 1990-luvulta lähtien määrittelee ja muotoilee uudelleen pohjoismaiselle ja suomalaiselle hyvinvointipolitiikalle 1900-luvun jälkipuoliskolla keskeistä ajatusta taloudellisen ja sosiaalisen hyvästä kehästä (ks. Kettunen 2001; Julkunen 2001, 104). Tämä taloudellisen ja sosiaalisen suhteiden uudelleenmäärittely ei tarkoita vain sitä, että analysoimissani dokumenteissa korostettaisiin aiempaa vahvemmin työn ja perheen yhteen-

sovittamista tukevan sosiaalipolitiikan välttämättömyyttä markkinoiden toiminnan kannalta – toisin sanoen sosiaalisen elämän hallinnan tarpeellisuutta talouden nimissä (vrt. Mahon 2009, 193; Jessop 2002, 251). Tämän käsityksen rinnalla ja sen sijasta dokumenteissa hylätään yhä yleisemmin koko sosiaalisen ja taloudellisen alueen välinen erottelu, kun sosiaalinen määritellään uudelleen taloudellisen alueen muodoksi (Foucault 2008, 215-289, 323; Lemke 2001, 197-198; Gordon 1991, 42-44). Kyse on siitä, että hyvinvointipoliittinen kysymys työn ja perheen yhteensovittamisesta *taloudellistuu* – se käännetään, kelpuutetaan ja määritellään ”taloudelliseksi” erilaisten yhteiskuntatieteilijöiden, politiikan tekijöiden, markkina-toimijoiden ja viranomaisten toimesta (Çalışkan & Callon 2009a; 2009b).

Pyrin tässä alaluvussa osoittamaan tutkimukseni kontribuution hyvinvointivaltiotutkimuksen keskusteluun vauraiden länsimaisten ja erityisesti pohjoismaisten hyvinvointivaltioiden murroksesta tarjoamalla hallinnan analyttisen esimerkin talouden ja sosiaalipolitiikan välisten suhteiden uudelleenmäärittelystä. Nostan esiin kolme tapaa, joiden kautta työn ja perheen yhteensovittamisesta on tehty ongelmallinen, ymmärrettävä ja hallittava taloudellisena kysymyksenä viime vuosikymmenten aikana. Ensin kuvaan, miten aihetta on lähestytty aiempaa yleisemmin taloudellisten rationaalisuuksien kautta. Tämän jälkeen esittelen, miten työn ja perheen yhteensovittamisen tukemiseen on luotu uudenlaisia markkinainstrumentteja, sekä keskustelen tavoista, joilla toimenpiteiden kohteista on tullut taloussubjekteja.

TALOUDELLISET RATIONAALISUUDET

Työn ja perheen yhteensovittamisesta on tullut taloudellinen kysymys, kun sitä on lähestytty aiempaa voimakkaammin taloudellisen terminologian ja rationaalisuuksien kautta 1990-luvulta alkaen. Tämä taloudellisen ajattelun yleistäminen sosiaalisen alueelle näyttäisi ottavan vaikutteita Foucault’n tutkimasta uusliberalismista, joka pyrkii laajentamaan markkinoiden rationaalisuuden ja sen tarjoamat analyysimallit sekä päätöksenteon kriteerit alueille, jotka eivät ole yksinomaan tai varsinaisesti taloudellisia, kuten perhe tai syntyvyys (Foucault 2008, 219, 323; Helén 2010, 37). Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että työn ja perheen yhteensovittamista lähestyttäisiin analysoimisani dokumenteissa yhteen taloudelliseen rationaalisuuteen tukeutuen, vaan siihen liittyvät asiat ovat talousajattelusta ammentavan kamppailun kohteena. Esimerkiksi erilaiset työn ja perheen yhteensovittamista tukevat toimenpiteet on mahdollista ymmärtää sekä taloudellisina riskeinä, kustannuksina ja kannustinloukkuina että taloudellisina investointeina, kilpailukyvyyn edellytyksinä ja kannustimina.

Yksi esimerkki taloudellisten rationaalisuuksien yleistymisestä on se, että kohti 2000-lukua tultaessa perhevapaita tarkastellaan yhä enemmän taloudellisina *riskeinä* ja *kustannuksina*, kuten artikkeleissa 3 ja 5 osoitan.

Työntekijöiden perhevapaat nähdään poissaoloja ja kuluja aiheuttavana riskinä tai haittana työnantajille. Koska perhevapaiden käyttö on sukupuolittunutta, katsotaan tämän riskin ja kustannusten kohdistuvan erityisesti naisia työllistäville palvelualan työnantajille. Toisaalta perhevapaat ymmärretään riskinä naisille. Perhevapaiden todennäköisyyden katsotaan heikentävän reproduktiivisessa iässä olevien naisten työnsaantimahdollisuuksia yleisesti. Lisäksi niiden käytön nähdään aiheuttavan taloudellisia menetyksiä perhevapaalla (erityisesti hoitovapaalla) oleville naisille, koska ne potentiaalisesti heikentävät heidän ura- ja palkkakehitystään sekä sosiaaliturvatuksien karttumista. Näyttäisikin siltä, että suomalaiset keskustelut perhevapaista ammentavat yhdysvaltalaisen taloustieteilijä Gary Beckerin (1960; 1981) uusklassisesta *new home economics* -teoriasta, joka lähestyy lasten hankintaa perheissä kustannusten näkökulmasta (Vikat 2004, 20-21; Kautto 2004, 46-47). Teorian mukaan lasten hoitoon käytetty aika estää ihmistä ansaitsemasta tiettyä henkilökohtaista pääomaa kuten työkokemusta tai koulutusta, joka muutoin kasvattaisi sekä hänen tulojaan että tulonhankintakykyään (Vikat 2004, 20-21).

Toisaalta perhevapaita ja muita työn ja perheen yhteensovittamista tukevia toimenpiteitä lähestytään 2000-luvulla yhä useammin *investointeina* ja *kilpailukyvyn edellytyksinä*, kuten artikkeleissa 2 ja 5 tuon esiin. Tällaisten toimenpiteiden kehittämistä tehdään hallinnollisissa ja poliittisissa dokumenteissa ymmärrettäväksi investointeina inhimilliseen pääomaan ja yritysten sosiaaliseen ympäristöön. Perheiden ja lasten hyvinvointiin investoimisen katsotaan tuottavan tulosta tulevaisuudessa niin kansallisen politiikan kuin työmarkkinajärjestöjen ja työorganisaatioiden tasolla esimerkiksi kohonneen syntyvyyden ja (työkykyisen) työvoiman saatavuuden sekä yritysten julkisuuskuvan ja rekrytointimahdollisuuksien paranemisen myötä. Julkinen päivähoido nähdään puolestaan – hieman toisenlaisesta ajattelusta ammentaen – yhtenä Suomen kilpailukyvyn ratkaisevana taustatekijänä, koska se on vapauttanut pikkulasten vanhempien työvoiman markkinoiden käyttöön (Kivimäki & Otonkorpi-Lehtoranta 2003, 12; Kantola 2010, 107).

Näkemys sosiaalipolitiikasta taloudellisesti tuottavana tekijänä ja taloudellisena investointina on ollut keskeinen EU:ssa vuodesta 1997 lähtien. Ihmisiin investoiminen oli yksi Lissabonin strategiaan (2000–2010) sisältyneen Euroopan sosiaalisen mallin ”uudistamisen” keskeinen ohjenuora (Savio 2010, 159; Palola 2007, 34, 59). Samoin OECD:ssa on korostettu lapsiin ja perheisiin investoimisen tärkeyttä osana 1990-luvulta alkaen kehitettyä ”inklusiiviseksi liberalismiksi” luonnehdittua sosiaalipolitiikan agenda (Mahon 2009; Sipilä 2012, 53-58; ks. myös Anttonen & Sointu 2006, 46-47). Myös tällainen ajattelu perustuu mainitun Beckerin (1964) kehittämään teoriaan inhimillisestä pääomasta (Foucault 2008, 219-233; Lemke 2001, 199; Gordon 1991, 43-44; Morel, Palier & Palme 2012, 1-2, 17). Teorian mukaan inhimillinen pääoma on erityinen pääoman laji, joka ei ole erotettavissa niistä henkilöistä, joiden hallussa se on. Se muodostuu paitsi

ihmisen synnynnäisistä, fyysis-geneettisistä lähtökohdista, myös niiden taitojen kokonaisuudesta, jotka hän on saavuttanut vastaaviin ympäristön ärsykkeisiin (kuten ravinto, huolenpito tai koulutus) ”investoinnin” seurauksena (Gordon 1991, 44). Kuten artikkelissa 5 osoitan, myös 1960-luvun kotimaisiin perhepoliittisiin dokumentteihin sisältyy osin samantyylistä toimenpiteiden taloudellista oikeuttamista vetoamalla kannattaviin investointeihin ja kansainvälisen kilpailuun. Näissä dokumenteissa keskitytään kuitenkin puhtaasti julkisen sosiaalipolitiikan muotoihin ja sen kansantaloudelliseen merkitykseen, toisin kuin 2000-luvun dokumenteissa, joissa esillä ovat myös työnantajien perheystävälliset toimenpiteet ja liiketaloudellinen hyöty. Näyttäisikin siltä, että Suomessa taloudellista argumentointia ja motivointia on käytetty erityisesti yhteiskunnallisissa murrosvaiheissa, joissa *status quo* on kyseenalaistunut ja joissa sosiaalisia vastuuta ja niiden kantajia on määritelty uudelleen – olipa kyse sitten hyvinvointivaltion tai pikemminkin sen jälkeisen ”hyvinvointiyhteiskunnan” rakentamisesta.

Artikkelissa 4 tunnistan työn ja perheen yhteensovittamista työpaikoilla tukevien ESR-projektien julkaisuista taloudellisia rationaalisuuksia ja käytäntöjä, jotka muistuttavat *monimuotoisuuden johtamista*. Monimuotoisuusjohtaminen on Yhdysvalloista peräisin oleva johtamisoppi ja -käytäntö sekä tasa-arvotoimenpide, jota perustellaan poliittisten argumenttien sijaan taloudellisella hyödyllä (Ahtela 2004; Bairoh & Trux 2010; Meuser 2009; 2010). Esimerkiksi 1990- ja 2000-lukujen kotimaisissa projektidokumentteissa työntekijöiden perhe-elämän huomioimisen myötä syntyvää tasa-arvoa ja hyvinvointia ei kuvatakaan ensisijaisesti päämääränä itsessään vaan pikemminkin välineenä saavuttaa taloudellista etua, esimerkiksi tehokkuutta, tuottavuutta, joustavuutta tai kilpailuetua (ks. myös Brunila 2009, 94-97, 116-121, 157-159). Tutkimukseni tuo esiin, että tässä näkökulmassa työntekijöiden erilaisuus – esimerkiksi vanhemmuus ja perhevapailla olo – nähdään edellä mainitun Beckerin teeseistä poiketen voimavarana, jonka strategisen hyödyntämisen katsotaan edistävän yrityksen tavoitteiden saavuttamista. Aiempi taloudellisen toiminnan kustannus tai rajoite pyritään siis määrittelemään uudelleen sen resurssiksi tai hyödyksi. Tutkimustulosteni mukaan työyhteisöjen perheystävällisten käytäntöjen kehittämistä luonnehtii myös voluntarismi ja valinnanvapaus. Monimuotoisuusjohtamisen oppien mukaisesti siihen ei ole liitetty ulkopuolista velvoitetta tai tiukkaa säätelyä, vaan ratkaisut on pyritty räätälöimään projekteihin vapaaehtoisesti osallistuvien organisaatioiden omiin ongelmiin, jotka on määritetty yhdessä projektityöntekijöiden kanssa.

MARKKINAINSTRUMENTIT JA TALOUSSUBJEKTIT

Työn ja perheen yhteensovittaminen – ja yleisemmin sosiaalinen alue – on taloudellistunut Suomessa myös siten, että siihen liittyvässä hyvinvointihallinnassa on luotu ja otettu käyttöön markkinamallia ja talousajattelua toteuttavia instrumentteja ja tekniikoita 1990-luvulta lähtien. Yksi esimerkki tästä on yksityisen hoidon tuen ja kotitalousvähennyksen liittäminen yhteensovittamista tukevaan sosiaalipolitiikkaan vuodesta 1997 alkaen, mitä käsittelen artikkeleissa 2, 3 ja 5. Tutkimukseni ehdottaa, ettei näitä rahallisia tukia ja veroetuja nähdä ainoastaan kustannustehokkaana ja tässä mielessä taloudellisena tapana järjestää hyvinvointipolitiikkaa, vaan niiden toivotaan myös synnyttävän *uudenlaiset kaupalliset markkinat* kotitalous- ja hoivapalveluille (Kvist, Carbin & Harjunen 2012). Uusien markkinoiden avaaminen on yksi itävaltalaisen taloustieteilijä Joseph Schumpeterin listaamista tavoista, joilla yritteliäs innovaatio voi tapahtua (ks. Jessop 2002, 122). Kotitalousvähennystä selvittäneet Kari Niilola ja Mikko Valtakari (2006) ovatkin todenneet, että Suomessa kotisiivousten markkinat ovat syntyneet juuri kotitalousvähennyksen ansiosta. Kuten artikkelissa 3 tuon esiin, ostopalveluihin tottumattomia suomalaisia on ohjattu yksityisten siivous- ja hoitopalvelujen käyttöön ja ”kuluttajakansalaisuuteen” myös joidenkin ESR:n rahoittamien, työn ja perheen yhteensovittamista edistävien projektien kautta.

Työn ja perheen yhteensovittamista koskevan sosiaalisen kysymyksen taloudellistuminen kytkeytyykin muutoksiin hyvinvointihallintaan liittyvissä subjektiuden muodoissa. Kuten artikkeleissa 3 ja 5 osoitan, perhevapaiden 2000-luvun uudistuksissa on pyritty poistamaan kannustinloukkuja naisten työllistämiseksi ja äitien työmarkkinoille osallistumiselle muun muassa korvaamalla perhevapaista työnantajille aiheutuvia kustannuksia aiempaa kattavammin ja kehittämällä kannustimia perhevapaiden tasaisempaan jakamiseen ydinperheen kahden vanhemman kesken. Tällainen kannustimilla operoiva ja kannustinloukkuja poistamaan pyrkivä hyvinvointipolitiikka muistuttaa Foucault’n näkemystä uusliberalismista, jossa politiikan kohteista rakentuu uudenlaisia *homo economicuksia*, laskelmoivia ja toimintaansa ympäristön muutoksiin sopeuttavia rationaalis-taloudellisia toimijoita (Foucault 2008, 267-271; Lemke 2001, 199-200; Gordon 1991, 43). Uusi *homo economicus* ei ole klassisen liberalismiin tapaan olento, jonka toimintaan hallinnan ei tule puuttua, vaan behavioristisesti manipuloitava olento, jonka rationaalista toimintaa voidaan ohjailla ympäristön muuttajia muuttamalla (Foucault 2008, 270-271). Ajattelussa, jossa sosiaalisesta on tullut osa taloutta, oletetaan aiempaa vahvemmin, että ihmiset soveltavat kustannus-hyötylaskelmia myös esimerkiksi perhettään tai ammatillista uraansa koskeviin päätöksenteon prosesseihin ja reagoivat näitä alueita koskevan politiikan muutoksiin, kuten vanhempainrahan korvaustason nostoon tai isille tarjottuun bonusvapaaseen.

Artikkelissa 2 tarkastelen hallinnan uusien tekniikoiden vastinpariksi rakentuvia subjektiuden muotoja analysoimalla sitä, suhteessa mihin yhteisöön kansalaisuus määrittyy työn ja perheen yhteensovittamista käsittelevissä hallinnollisissa ja poliittisissa dokumenteissa. Vaikuttaa siltä, että mitä lähemmäs 1980-luvulta kohti nykypäivää dokumenteissa tullaan, sitä moniulotteisempaa suhteena sosiaalinen kansalaisuus rakentuu: se ei määrity enää yksinomaan suhteena julkiseen valtaan vaan myös suhteena esimerkiksi markkinoihin (ks. myös esim. Kantola 2003). Hieman karrikoiden olenkin väittänyt, että siinä missä 1980-luvun alun dokumenteissa sosiaaliselle kansalaisuudelle olennaista ovat ”naisystävällisen hyvinvointivaltion” takaama julkinen päivähoito ja perhevapaat, 1990- ja 2000-lukujen dokumenteissa kansalaisuutta luonnehtivat merkittävästi ”perheystävällisten yritysten” käytännössä mahdollistamat perhevapaa- ja työaika-oikeudet. Hyvinvointipoliittiseen hallintaan osallistuvissa dokumenteissa esiintyykin uudenlainen *yritysten yhteiskuntavastuun* tai *yrityskansalaisuuden* ajatuksia muistuttava rationaalisuus, jonka mukaan yritysten ja työnantajien tulisi kantaa vastuuta kansalaisten oikeuksien suojelusta ja niiden toteutumisen mahdollistamisesta (Matten & Crane 2005; Vallentin & Murillo 2012).²⁴ Tämä rationaalisuus muistuttaa osin 1940-luvun keskusteluissa esiintynyttä ajatusta ”yritysten harjoittamasta vapaaehtoisesta sosiaalisesta huoltotyöstä”, jonka katsottiin helpottavan ajan ansioaitien koti- ja ansiotyön yhteensovittamista, kuten artikkelissa 5 tuon esiin. Tämän toiminnan keinot – esimerkiksi työnantajan ylläpitämät lastentarhat, lastenseimet, kesäsiirtolat ja leikkikenttätoiminta – eivät kuitenkaan yleensä kuulu nykytyönantajien perheystävällisiin toimenpiteisiin, jotka keskittyvät pikemminkin joustaviin työaikakäytäntöihin ja työjärjestelyihin (ks. myös Salmi 2004b, 174).

Toinen esimerkki subjektin markkinasuhteen vahvistumisesta on edellä mainittu yksityisten hoito- ja siivouspalvelujen sisällyttäminen julkisen tuen piiriin. Kuten artikkelissa 2 tuon esiin, vuonna 1997 pienten lasten hoitojärjestelmään lisättyä yksityisen hoidon tukea perustellaan hallinnollisissa dokumenteissa liberaalein *kuluttaja*-argumentein, esimerkiksi vetoamalla vanhempien lisääntyneeseen valinnanvapauteen lastenhoidon järjestämisessä. Tällaisella valinnanvapauden korostamisella on tosin pitkät perinteet suomalaisessa lastenhoitopolitiikassa (esim. Hiilamo & Kangas 2009, 462; Rantalaiho 2012, 72-73). Kiinnostavaa on, että monissa tutkimuksissa uuteen julkishallintoon liitetty asiakkuus subjektiuden muotona (esim. Helén 2011; Kettunen & Möttönen 2011) ei juuri nouse esiin analysoimissani 1990- ja 2000-lukujen dokumenteissa. Tämä on toisaalta ymmärrettävää, koska hyvinvointipalvelut kuten päivähoito ja kotipalvelut eivät ylipäänsä ole olleet keskeisin osa työn ja perheen yhteensovittamisesta käytyä keskustelua näinä vuosikymmeninä (ks. myös Aalto & Holli 2007; Kantola 2006, 58).

²⁴ Tulkintaani tukee se, että Suomen viranomaiset ovat suhtautuneet erittäin positiivisesti yritysten yhteiskuntavastuun kirjaamiseen EU:n sosiaalipolitiikan asialistalle 2000-luvulla (Saari & Kangas 2007, 164).

4.2 SUKUPUOLTA KOROSTAVA KYSYMYS

Tutkimukseni mukaan työn ja perheen yhteensovittamista on problematisoitu Suomessa aiempaa vahvemmin myös sukupuolta korostavana kysymyksenä 1990-luvulta alkaen. Jos sukupuoli on aihe, joka vielä 1980-luvun dokumenteissa herkästi häviää sukupuolineutraaliin puheeseen, arkielämän parantamisen eetokseen sekä perhe-elämän, ansiotyön, vapaa-ajan ja kansalaistoiminnan kokonaisuuteen, 1990- ja 2000-lukujen talous- ja väestöhuolten kontekstissa se nousee selvästi esiin naiseutena ja mieheytenä, syntyvyytenä ja työllisyytenä sekä työn ja perheen entistä vahvempaa kahtiajakona. Ehdotan, että työn ja perheen yhteensovittamisen problematisoiminen sukupuolta korostavana kysymyksenä on nostanut esiin sosiaalisen alueen sukupuolittumisen: se on lisännyt tietoisuutta siitä, että sukupuoli on keskeinen tekijä esimerkiksi väestöllisissä prosesseissa, työmarkkinoiden rakentumisessa sekä perheiden hoivavastuiden jakamisessa.

Tämä alaluku pyrkii osoittamaan tutkimukseni kontribuution feministiseen sosiaalipolitiikan ja politiikan tutkimuksen keskusteluun sukupuoli-politiikoista tarjoamalla esimerkin siitä, minkälaisen ehtojen alla työn ja perheen yhteensovittaminen on ollut mahdollista saada valtavirtapolitiikan esityslistalle ja minkälaisia ongelmia sen edistämiseen ja nimeämiseen on liittynyt. Käsittelen kolmea tapaa, joilla tästä tasa-arvopolitiikan aiheesta on tehty ongelmallinen, ymmärrettävä ja hallittava sukupuoli korostavana kysymyksenä Suomessa. Tarkastelen aluksi, miten työn ja perheen yhteensovittamisesta on tullut syntyvyyden ja työvoiman saatavuuden kannalta oleellinen biopoliittinen kysymys. Sen jälkeen kuvaan, miten aiheen yhteydessä on nostettu yhä useammin esiin sukupuolierityiset subjektit, äidit ja isät. Lopuksi keskustelen siitä, miten kyseisen sosiaalisen kysymyksen kautta ihmisten elämäntilanteita on hahmotettu aiempaa vahvemmin sukupuolittuneen työn ja perheen dikotomian kautta.

BIOPOLIITTINEN ONGELMA

Työn ja perheen yhteensovittamisesta on tehty sukupuoli korostava kysymys Suomessa 2000-luvulla tarkastelemalla aihetta väestönkehityksen kannalta keskeisenä, naisten työssäkäynti-, lisääntymis- ja hoivapotentiaaliin liittyvänä asiana. Väitänkin, että työn ja perheen yhteensovittamisesta on tullut yhä keskeisempi *biopoliittinen* kysymys, jossa väestön muodostavien elävien yksilöiden produktiivinen ja reproduktiivinen käyttäytyminen on otettu kansallisen ja ylikansallisen politiikan ja vallan kohteeksi (Foucault 1998a, 99-105; 2008, 317; Gordon 1991, 4; Helén 1997, 16-18; Repo 2011). Tämä kysymys on erottamaton tieteellisestä tiedosta, sillä se perustuu väestötieteen ja lähitieteiden laskelmiin ihmislaajille ominaisista biologisista prosesseista kuten syntyvyydestä, kuolleisuudesta, terveydestä ja elinajanodotteesta. Kiinnostavaa onkin, että myös viimeaikainen syntyvyys-

tutkimus on perustunut pitkälti taloustieteellisiin teorioihin, kuten edellisessä alaluvussa mainitsemani Beckerin teoriaan (Vikat 2004, 20-22; Kautto 2004, 46-47). Sukupuoli ja seksuaalisuus ovat yksi biopoliittisen sääntelyn perusta, ”sisään pääsykeino lajin elämään” (Foucault 1998a, 104), vaikka tarkasteleman biopoliittisen kysymyksen sukupuolittunut, seksuaalisuuteen liittyvä luonne ja lihallisuus – onhan kyse lopulta naisten tulemisesta raskaaksi – verhotaan väestötieteen teknokraattiseen kieleen ja puheeseen työn ja perheen yhteensovittamisesta (Duncan 2002, 309).

Kuten artikkeleissa 3 ja 5 tuon esiin, huoli väestönkehityksestä virisi ja se yhdistettiin työn ja perheen yhteensovittamiseen EU:ssa ja OECD:ssa aikaisemmin kuin Suomessa. Esimerkiksi EU:ssa alettiin keskustella ”väestöllisestä aikapommista” 1980-luvun lopulla (Duncan 2002, 309-312; Hantrais 2007, 103-104; Repo 2011, 154-173). Tuolloin havahduttiin siihen, että syntyvyys oli laskenut useimmissa Euroopan maissa alle väestön uusiutumistason, ja esimerkiksi Saksassa ja Italiassa kirjattiin historian alhaisimpia toteutuneita hedelmällisyyslukuja. Samaan aikaan EU:n väestö oli ikääntymässä eliniän pitenemisen myötä siten, että väestöllinen huoltosuhde – lasten ja eläkeikäisten suhde työikäisiin – oli muuttumassa epäedullisemmaksi. Nämä elinajan odotteen kasvun ja syntyvyyden alenemisen aiheuttamat väestöongelmat nähtiin taloudellisena haasteena, koska niiden pelättiin johtavan julkistalouden, eläkejärjestelmien sekä terveys- ja sosiaalipalvelujen ylikuormittumiseen. 1980- ja 1990-lukujen taitteessa osa Euroopan komissiosta alkoi puhua ”työ- ja perhe-elämän yhteensovittamisesta” vastauksena väestömuutoksen ja globalisaation aiheuttamiin taloudellisiin ongelmiin (Duncan 2002, 310). Työn ja perheen yhteensovittaminen nähtiin keinona, jolla voitiin tarttua niin väestön ikääntymisen, alhaisen syntyvyyden kuin joustavan työvoiman tarpeen haasteisiin. Viittaukset aiheeseen yleistyivät EU:n asiakirjoissa 1990-luvulta lähtien ja työn ja perheen yhteensovittamisesta tuli vähitellen EU:n sosiaalipolitiikan keskeinen teema. Brittiläinen sosiaalipolitiikan tutkija Simon Duncan (2002, 312) onkin esittänyt, että EU:ssa nimenomaan keskustelut väestöllisestä aikapommista ja joustavasta työvoimasta ovat antaneet työn ja perheen yhteensovittamiselle sen keskeisen taloudellisen merkityksen, jota käsittelin edellisessä alaluvussa.

Myös OECD:ssä teetettiin 1970-luvulta alkaen tutkimuksia ja raportteja lastenhoidon ja muiden kahden ansiotyöntekijän perhemallia tukevien toimenpiteiden tarpeesta (Mahon 2009, 188-192). Esimerkiksi 1990-luvun alussa OECD:n asiantuntijaryhmän²⁵ raportissa ”perhe- ja työvelvoitteiden yhteensovittaminen sekä roolien keskinäinen jakaminen miesten ja naisten välillä” määriteltiin yhdeksi avainalueeksi rakenteellisessa sopeutumisessa haasteisiin, jotka perustuivat ”eräissä maissa tapahtuviin syviin väestöllisiin muutoksiin”, lisääntyvään globalisaatioon ja tekniseen kehitykseen (OECD 1991, 1, 7). Työn ja perheen yhteensovittaminen ja sen yhteys väestöilmiöihin

²⁵ Ryhmän yksi jäsen oli suomalainen yhteiskuntatieteilijä Liisa Rantalaiho Tampereen yliopistosta.

jäi kuitenkin marginaaliin OECD:n työllisyys- ja sosiaaliasioista vastaavassa osastossa, kunnes se julkaisi 2000-luvulla sarjan yhteensovittamispolitiikkoja ja niiden vaikutuksia eri jäsenmaissa arvioivia *Babies and Bosses*-raportteja (Mahon 2009; OECD 2002; 2003; 2004; 2005; 2007). Myös näiden raporttien taustalla on näkemys siitä, että ongelmat työn ja perhe-elämän yhteensovittamisessa rajoittavat jäsenmaiden taloudellista kehitystä monin tavoin: yhtäältä ne vähentävät vanhempien työvoiman tarjontaa ja toisaalta alentavat syntyvyyttä ja sitä kautta tulevaisuuden työvoiman tarjontaa ja sosiaaliturvajärjestelmien taloudellista kestävyyttä (OECD 2007). Lisäksi yhteensovittamisen ongelmien katsotaan häiritsevän vanhemmuutta, jota pidetään tärkeänä lapsen kehityksen ja tulevaisuuden yhteiskuntien tilan kannalta (*ibid.*).

Suomessa työn ja perheen yhteensovittaminen on alettu kytkeä väestörakenteen muutokseen vasta 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä, kuten artikkeleissa 3 ja 5 totean (ks. myös Väestöliitto 2004, 7). Työn ja perheen yhteensovittamiseen keskittyvissä hallinnollisissa ja poliittisissa dokumenteissa demografisen kehityksen problematiikkaa ei selvitetä juurta jaksain eikä niissä ajeta voimakkaan pronatalistista politiikkaa. Sen sijaan väestökysymyksiin viitataan siellä täällä yksittäisissä virkkeissä. Kuten tuon artikkeleissa 2 ja 3 esiin, dokumenteissa esimerkiksi todetaan Suomen työikäisen väestönsosan odotetun pienenemisen lähitulevaisuudessa olevan peruste sille, että naisten ansiotyöhön osallistumista tulisi jatkossa tukea voimakkaasti. Perheystävällisen työehtosopimuspolitiikan katsotaan vaikuttavan suotuisasti syntyvyyteen ja siten pitkän tähtäimen työvoiman saatavuuteen sekä väestönkehitykseen. Vaikka tällaiset demografiset huomaukset puuttuvat analysoimistani 1980- ja 1990-lukujen hallinnollisista ja poliittisista dokumenteista lähes täysin, on toisaalta kuitenkin muistettava, että väestöpolitiikalla on pitkät perinteet perhettä koskevissa keskusteluissa ja käytännöissä Suomessa, kuten artikkelissa 5 osoitan (ks. myös Nätkin 1997; Helén 1997). Esimerkiksi 1930- ja 1940-lukujen ansioaitikeskustelua kehystivät muista Euroopan maista Suomeen levinneet pelot väestön vähenemisestä, sodan pahentama työvoimapula sekä näihin aiheisiin liittynyt kiistely naisten oikeasta paikasta ja tehtävistä. 1960-luvulla perhepolitiikan laajentamista innoitti puolestaan pyrkimys turvata väestön riittävä kasvu tilanteessa, jota luonnehti kansainvälinen kilpailu työvoimasta ja kasvava siirtolaisuus Suomesta Ruotsiin (Kom. 1966:A7, 10-12).

Tarkemmin Suomea koskevat väestöpoliittiset ongelmat ja niiden ratkaisuehdotukset onkin muotoiltu sarjassa vuosina 2003 ja 2004 julkaisuja raportteja, joissa käsitellään väestön ikääntymistä ja siihen varautumista (STM 2003; TM 2003; Wallenius 2003; VNS 8/2004; Valtioneuvoston kanslia 2004; Väestöliitto 2004; ks. myös Patosalmi 2011; Isola 2013). Näissä raporteissa korostetaan, että Euroopassa ja muissa teollisuusmaissa syntyvyys on korkeimmalla tasolla juuri niissä maissa, joissa kehittyneen perhepolitiikan sekä työ- ja perhe-elämän yhteensovittamista tukevin keinoin on luotu ihmisille mahdollisuudet sekä perheellistyä että tehdä

ansiotyötä, kuten Pohjoismaissa (VNS 8/2004, 11, 34-35). Niissä kuitenkin muistutetaan, että Suomen sinänsä suhteellisen korkea kokonaishedelmällisyyden taso (tuolloin 1,73) on ollut jo pitkään alle väestön luonnollisen uusiutumistason (2,1), mikä tarkoittaa lasten ja nuorten määrän sekä Suomen väkiluvun vähenemistä tulevaisuudessa, ellei maahanmuutto korvaa menetystä (VNS 8/2004, 8; Väestöliitto 2004, 13, 50). Erityinen huolenaihe koskee työikäisen väestön vähenemistä (VNS 8/2004, 15-17; Väestöliitto 2004, 12-13). Raporttien mukaan Suomessa pitkään edullisena pysynyt väestöllinen huoltosuhde on muuttumassa nopeasti epäsuotuisammaksi 1940-luvun jälkipuoliskolla syntyneiden suurten ikäluokkien siirtyessä eläkkeelle. Dokumenteissa viitataan Tilastokeskuksen ja Eurostatin väestöennusteisiin, joiden mukaan Suomen huoltosuhde olisi nousemassa EU-maiden kärkeen vuoteen 2020 mennessä, ja vuonna 2030 joka neljäs väestöön kuuluva olisi täyttänyt 65 vuotta (VNS 8/2004, 8). Raporteissa muistetaan kuitenkin mainita, ettei väestöennusteissa ole kyse sen kuvaamisesta, mitä väistämättä tulee tapahtumaan, vaan ennusteet ovat aina jossain määrin epävarmoja, koska niihin valitut oletukset vaikuttavat lopputulokseen (VNS 8/2004, 14; Väestöliitto 2004, 17). Tässä kontekstissa tulee ymmärrettäväksi myös työn ja perheen yhteensovittamista käsittelevissä hallinnollisissa ja poliittisissa dokumenteissa peräänkuulutettu ennakoiva politiikka, jolla väestönkehitykseen on mahdollista vaikuttaa esimerkiksi tukemalla syntyvyyttä ja ehkäisemällä lasten ja nuorten syrjäytymistä. Artikkelissa 5 tuon esiin, miten ennaltaehkäisevä lastenhuolto ja -suojaus esimerkiksi päiväkotien muodossa on jo viimeistään 1940-luvulta lähtien nähty yhtenä ratkaisuna niin väestöpoliittisiin haasteisiin kuin ansioaitien ongelmiin Suomessa.

Tutkimukseni ehdottaa, että suomalainen syntyvyyden edistämisen politiikka vastaa Foucault'n ajatusta liberaalista hallinnasta, joka ”pohtii ensin ja pohjimmiltaan asioiden luontoa” sekä ”ennen kaikkea ihmisten vapautta, sitä mitä he haluavat tehdä” (Foucault 2010, 60). Työn ja perheen yhteensovittamista käsittelevissä tai väestöpoliittisissa raporteissa ei yleensä todeta, että synnytysikäisten naisten tai perheiden tulee hankkia enemmän lapsia, koska yhteiskunta tarvitsee tulevaisuudessa lisää työntekijöitä ja veronmaksajia. Velvoittamisen sijaan dokumenteissa vedotaan yksilöiden haluun ja lisääntymisoikeuksiin (Foucault 2010, 81; Isola 2013). Niissä muistutetaan, että kyselytutkimusten mukaan ihmisten keskimääräinen ihannelapsiluku on noin 2,3 lasta, toisin sanoen enemmän kuin toteutunut lapsiluku (esim. Väestöliitto 2004, 50-51). Tämän pohjalta hyvinvointipolitiikan keskeiseksi tavoitteeksi määritellään sellaisten olosuhteiden luominen, joissa yhä useampi perhe pystyy hankkimaan toivomansa määrän lapsia (STM 2003, 11; VNS 8/2004, 34; ks. myös Väestöliitto 2004; 8, 50-51). Tämä on yksi esimerkki siitä, miten erilaisia kysely- ja haastattelututkimusten tuloksia käytetään nykyään yhä useammin yhteiskuntapolitiikan suunnan näyttäjinä ja oikeuttajina, kuten ehdotamme Marja Käsälän kanssa artikkelissa 1. Työn ja perheen yhteensovittaminen mainitaan tässä yhteydessä paitsi tavoitteena

myös keinona: tavoitteeksi asetetaan, että ”vanhemmat voivat sekä tehdä työtä että toimia hyvinä vanhempina” samalla kun työn ja perheen yhteensovittamisen tukeminen nähdään yhtenä tehokkaimmista välineistä vaikuttaa syntyvyyteen (VNS 8/2004, 34-35).

SUKUPOULIERITYISET SUBJEKTIT

Tutkimukseni osoittaa, että työn ja perheen yhteensovittamista on problematisoitu Suomessa sukupuolta korostavana kysymyksenä myös tarkastelemalla aihetta yhä enemmän naisten ja miesten erilaisia lähtökohtia ja tilanteita esiin tuoden. Tämä poikkeaa aiemmasta lähestymistavasta, joka painotti pikemminkin sukupuolten (tehtävien) yhtäläisyyttä. Kuten artikkeleissa 2 ja 5 tuon esiin, 1980-luvun työ- ja perhe-elämän yhteensovittamista käsittelevissä hallinnollisissa ja poliittisissa dokumenteissa yhteensovittamisen subjekti rakentuu yleensä sukupuolineutraaliksi tai sukupuolettomaksi olennoksi. Hän on ”vanhempi”, ”työntekijä”, ”kansalainen” tai ”huoltaja”. Tämä kielellinen sukupuolineutraalius on ymmärrettävää 1900-luvun jälkipuoliskon Pohjoismaisen universalismin ja sukupuolten välisen ”samanlaisuussopimuksen” kontekstissa, jossa erityisiä identiteettejä ja sukupuolittuneita asemia ei tuotu eksplisiittisesti esiin (Hobson 2003, 68; Julkunen 1994, 191). Jos dokumenteissa toisinaan mainitaankin erityisesti naiset ja miehet, tällöin tyypillisesti muistutetaan heidän yhtäläisestä velvollisuudestaan lastenhoitoon ja kotitöihin sekä tasa-arvoisesta oikeudestaan ansiotyöhön, perhe-elämään, koulutukseen, kansalaistoimintaan ja vapaa-aikaan. Tämän voi tulkita 1960-luvun murroksesta alkaen yleistyneelle, niin kutsutulle jaetun vanhemmuuden diskurssille tyypilliseksi ohjelmalliseksi puheeksi, joka korostaa naisten ja miesten roolien yhtäläisyyttä ja kutsuu myös isiä osallistumaan lastenhoitoon (Vuori 2001, 126, 132-143). Myös ajankohdan perhepolitiikassa pyrittiin siirtymään äideille varatusta synnytyslomasta kohti sukupuolineutraalia vanhempainlomaa (Haataja 2007, 16).

1990-luvulta lähtien työn ja perheen yhteensovittajaksi määrittyy sen sijaan yhä useammin eksplisiittisesti sukupuolierityinen tai sukupuolittunut subjekti, ”äiti” tai ”isä”, ”nainen” tai ”mies”, vaikka myös sukupuolineutraali puhe vanhemmista on edelleen yleistä. Tutkimukseni perusteella näyttäisi siltä, että sukupuolen korostaminen tai problematisoiminen viime vuosikymmenten dokumenteissa saa kaikupohjaa edellä käsittelemistäni väestöpoliittisista huolista. Se liittyy ongelmanäkökulman vahvistumiseen työn ja perheen yhteensovittamista koskeissa keskusteluissa (Jallinoja 2006, 150) ja sukupuolen määrittymiseen riskitekijäksi perhevapaiden käsittelyn yhteydessä. Kuten edellisessä alaluvussa esitin, naisilla nähdään olevan suurempi todennäköisyys kokea taloudellisia menetyksiä ja saada osakseen heikompia työmahdollisuuksia kuin miehillä, koska naiset keskimäärin

jäävät miehiä yleisemmin perhevapaille.²⁶ Perhevapaita käyttämättömillä miehillä katsotaan puolestaan olevan suurempi psykososiaalinen riski vieraantua lastensa elämästä, millä nähdään olevan potentiaalisesti negatiivisia seurauksia esimerkiksi vanhempien erotapauksissa, kuten artikkelissa 5 mainitsen (ks. myös Eräranta 2006). Tällaisista riskinarvioinneista tulee relevantteja uudenlaisessa hyvinvointipolitiikassa, joka ottaa ensisijaiseksi kohteekseen yksilöiden toiminnan analyysin ja pyrkii laajentamaan markkinoiden analyysimallit ja päätöksenteon kriteerit sen alueelle (Foucault 2010, 215-289; Gordon 1991, 43; Lemke 2001, 197-198), kuten edellisessä alaluvussa esitin.

Suomen ja muiden Pohjoismaiden tasa-arvopolitiikassa erityisesti isät ja miesten työn ja perheen yhteensovittaminen on nähty ratkaisuna niin naisten, miesten kuin laajempiin yhteiskunnallisiin ongelmiin (ks. myös ANP 2006:704). Kuten artikkeleissa 2 ja 3 mainitsen, Pohjoismaissa on kehitetty 1990-luvulta alkaen isille omia, ei-siirrettävissä olevia osuuksia vanhempainvapaasta.²⁷ Norjassa niin sanottu isäkiintiö tuli voimaan 1994, Ruotsissa vastaava vapaa 1995, Tanskassa 1998 ja Islannissa 2001 (Lammi-Taskula 2007, 48). Näiden pohjoismaisten reformien taustalla on ollut tietoisuus siitä, että aiemmat lainsäädännön muutokset ja sukupuolineutraalin vanhempainvapaan käyttöönotto eivät olleet merkittävästi muuttaneet ihmisten käyttäytymistä (Bergqvist 2001, 139). Toisin kuin monet muut Pohjoismaiden hyvinvointipoliittiset edut (kuten sairauspäivärahat), vanhempainvapaa ja -raha eivät ole olleet tarkalleen ottaen yksilöllisiä vaan pikemminkin perheeseen kollektiivina perustuvia etuja, ja ne on tulkittu helposti äideille kuuluviksi (*ibid.*, 149). Myös Suomessa vanhempainvapaata on pyritty kehittämään miehiä houkuttelevaksi ja enemmän vanhemmuuden jakamiseen kannustavaksi 2000-luvun taitteesta lähtien, kuten artikkeleissa 2 ja 3 totean. Esimerkiksi niin sanottu isäkuukausi tuli voimaan vuonna 2003 ja sitä on uudistettu useampaan kertaan. Suomessa isän hoivaa on kuitenkin edistetty vähemmän määrätietoisesti kuin Norjassa, Ruotsissa ja Islannissa, joissa ”isäkiintiöt” ovat olleet pidempiä, korvaustasoltaan parempia ja käyttöehtojensa suhteen joustavampia kuin Suomessa (Lammi-

²⁶ Minna Salmi (2006, 154) on tiivistänyt perhevapaisiin sisäänrakennetun tasa-arvon paradoksin seuraavasti: Yhtäältä perhevapaat tukevat naisten ansiotyötä samalla kun ne mahdollistavat heille lasten hankinnan. Toisaalta olemassa olevat vapaaajärjestelmät luovat naisille ansan niin kauan kun vapaita käyttävät lähinnä vain naiset, koska ne ylläpitävät sukupuolittunutta työnjakoa perheissä ja tekevät naisista vähemmän sitoutuneita työntekijöitä työnantajien silmissä.

²⁷ Myös suomalaisissa työn ja perheen yhteensovittamista koskeissa hallinnollisissa dokumenteissa näkyvä keskittyminen perhevapaiden kehittämiseen esimerkiksi päivähoidon ja varhaiskasvatuksen sijaan tulee osin ymmärrettäväksi juuri pohjoismaisen tasa-arvopolitiikan kontekstissa. Siinä julkinen lastenhoito (ja äitiysvapaa) on nähty politiikkana, jolla on tuettu naisten mahdollisuuksia yhdistää äitiys ja ansiotyö ilman, että tämä vaikuttaisi sukupuolten välisiin suhteisiin perheessä tai käsityksiin isyydestä (Bergqvist 2001, 139). Kodin sukupuolittuneen työnjaon horjuttaminen ja miesten hoivan vahvistaminen (esimerkiksi sukupuolineutraalien ja isille varattujen perhevapaiden avulla) on nähty edellytyksenä sukupuolten välisten suhteiden muutokselle myös julkisella alueella (*ibid.*). Kenties tämä on yksi syy siihen, että suomalaiset tasa-arvoviranomaiset eivät enää 1990-luvulla pitäneet lasten päivähoidon keskeisenä kysymyksenä esityslistallaan (Aalto & Holli 2007; Kantola 2006, 58) eikä se ollut työn ja perheen yhteensovittamista koskevan keskustelun ytimessä.

Taskula 2007, 50).²⁸ Suomessa nykyinen, vuonna 2013 voimaan tullut isyys-vapaa on enintään yhdeksän viikkoa.

Pohjoismaisessa hyvinvointipolitiikassa eksplisiittinen miessukupuoleen fokusoiminen on nähty välttämättömänä, koska ilman sitä työn ja perheen yhteensovittaminen, vanhemmuus ja perhe ymmärretään käytännössä ensisijaisesti äitien asiaksi (esim. Yesilova 2009, 201; Vuori 2001). Kuten työpaikkojen kehittämisprojekteja tarkastelevassa artikkelissa 4 totean, huolimatta toteuttajien pyrkimyksistä tavoittaa niin nais- kuin miesvaltaisia sekä tasaisen sukupuolijakauman työpaikkoja osallistujiksi työn ja perheen yhteensovittamista kehittäviin ESR-projekteihin, enemmistö osallistuneista organisaatioista on ollut naisvaltaisia työpaikkoja. Tätä on selitetty projekti-raporteissa esimerkiksi miesvaltaisten organisaatioiden vähäisellä kiinnostuksella aihepiirin hankkeita kohtaan. Artikkelissa ehdotankin, että päinvastoin kuin hoitovastuun jakamiseen kannustavat vanhempainvapaat, nämä projektit ovat kenties vahvistaneet naisten asemaa ensisijaisina hoivaajina huolimatta niiden toiminnan taustalla olevista tasa-arvotavoitteista.

DIKOTOMINEN ONGELMANASETTELU

Työn ja perheen yhteensovittamisesta on tehty ongelmallinen ja ymmärrettävä sukupuolta korostavana kysymyksenä lisäksi siten, että tämän aiheen avulla ihmisten – subjektien – elämää on hahmotettu työn ja perheen dikotomian kautta. Tutkimukseni ehdottaa, että työn ja perheen dikotomia on yksi esimerkki länsimaiselle ajattelulle ominaisista sukupuolta tuottavista ja hierarkkisesti määrittyneistä käsittepareista, joissa ensin mainittu termi on etuoikeutettu toiseen nähden. Tämä dikotomia kytkeytyy sarjaan muita feministisen tutkimuksen kyseenalaistamia sukupuolittuneita ja sukupuolit-tavia vastakohtapareja kuten julkinen/yksityinen, tuotanto/uusintaminen, kulttuuri/luonto, järki/tunne, mieli/ruumis, aktiivinen/passiivinen ja objek-tiivinen/subjektiiivinen (Liljeström 1996, 115; Lister 2002, 527; Julkunen 1995, 15; Weedon 1999, 6; Ramazanoğlu & Holland 2002, 88-89). Niissä ensimmäinen termi on yhdistetty miehiin ja miehisyyteen, kun taas toinen termi naisiin ja naisellisuuteen. On huomattava, että myös oma tutkimukseni osallistuu tämän dikotomian tuotantoon ja uusintamiseen tarkastelemalla hyvinvointipoliittista kysymystä työn ja perheen yhteensovittamisesta.²⁹

Työn ja perheen yhteensovittamista koskevalla sosiaalisella kysymyksellä on Suomessa monet kaksijakoiset edeltäjänsä, kuten artikkelissa 5 osoitan.

²⁸ Esimerkiksi Islannissa on tehty päätös laajentaa aiempaa ”3+3+3”-vanhempainvapaamallia vuoteen 2016 mennessä siten, että niin äidille kuin isälle kuuluu vapaasta oma viiden kuukauden jakso ja jäljelle jäävästä kahden kuukauden jakson käytöstä vanhemmat voivat sopia keskenään (Eydal & Gíslason 2012).

²⁹ On toki mahdollista ajatella, että ”työn ja perheen yhteensovittaminen” itsessään kyseenalaistaa eri elämänalueiden välistä kahtiajakoa (ks. esim. Bergqvist 2001, 138). Esimerkiksi yhteensovittamista tukevat perhevapaat ja lastenhoitopalvelut on nähty julkisen ja yksityisen rajat ylittävinä sekä tuotannon ja uusintamisen leikkauspisteeseen asettuvina toimenpiteinä (*ibid.*, 135).

Tutkimukseni ehdottaa, että kullakin ajanjaksolla keskeinen sosiaalitieteellinen tieto on vaikuttanut ratkaisevasti ongelman nimeämiseen. Naimisissa olevan naisen ”koti- ja ansion työn yhteensovittaminen” nousi työväen naisjärjestöjen aloitteesta sosiaalipoliittisten keskustelujen aiheeksi Suomessa toisen maailmansodan jälkeen. Ongelman muotoilu korosti työtä eri muodoissaan, mikä tulee osin ymmärrettäväksi ajan yhteiskunnallisten keskustelujen kontekstissa. Niitä viitoitti muun muassa sosiologian oppisien Émile Durkheimin, Karl Marxin ja näiden seuraajien tarkastelut sosiaalisesta ja sukupuolen mukaisesta työnjaosta sekä yhteiskunnallisen tuotannon työn ja yksityistaloudellisen kotityön välisestä suhteesta. 1960-luvun tasa-arvolike toi julkiseen keskusteluun puolestaan sekä miehen että naisen ”ansioroolin ja perheroolin”, joiden yhdistäminen nähtiin tarkoituksenmukaisena modernisoituvassa yhteiskunnassa. Tämä aiheen määrittely juonsi juurensa sosiologi Talcott Parsonsin 1950-luvulla luomasta rooliteoriasta ja sen osakseen saamasta sukupuolirooleja koskevasta kritiikistä (Jallinoja 1983, 139-151). ”Työ- ja perhe-elämän yhteensovittamista” alettiin vuorostaan käsitellä hallinnollisissa dokumenteissa 1980-luvun vaihteessa. Tulkiten, että elämän korostuminen tässä muotoilussa liittyy 1980-luvulla virinneeseen kiinnostukseen arkielämää kohtaan. Huomio siirtyi yhteiskunnallisista rakenteista ja yksilöitä ohjaavista ulkoisista normeista kohti ihmisten toimijuutta ja subjektiivisia painotuksia, mistä kertoo elämä-alkuisten sosiologisten käsitteiden – kuten elämänkokonaisuus, elämäntapa ja elinolosuhteet – suosio ja leviäminen myös hallinnollisiin dokumentteihin tuona aikana (ks. Strandell 1984, 203-208). 2000-luvulle tullessa tämä ilmaus on lyhentynyt muotoon ”työn ja perheen yhteensovittaminen”, jossa perhe nousee esiin – ei niinkään työnä, roolina tai elämänalueena, vaan esimerkiksi yhteisönä (Jallinoja 2006, 192-221). Tutkimukseni ehdottaa, että kaikki nämä konstruktiot kuvaavat vuosikymmenten kuluessa käytyjä kamppailuja naisten identiteeteistä työntekijöinä ja hoivaajina (Hobson 2003, 74; Julkunen 1994; Bergqvist 2001, 135-136), ja siten ne osoittavat tämän dikotomian subjektivoivaa luonnetta eli sen tuottavaa, normalisoivaa ja yksilöivää voimaa (Helén 1997, 16-18).

Post-strukturalistisen feministisen tutkimusperinteen mukaisesti pyrin myös purkamaan työn ja perheen dikotomiaa artikkeleissa eri tavoin.³⁰ Historiallisen analyysini avulla osoitan, ettei työn ja perheen kahtiajako ole itsestään selvä seuraus jostain väistämättömästä asiantilasta, vaan pikemminkin se on tietyssä kontekstissa historiallisesti muotoutunut, jossain määrin sattumanvarainen konstruktio, joka olisi voinut rakentua toisinkin (Weedon 1999, 105). Esimerkiksi artikkelissa 5 tuon esiin, että 1960-luvun sukupuoliroolikeskusteluja luotsanneen Yhdistys 9:n ajattelussa naisten ja miesten elämää ei typistetä vain ansiorooliin ja perherooliin, vaan siinä

³⁰ Vaarana post-strukturalistisessa työn ja perheen dikotomian purkamisen projektissa on sen alttius ajautua osaksi uusliberaalin hallinnan rattaita. Maailmassa, jossa työ on yhä useammin tilaltaan rajatonta ja ajaltaan loputonta, ja jossa subjekteilta edellytetään jatkuvaa tavoitettavissa olemista ja itsensä kehittämistä (esim. Vähämäki 2003, 16-25; 2009, 31-38), kahden elämänalueen korostaminen voi tarjota työkeskeisyydelle tarpeellisen vaihtoehdon ja vastavoiman.

korostetaan myös vapaata kansalaistoimintaa molemman sukupuolen tärkeänä tehtävänä (myös Julkunen 1994, 188). Tämä liittyy liikkeessä omaksuttuun moniroolisuuden ihanteeseen, jonka mukaan yksilön tulee saada liikkua vapaasti omien mieltymysten mukaan erilaisista rooleista tai toiminnoista toiseen (Jallinoja 1983, 160-161). Artikkelissa 2 osoitan vastavasti, että 1980-luvun alun hallinnollisissa dokumenteissa naisille ja miehille tarjotaan subjektiuden muotoa, johon sisältyy paitsi ansiotyö ja lastenhoito, myös yhteiskunnallinen aktiivisuus. Näyttääkin siltä, että pohjoismaisessa tasa-arvoajattelussa on esiintynyt 1960–1980-luvuilla työn ja perheen kaksinaisuuden rinnalla myös moniulotteisempi tapa hahmottaa ihmiselämää. Siinä nainen tai mies on paitsi perheestään huolehtiva vanhempi ja ansiotyötä tekevä elättäjä, myös yhteiskunnallisesti osallistuva kansalainen ja vapaa-aikaa viettävä yksilö (Tasa-arvoasiain neuvottelukunta 1982, 36). Tällainen käsitys näyttää kuitenkin kadonneen työn ja perheen yhteensovittamista käsittelevistä dokumenteista 1980-luvun jälkeen.

Artikkelissa 1 pyrimme Marja Känsälän kanssa kyseenalaistamaan työn ja perheen dikotomiaa tunnistamalla hierarkkisia valtasuhteita, joita sisältyy kyseiseen käsitepariin tutkimusteksteissä (Weedon 1999, 105; Ramazanoğlu & Holland 2002, 89). Toteamme, että ansiotyö nähdään sekä vertailevan sosiaalipolitiikan tutkimuksessa että liiketaloustieteellisessä johtamis- ja organisaatiotutkimuksessa perhe-elämään nähden ensisijaisena ja suhteellisen epäproblemaattisena asiana. Esimerkiksi rakennesosiologinen tapa etuoikeuttaa ansiotyö palkattomaan hoivatyöhön nähden tulee esille myös feministitutkijoiden ideaalittyyppisissä ansaitsijamalleissa, joita on myöhemmin täydennetty ansaitsija-hoivaajamalleiksi. Lisäksi pyrimme artikkelin lopussa avaamaan uusia ajattelu-uria liittämällä erilaisia kolmansia termejä työn ja perheen dikotomiaan. Miksi emme voisi elää maailmassa, jossa vaikkapa työnteon, ihmissuhteiden ja joutilaisuuden yhteensovittaminen – tekemisen, kokemisen ja olemisen kokonaisuus – olisi vakavasti otettava yhteiskuntapolitiikan teema (ks. myös Lister 2002)?

Muistutamme artikkelissa myös muiden tutkijoiden käyttämistä keinoista työn ja perheen dikotomian purkamiseksi. Feminististä strategiaa luoda kahtiajakojen sijaan ei-vastakohtiin perustuvia kategorioita (Ramazanoğlu & Holland 2002, 89) on toteutettu suomalaisissa tutkimuksissa esimerkiksi lähestymällä aihepiirin kysymyksiä kattavampien arjen ja elämänkokonaisuuden käsitteiden näkökulmasta (esim. Jokinen 2005; Strandell 1984, 204-207; Salmi 1996, 211; 2004a, 11-27). Lisäksi pyrkimys kyseenalaistaa työn ja muun elämän välinen dikotomia osoittamalla eri elämänalueiden välisten rajanvetojen hauraus ja läpäisevyys (Ramazanoğlu & Holland 2002, 89) on toteutunut esimerkiksi tutkimuksissa, joissa on tarkasteltu näiden alueiden rajojen vaatimaa jatkuvaa ylläpitoa ja hallintaa sekä niiden erottamisessa keskeisiä symbolisia kamppailuja (Valtonen 2004).

4.3 TRANSNATIONAALIN HALLINNAN KYSYMYS

Tutkimukseni mukaan työn ja perheen yhteensovittamista on problematisoitu Suomessa myös transnationaalin³¹ hallinnan kysymyksenä tultaessa 1980-luvulta 2000-luvun ensimmäiselle vuosikymmenelle. Tarkoitin tällä sitä, että työn ja perheen yhteensovittamisesta on tullut 1990-luvun puolivälistä alkaen aiempaa vahvemmin kansainvälisten organisaatioiden kuten Euroopan unionin ja OECD:n edistyneen liberaalin hallinnan kohde, väline ja tuote, joka on asetettu globaalin kilpailun kehykseen.³² Transnationaali hallinta on ”etäältä hallintaa” (Miller & Rose 1990). Se toimii epäsuorasti nojaamalla valtioiden, etujärjestöjen, yhteisöjen ja yksilöiden itsehallinnan taitoon ja yhdistämällä näiden subjektien toiminnan kansainvälisten organisaatioiden poliittisiin tavoitteisiin. Väitänkin, että tarkastelemanani esimerkki työn ja perheen yhteensovittamisesta kertoo yleisemmästä *transnationaalin sosiaalisen* alueen muodostumisesta, jossa ylitsemaisten sosiaalisten verkostojen ja etujärjestöjen toiminta jossain määrin horjuttaa kansallisvaltioiden hallitusten portinvartijan roolia kansainvälisessä yhteistyössä (ks. Palola 2007, 43; Kantola & Squires 2012, 388-389). Tällaista transnationaalia sosiaalista yhteistyötä ohjailee kuitenkin usein jokin ylikansallinen toimielin kuten Euroopan komissio (Palola 2007, 43).

Työn ja perheen yhteensovittaminen on ollut EU:ssa pysyvästi esillä 1990-luvun alusta lähtien, jolloin se nostettiin yhdeksi jäsenmaiden ”sosiaalisen suojelun” teemaksi (Savio 2010, 152-153). Kuten artikkeleissa 3 ja 4 tuon esiin, aihe on sittemmin saanut merkittävän roolin erityisesti naisten työllisyyttä koskevana kysymyksenä osana vuonna 1997 käynnistettyä eurooppalaista työllisyysstrategiaa sekä vuonna 2000 hyväksyttyä Lissabonin strategiaa; muutosohjelmaa, jonka kunnianhimoisen tavoite oli tehdä EU:sta vuoteen 2010 mennessä maailman kilpailukykyisin tietoon perustuva talous (Stratigaki 2004). Molempien strategioiden toimeenpanossa on hyödynnetty avoimen koordinaation menetelmää, jota toteutetaan unionin suoran toimivallan ulkopuolella olevissa asioissa (ks. tarkemmin artikkeli 4, loppuviite 1). OECD:ssa 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä toteu-

³¹ Ymmärrän transnationaalin eli poikkikansallisen eräänlaisena kattokäsitteenä, joka irrottautuu selkeämmin kansallisvaltioiden tematiikasta kuin lähitermit ”kansainvälinen” ja ”monikansallinen” ja erottautuu myös valtioiden yläpuolella toimivista rakenteista kuten ”ylikansallinen”. Korostaessaan ei-valtiollisten suhteiden ja toiminnan näkökulmaa valtiollisen ohella (Clavin 2005; Conrad 2011), transnationaali-termi vastaa hyvin tarkastelemanani EU-hallinnan toimintatapaa kumppanuusideologioineen ja asiantuntijaverkostoineen. Lisäksi käsite sopii yhteen hallinnan analyyttisen lähestymistavan kanssa, jonka lähtökohta on vallan hajaantuminen lukuisiin erityisiin asiantuntijuuksiin ja käytäntöihin sekä hyvinvointihallintaan osallistuvien toimijoiden moninaisuus (Helén 1997, 19; Walters & Haahr 2005, 10-13).

³² Työn ja perheen yhteensovittamisen kytkeminen kansainväliseen yhteistyöhön Suomessa ei sinänsä ole uusi ilmiö, kuten artikkeleissa 3, 4 ja 5 tuon esiin. Aihe on nostettu esiin suomalaisessa hyvinvointipoliittisessa keskustelussa esimerkiksi YK:n julistaman kansainvälisen lapsen vuoden 1979 yhteydessä sekä myöhemmin YK:n kansainvälisenä perheen vuonna 1994 (Martikainen 1994, 2-12, 52). Lisäksi naisten ja miesten mahdollisuus yhdistää perhe- ja työelämä on ollut Pohjoismaisen tasa-arvoyhteistyön yksi, Suomessakin huomioitu painopistealue vuosina 1989-1993. Työn ja perheen yhteensovittamisen määrittäminen kansallisen kysymyksen ohella ja sen sijaan transnationaalin hallinnan ongelmaksi on kuitenkin tapahtunut vasta 1990-luvun puolivälin jälkeen tavalla, jota tässä alaluvussa kuvaan ja perustelen.

tettu *Babies and Bosses* -hanke loi perustan osin samankaltaiselle jäsenmaiden työn ja perheen yhteensovittamista tukevien toimenpiteiden tarkastelulle (Mahon 2009, 197-198). Hanke on osa edellä mainittua OECD:n ”inklusiiviseen liberalismiin” perustuvaa sosiaalipolitiikan agenda, joka on korostanut lapsiin ja perheisiin investoimisen tärkeyttä esimerkiksi varhaiskasvatuksen muodossa (*ibid.*).

Tutkimustulosteni mukaan erityisesti EU:n hallinta on ohjannut niitä tapoja, joilla työn ja perheen yhteensovittamista on problematisoitu Suomessa viime vuosikymmenten aikana. Yhteensovittaminen on määritelty sen kontekstissa uudelleen ennen kaikkea työelämän ongelmaksi (ks. myös Kivimäki 2003, 197). Tässä yhteydessä on tullut mahdolliseksi kyseenalaistaa kansallinen itseymmärrys Suomesta tasa-arvon ja työn ja perheen yhteensovittamisen ”mallimaana” (ks. myös Holli & Kantola 2007, 89-90) ja kehittää uudenlaisia, työpaikkakohtaisia työn ja perheen yhteensovittamisen ratkaisuja. Sen sijaan OECD:n hallinta näyttäisi keskittyneen enemmän perinteisten yhteensovittamisen keinojen kuten perhevapaiden ja päivähoidon reformeihin. Sen merkitys Suomessa vaikuttaisi jääneen vaisummaksi tai ainakin tässä tutkimuksessa vaikeammin osoitettavaksi kuin EU:n merkitys (ks. kuitenkin Alasuutari 2006; Rasimus & Alasuutari 2009; Palola & Särkelä 2006, 14; Kosonen 2004).

Tässä alaluvussa pyrin osoittamaan tutkimukseni kontribuution hallinnan analyttiseen keskusteluun globaalista ja erityisesti eurooppalaisesta hallinnasta tarjoamalla esimerkin tällaisen hallinnan toiminnasta ja vaikuttavuudesta yhden jäsenmaan kohdalla. Esittelen kolme tapaa, joilla työn ja perheen yhteensovittamista on problematisoitu transnationaalien hallinnan kysymyksenä Suomessa. Tarkastelen ensin, miten aiheesta on tullut kansainvälisten organisaatioiden ”yhteinen ongelma”, jonka tilaa on arvioitu jäsenmaissa erilaisten suoritusteknologioiden avulla. Sitten kuvaan, miten EU:n instrumenttien avulla on pantu kokoon erilaisia osallistamisteknologioita tarkoituksena mobilisoida kansallisia toimijoita työn ja perheen yhteensovittamisen edistämiseen. Lopuksi tuon esiin Suomessa tehtyjä rajanvetoja sen suhteen, mitkä yhteensovittamista tukevat toimenpiteet nähty kansallisessa ja mitkä ylikansallisessa valossa.

YHTEINEN ONGELMA JA SUORITUSTEKNOLOGIAT

Työn ja perheen yhteensovittamista on problematisoitu Suomessa transnationaalina (hallinnan) kysymyksenä tekemällä siitä ongelmallinen ja ymmärrettävä Euroopan unionin ja OECD:n jäsenmaiden yhteisenä huolenaiheena. 1990-luvun puolivälistä alkaen on tullut mielekkääksi ja luontevaksi tarkastella työn ja perheen yhteensovittamista – kuten siihen liittyviä kysymyksiä väestön ikääntymisestä ja sukupuolten tasa-arvosta – EU:n ja OECD:n yhteisinä ongelmina ja ymmärtää näiden ongelmien ratkaisut jäsenmaiden yhteisinä ratkaisuin (Walters & Haahr 2005, 131; Palola 2007,

9).³³ Tämä ei tarkoita, että kansallisten toimenpiteiden ratkaisujen tulisi perustua EU:n tai OECD:n tiukkaan säätelyyn vaan pikemminkin ne pyritään kehittämään yhteisessä Euroopan tai OECD:n kehittyneiden teollisuusmaiden kehityksessä, hyödyntäen toisten jäsenmaiden ja niiden edustajien sekä EU- tai OECD-instituutioiden kokemuksia ja tietoa. Kuten artikkelissa 2 tuon esiin, Suomessa julkaistuissa dokumenteissa esitetään EU-maat 1990-luvun puolivälistä lähtien yhä useammin kotimaisten yhteensovittamispolitiikkojen vertailukohtana aiemman pohjoismaisen viiteryhmän rinnalla tai sijaan (ks. myös Alasuutari 2006, 60-61).

Työn ja perheen yhteensovittamista koskevien yhteisten ongelmien ja ratkaisujen muotoilu on ollut elimellisesti yhteydessä EU:n ja OECD:n piirissä tapahtuvaan tiedontuotantoon sekä tietynlaisten ”suorusteknologioiden” eli jäsenmaiden suoritusta optimoimaan pyrkivien laskennallisten välineiden käyttöön (Walters & Haahr 2005, 124-125; Dean 1999, 168-170; Savio 2010, 153). Sekä EU että OECD kokoavat systemaattisesti vertailukelpoista tilastoaineistoa tärkeinä pitämistään asioista. Näiden organisaatioiden keskeiset strategiset tavoitteet kvantifioidaan – ne muutetaan mitattaviksi ja määrälliseen muotoon luomalla tavoitteita kuvaavia *indikaattoreita* eli tunnuslukuja (Walters & Haahr 2005, 125; Kantola & Nousiainen 2012, 137). EU:ssa työn ja perheen yhteensovittamiseen liittyviä määrällisiä tavoitteita on asetettu etenkin Lissabonin strategian yhteydessä, kuten artikkelissa 3 tuon esiin. Esimerkiksi vuonna 2000 Eurooppa-neuvosto hyväksyi tavoitteen, jonka mukaan naisten työllisyys tulisi olla EU:ssa vähintään 60 prosenttia vuoteen 2010 mennessä. Vuonna 2002 se vahvisti Barcelonassa tarkemmat suuntaviivat tämän tavoitteen saavuttamiseksi: EU-jäsenmaiden tulisi tarjota lastenhoitoa vähintään 90 prosentille kaikista yli 3-vuotiaista alle kouluikäisistä lapsista ja vähintään 33 prosentille alle 3-vuotiaista lapsista vuoteen 2010 mennessä. Lisäksi Lissabonin strategia sisälsi monia rakenteellisia indikaattoreita (kuten sukupuolten välinen palkkakuilu) ilman täsmällistä määrällistä tavoitetta (Walters & Haahr 2005, 131).

Tunnuslukuja on käytetty EU:ssa ja OECD:ssa asetettujen tavoitteiden seurantaan ja eri jäsenmaiden välisen kehityksen arviointiin. Jäsenmaiden suoriutumisen arviointi ja vertailu (*benchmarking*) onkin keskeinen osa EU:n, OECD:n ja monien muiden kansainvälisten organisaatioiden harjoittamaa ”pehmeää” hallintaa (Mahon 2009; Kantola 2010). Koska tilastoissa ei pyritä selittämään kansallisia eroja, ne muodostuvat herkästi

³³ Vertailevassa sosiaalipolitiikan tutkimuksessa on esitetty, että ”pienet” yhteiset ongelmat kuten työn ja perheen yhteensovittaminen ja sukupuolten tasa-arvo ovat tarjonneet EU:lle käyttökelpoisia ja useimmissa jäsenmaissa suhteellisen alikehittyneitä ongelmia, joiden kautta tämä ”demokratia-ajasta” tunnetusti kärsivä organisaatio on voinut pyrkiä tiivistämään yhteyttään tavallisten kansalaisten kanssa (esim. Taylor-Gooby 2004, 10-11). Koska mainitut ongelmat eivät ole kuuluneet useimpien jäsenmaiden keskeisiin menoeriin ja kansallisten työmarkkinajärjestöjen perinteisiin kiistakysymyksiin, toisin kuin esimerkiksi työttömyys ja eläkkeet, EU:n vapaudet kehittää uusia politiikkoja ovat olleet suuremmat. Työn ja perheen yhteensovittaminen on tarjonnut EU:lle mahdollisuuden luoda Euroopan laajuisia politiikkaa, joka kohdistuu tavallisten kansalaisten kokemuksiin tarpeisiin ja edistää siten ylikansallisen hallinnan kerroksen legitimitettiä ja EU:n suosiota (Larsen & Taylor-Gooby 2004, 183).

yksinkertaisiksi evolutiivisiksi malleiksi, joissa tietyt maat näyttäytyvät edelläkävijöinä ja toiset jälkeen jääneinä (Duncan 2002, 308; Kantola & Nousiainen 2012, 137). Artikkelissa 3 kokoan Lissabonin strategiaa vastaavia työllisyyttä, päivähoitoa ja palkkakuilua koskevia tunnuslukuja Suomen osalta 1990- ja 2000-luvuilta ja arvioin sitä, miten nämä luvut suhteutuvat strategian tavoitteisiin ja toisiin EU-maihin. Siinä missä naisten työllisyys ja syntyvyys näyttivät olevan 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä muihin EU-maihin verraten hyvällä tasolla, sukupuolten palkkakuilu ja määräraikaisten työsuhteiden osuus naisilla ylittivät huomattavasti EU:n keskitason. Samoin toteutuneet päivähoitoluvut alittivat – subjektiivisesta päivähoito-oikeudesta huolimatta – reilusti Barcelonan tavoitteet.

”Pehmeän” hallinnan ja suoritusteknologioiden tapauksessa yhteisten tavoitteiden laiminlyönnistä seuranneet sanktiot ovat heikosti suoriutuvien jäsenmaiden ”nimeäminen ja häpäiseminen” (Palola 2007) ja toisinaan EU- ja OECD-instituutioiden antamat suositukset tilanteen korjaamiseksi. Kuten artikkeleissa 3 ja 5 mainitsen, Euroopan komissio ja Eurooppa-neuvosto kehottivat Suomea toistuvasti vuosina 1999–2003 kiinnittämään huomiota työmarkkinoiden ammatti- ja alakohlaiseen sukupuolen mukaiseen eriytymiseen sekä vuosina 2002 ja 2003 myös palkkaeroihin ja niiden kaventamiseen osana Euroopan työllisyysstrategian täytäntöönpanoa ja siihen kuuluvaa sukupuolten tasa-arvon valtavirtaistamista. OECD:n neljännen *Babies and Bosses* -raportin keskeisimmät ehdotukset Suomelle koskivat puolestaan lasten kotihoidon tuen leikkaamista työllisyysyistä (joko määrän tai keston osalta), perhepäivähoidon osuuden lisäämistä päiväkotihoidoa edullisempaan vaihtoehtona, koululaisten iltapäivätoiminnan laajentamista 9–10-vuotiaille lapsille sekä vanhempien osa-aikatyöhön kannustamista hoitoetuksia uudistamalla (OECD 2005, 14).³⁴

OSALLISTAMISTEKNOLOGIAT

Työn ja perheen yhteensovittamisesta on tehty ongelmallinen ja ymmärrettävä transnationaalinen hallinnan kysymyksenä myös luomalla ylikansallisen hallinnan yhteyteen sellaisia verkostoja ja keskusteluareenoja, joilla tätä ongelmaa ja sen ratkaisuehdotuksia on voitu käsitellä Suomessa. Tutkimukseni perusteella väitänkin, että yhteisten ongelmien määrittelyyn ja suoritusteknologioiden käyttöön perustuvan transnationaalisen hallinnan seuraukset olisivat jääneet Suomessa vaatimattomiksi ilman tiettyjä konkreettisia, erityisesti EU:n tarjoamia instrumentteja uusien ajatusten ja käytäntöjen levittämiseen. Euroopan unionin hallinnalle on ominaista ”osallistamisteknologioiden” muodostaminen; sellaisten uusien välineiden

³⁴ Kiinnostavaa on, että OECD:n ehdotuksia kotihoidon tuen leikkaamisesta ja vanhempien kannustamisesta osa-aikatyöhön hoitoetuksia uudistamalla ei juuri noteerattu kahden keskustavetoisten hallituksen aikana (2003–2011) mutta molemmat ovat olleet esillä pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen politiikassa vuosina 2012 ja 2013.

kokoonpano, joiden tarkoitus on mobilisoida erilaisten kollektiivisubjektien toimintaa ja vapauttaa näin hallinnan ulkopuolisia resursseja yhteisten ongelmien ratkaisemiseen (Walters & Haahr 2005, 123-124; Miller & Rose 1990). Tutkimukseni ehdottaa, että tällaisten osallistamisteknologioiden avulla työelämän tasa-arvo-ongelmista ja alhaisista päivähoitoluvuista tunnetun Suomen (esim. Leitner 2003, 360; Mahon 2002, 350-353) hyvinvointi- ja hoivamalleja on pyritty saattamaan paremmin linjaan EU:n ”aktiivista sosiaalipolitiikkaa” koskevien suositusten kanssa. Samalla osallistamisteknologiat ovat konstruoineet mukana olevista toimijoista aktiivisia osallistujia yhteisissä hankkeissa, Euroopan talouden rakentajia (Walters & Haahr 2005, 124).

Esimerkkejä työn ja perheen yhteensovittamisen tapauksessa merkittävistä osallistamisteknologioista ovat EU-rahoitusta saaneiden kansainvälisten asiantuntija- ja tutkimusverkostojen toiminta sekä kansallisten virastojen edustajien osallistuminen edellä mainittuun EU:n tiedontuotantoon.³⁵ Artikkelissa 3 esitän, että tällaisessa EU-yhteistyössä omaksutut uudenlaiset näkemykset ja EU:n poliittiset linjaukset ovat todennäköisesti luoneet viranomaisille edellytyksiä tehdä työn ja perheen yhteensovittamisesta uudella tavalla ongelmallinen työmarkkina- ja työpaikkakysymyksenä, vaikka vastavia vaikutteita on toki voinut tulla myös muualta. Tarkastelen tutkimuksessa kuitenkin kattavammin kahta lähinnä kansallisella tasolla toiminutta osallistamisteknologiaa, joiden avulla perhemyönteistä näkökulmaa on pyritty juurruttamaan työmarkkinoille ja työelämään: suomalaisten työmarkkinajärjestöjen välistä *sosiaalista dialogia* työn ja perheen yhteensovittamisesta sekä suomalaisilla työpaikoilla toteutettuja työn ja perheen yhteensovittamista kehittäviä *ESR-projekteja*.

Artikkelissa 3 käsittelen etenkin EU:n oikeudellisten ja normatiivisten instrumenttien avulla vahvistettua osallistamisteknologiaa: EU:n strategioiden ja direktiivien kansalliseen täytäntöönpanoon kuuluvaa työmarkkina-keskusjärjestöjen dialogia työn ja perheen yhteensovittamisen edistämisestä. Tätä vuoropuhelua on käyty monilla tahoilla. Ensinnäkin työmarkkina-keskusjärjestöt ovat osallistuneet EU-direktiivien täytäntöönpanoon Suomessa, kuten ne ovat aiemmin osallistuneet kaikkeen työelämää koskevaan kolmikantaiseen päätöksentekoon. Nämä järjestöt julistivat jo EU-jäsenyysneuvottelujen selvittyä halukkuutensa osallistua EU:n työlaainsäädännön toimeenpanoon Suomessa (Bruun 2000, 107-108), mihin heidät myös valtuutettiin keskeisissä työn ja perheen yhteensovittamista koskevissa direktiiveissä, kuten vanhempainvapaadirektiivissä (1996) ja osa-aikatyö-direktiivissä (1997).³⁶ Toiseksi Suomessa on kokoontunut eurooppalaisen

³⁵ Olen itsekin ollut osallisena tällaisten osallistamisteknologioiden toiminnassa osallistumalla EU:n kuudennessa tutkimuksen puiteohjelmasta rahoitetun ”huippuosaamisen verkosto” RECWOWEn (*Reconciling Work and Welfare in Europe*) muutamiin tapaamisiin ja kesäkouluihin sekä verkoston perustalta muotoutuneeseen julkaisuhankkeeseen (artikkeli 3).

³⁶ Artikkelissa 3 kuvaan, miten naisvaltaisia palvelualan työnantajia edustanut työmarkkinajärjestö Palvelutyönantajat pyrki käyttämään hyväkseen vanhempainvapaadirektiiviin sisältyntä ei-sitovaa suositusta, jonka mukaan sekä mies- että naistyöntekijöille tulisi taata yksilöllinen, ei-siirrettävissä oleva oikeus vähintään kolmen kuukauden vanhempainvapaaseen,

työllisyysstrategian käynnistämivuodesta 1997 lähtien työmarkkinakeskusjärjestöjen tasa-arvoasioihin keskittyvä pysyvä yhteistyöryhmä, tasa-arvon pyöreä pöytä (Elinkeinoelämän keskusliitto 2008). Pyöreässä pöydässä on keskusteltu esimerkiksi EU-yhteistyöstä sekä työn ja perheen yhteensovittamista tukevista käytännöistä, perhevapaajärjestelmän toimivuudesta ja sukupuolten palkkaeroista (*ibid.*). Kolmanneksi työmarkkinakeskusjärjestöt ovat osallistuneet perhevapaiden tasa-arvoisemman käytön puolesta järjestettyihin kampanjoihin 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Kuten artikkelissa 3 totean, nämä kampanjat noudattavat vanhempainvapaadirektiivin suositusta miesten kannustamisesta perhevapaiden pitoon erityisten tiedotusohjelmien avulla, ja osa niistä on toteutettu Euroopan sosiaalirahaston varoin.

Artikkelissa 4 keskityn tutkimaan EU:n taloudellisten instrumenttien avulla luotua osallistamisteknologiaa: niin ikään ESR:n rahoittamia, työn ja perheen yhteensovittamista työpaikoilla edistäneitä projekteja, joista osa on sisältynyt myös työmarkkinajärjestöjen tekemiin työehtosopimuksiin. Näissä projekteissa on suoritettu hankkeisiin osallistuneilla työpaikoilla kysely- tai haastattelututkimuksia, joiden perusteella niissä on toteutettu kehittämistoimenpiteitä. Kehittämistoimien avulla työpaikoille on pyritty luomaan joko työn ja perheen yhteensovittamista tukevia ”hyviä käytäntöjä” tai yleisempää perhemyönteistä organisaatiokulttuuria. Tutkimustulokseni osoittavat, että projekteille osallistamisteknologioina keskeistä on ollut yhtäältä ideaali deliberatiivisesta demokratiasta; siitä että kaikki työpaikan jäsenet osallistuvat keskusteluun perheystävällisyyden tavoitteista ja todellisuudesta työpaikalla. Toisaalta niitä luonnehtinut kaikkien osapuolten motivointiin ja sitouttamiseen pyrkivä talousajattelu ja managerialismi, jossa hyvinvointipolitiikan aiemmat päämäärät on määritelty uudelleen välineiksi saavuttaa taloudellista hyötyä ja kilpailuetua, kuten aiemmassa alaluvussa kuvasin. (Ks. myös Miller & Rose 1990, 18-23; Koistinen 1999, 251-299; Helén 2011.)

Artikkelissa 4 esitän, että työn ja perheen yhteensovittamista edistävät ESR-projektit jossain määrin haastavat pohjoismaisen hyvinvointihallinnan vakiintuneita periaatteita: universalismia, julkisen vallan vastuuta ja tasa-arvoa. Mitä tulee universalismiin, projektien tarkoitus ei ole taata kaikille kansalaisille yhdenmukaisia, pitkäjänteisesti rakennettuja hyvinvointipalveluja tai -etuja vaan toteuttaa suhteellisen lyhytkestoisia kehittämistoimia valikoiduilla työpaikoilla. Julkisen vastuun sijaan projektit korostavat eri sektoreilla toimivien organisaatioiden vapaaehtoista panosta työntekijöidensä hyvinvoinnin ja tasa-arvon eteen. Näiden toiminta perustuu ajatukseen, jonka mukaan yritykset vertaavat itseään toisiin yrityksiin ja omaksuvat oma-aloitteisesti perhemyönteisiä toimintatapoja toisiltaan.

ehdottamalla vanhempainvapaan tasajakoa Suomessa naisten ja miesten kesken. Ehdotusta ei hyväksytty mutta isät on pyritty huomioimaan vanhempainvapaajärjestelmän uudistuksissa 2000-luvulla aiempaa paremmin esimerkiksi edellä mainitun ”isäkuukauden” muodossa. Se, että EU:n vanhempainvapaadirektiiviin sisällytettiin ei-sitovia suosituksia, vastaa hyvin Foucault’n ajatuksia lain käyttämisestä nykyään yhä enemmän normina ja taktisesti (Foucault 1998a, 102-103; 2010, 107; vanhempainvapaadirektiivin kehityksestä ks. Kantola & Nousiainen 2012, 131).

Projektien suhde sosiaaliseen tasa-arvoon on ristiriitainen: Vaikka monissa projekteissa on pyritty kehittämään ”yhteisiä pelisääntöjä” työpajoille, niiden raporteissa myös tunnustetaan, että kunkin työntekijän työtehtävä (ja siten luokka-asema) määrittävät sitä, minkälaisia työn ja perheen yhteensovittamista tukevia ja itsenäisyyttä lisääviä mahdollisuuksia heille voidaan tarjota. Mitä tulee sukupuolten tasa-arvoon, projekteissa kehitetyillä joustavilla työaikakäytännöillä voidaan nähdä kahtalaisia seurauksia. Yhtäältä ne näyttäisivät murentavan naisten kokoaikatyön normia, koska projekteja on toteutettu ja joustavuutta kehitetty ensi sijassa naisvaltaisilla työpaikoilla. Toisaalta työaikajousten lisääminen voi kasvattaa naisten työssäkäyntiä, koska se tarjoaa vaihtoehdon naisten yleisesti ottamalle kokoaikaiselle hoitovapaalle.

Kaiken kaikkiaan monet tutkijat ovat pitäneet suoritus- ja osallistamisteknologioiden – pehmeän sääntelyn ja projektitoiminnan – käyttöön perustuvaa (transnationaalia) hyvinvointihallintaa ongelmallisena niin tehokkuuden, vaikuttavuuden kuin demokraattisuudenkin kannalta (ks. Kantola 2010; Kantola & Nousiainen 2012; Brunila 2009; Kankare 2006; Sjöblom 2006). Jos aiemmin hyvinvointipolitiikan katsottiin vaativan vahvaa valtiolähtöistä politiikkaa, säätelyä ja taloudellisia resursseja, nykyään sitä luonnehtii monenlaisten toimijoiden ”kumppanuus”, tilapäiset määrärahat ja vapaaehtoisuus, jossa toiminnalla ei ole sitovia tavoitteita eikä tavoitteiden noudattamista jättämisestä rangaista. Hajautetun päätöksenteon ja tasa-arvoisten vaikutusmahdollisuuksien ideaaleista huolimatta voi kysyä, missä määrin tiivistähtisissä politiikkaprosesseissa ja työpaikkaprojekteissa on pystytty tai edes pyritty kyseenalaistamaan muodollisia ja epämuodollisia valtasuhteita toimijoiden välillä ja ratkaisemaan niitä demokratian ongelmia, jotka juontuvat toimijoiden epäyhtäläisistä mahdollisuuksista ja kyvyistä osallistua ”dialogiin” ja tuoda esiin omia, kenties valtavirrasta poikkeavia kokemuksiaan (ks. esim. Barratt 2008, 526-527). Onkin esitetty, että tällaisesta hallinnasta tulee herkästi mielikuvien politiikkaa, jossa on oleellista esittää toimeliasta ja sitä, että jotain ”kehitetään” (Verloo & van der Vleuten 2009; Kantola & Nousiainen 2010, 140; Brunila 2009, 119-132).

KANSALLINEN VAI YLIKANSALLINEN KYSYMYS?

Työn ja perheen yhteensovittamisen problematisoituminen transnationaalien hallinnan kysymyksenä näkyy lisäksi siinä, miten tätä aihetta – suomalaisen ”naisystävällisen” hyvinvointipolitiikan ja kansallisen identiteetin yhtä kulmakiveä – on luonnehdittu 1990-luvun puolivälistä lähtien sen tultua EU:n ja OECD:n politiikan kohteeksi. Kuten osoitan artikkelissa 3, oleellista tässä on rajankäynti sen suhteen, missä määrin ja minkälaiset työn ja perheen yhteensovittamista edistävät toimenpiteet on voitu nähdä joko kansallisessa tai ylikansallisessa valossa. Rajankäyntiä määrittää keskeisesti Pohjoismaiden ja Suomen konteksti, jossa esimerkiksi EU-jäsenyys nähtiin

1990-luvun jäsenyysneuvottelujen aikaan uhkana naisten sosiaalisille ja poliittisille oikeuksille, ja jossa vastustus ylikansallista päätöksentekoa kohtaan on ollut vahvaa pitkään tämän jälkeenkin (Hobson 2003, 84; Holli 2006, 128; Raunio & Tiilikainen 2003; Berg & Hjerm 2008). EU:n ja OECD:n hallitsevan markkinakehyksen on pelätty murentavan pohjoismaisia hyvinvointipalveluja ja kansalaisten sosiaalista tasa-arvoa, kun taas ylikansallisen päätöksenteon on katsottu asettavan haasteita naisten mahdollisuuksille osallistua päätöksentekoprosesseihin.

Laajennan tässä artikkelissa 3 esittämäni argumenttia ja esitän, että hallinnollisissa dokumenteissa ei juuri viitata EU:n tai OECD:n politiikkaan silloin, kun niissä käsitellään Suomessa 1970- ja 1980-luvuilla vakiinnutettujen työn ja perheen yhteensovittamisen keinojen – julkisen päivähoiton ja perhevapaiden – myöhempiä muutoksia 1990- ja 2000-luvuilla, vaikka nämä muutokset vastaisivat kyseisten organisaatioiden suosituksia. Tulkintani mukaan Suomessa esimerkiksi yksityisen lastenhoidon tukea tai osittaista hoitovapaata (ts. vanhempien työajan lyhentämistä) koskevien uudistusten oikeuttaminen EU:hun tai OECD:hen vedoten olisi voinut olla vaikeaa, koska julkisia päivähoitopalveluja ja naisten kokoaikaista ansiotyötä on pidetty Pohjoismaisen ”naisystävällisen” hyvinvointivaltion keskeisinä piirteinä.³⁷ Näitä piirteitä muokkaavat muutokset olisi voitu tulkita merkinä transnationaalin politiikan hyvinvointivaltiota ja tasa-arvoa rapauttavista vaikutuksista.

Sen sijaan hallinnollisissa dokumenteissa viitataan EU:hun ja OECD:hen silloin, kun kyse on 1990-luvun puolivälin jälkeen kehitettyjen, joko työmarkkinapolitiikan alueelle asettuvien tai muuten uudenalaisten työn ja perheen yhteensovittamista tukevien toimenpiteiden käsittelystä. Esimerkkinä tästä mainitsen artikkeleissa 3 ja 4, että hallinnollisissa ja poliittisissa dokumenteissa vedotaan OECD:n huomautukseen silloin, kun niissä keskustellaan tarpeesta kehittää pienten koululaisten aamu- ja iltapäivätoimintaa koskevaa lainsäädäntöä Suomessa (tästä toiminnasta ks. Strandell 2012). Ehdotan, että näiden uudenalaisten työn ja perheen yhteensovittamista tukevien toimien kautta on voitu tarjota myös EU- ja OECD-skeptisille suomalaisnaisille esimerkki ”tasa-arvoisesta EU:sta” ja OECD:sta, joiden toimenpiteet eivät pura vaan ”täydentävät” aiempaa Pohjoismaista, julkis- palveluihin ja -etuihin pikkulapsivaiheessa keskittynyttä tasa-arvo- ja perhepolitiikkaa (Duncan 2002, 311).

³⁷ Tosiasiassa muissa Pohjoismaissa pienten lasten äideillä lyhennetty työaika on ollut yleinen käytäntö jo pitkään. Esimerkiksi Ruotsissa sen mahdollistava, osittaista hoitovapaata vastaava järjestely tuli voimaan 1970-luvulla (Lewis & Åström 1992).

5 LOPUKSI

Olen tässä tutkimuksessa osoittanut, että työn ja perheen yhteensovittamisesta on tehty Suomessa 1990- ja 2000-lukujen edistyneen liberaalin hyvinvointihallinnan yhteydessä ongelmallinen, ymmärrettävä ja hallittava ennen kaikkea taloudellisena, sukupuolta korostavana ja transnationaalina hallinnan kysymyksenä. Tämä tarkoittaa, että myös sosiaalinen – käsitys kansakunnalle yhteisestä, laajasta sosiaalisen elämän alueesta ja prosesseista – on viime vuosikymmenten kuluessa yhä vahvemmin transnationalisoitunut, taloudellistunut ja sukupuolittunut.³⁸ Kyse ei siis ole sosiaalisen ”kuolemasta”, vaikka työn ja perheen yhteensovittamista hallitaankin nykyään aiempaa enemmän myös yhteisöjen (perhe, työyhteisöt) ja markkinoiden (hoiva- ja siivouspalvelut) kautta (ks. Rose 1996b; Dean 1999, 171-174; Helén 2010, 36-39). Sen sijaan sosiaalisen alueen hallinta on muuttanut muotoaan, kun sosiaalisia vastuita on pyritty määrittelemään uudelleen esimerkiksi EU:n ja sen jäsenmaiden, julkisvallan ja työmarkkinoiden sekä äitien ja isien yhteisiksi asioiksi.

Olen tutkimuksessani pyrkinyt osallistumaan ja tuottamaan kontribuution kolmeen yhteiskuntatieteelliseen keskusteluun: hyvinvointivaltiotutkimuksen keskusteluun vauraiden ja erityisesti pohjoismaisten hyvinvointivaltioiden murroksesta, feministiseen keskusteluun työn ja perheen yhteensovittamisesta ja vastaavista sukupuoleen liittyvistä politiikoista sekä hallinnan analyttiseen keskusteluun globaalista ja erityisesti eurooppalaisesta hallinnasta. Tämän pyrkimyksen tuotokset on kuvattu pitkälti edellisessä luvussa. Pyrin kuitenkin vielä lopuksi arvioimaan kootusti, mitä työn ja perheen yhteensovittamista käsittelevän tutkimukseni tulokset kertovat Pohjoismaissa keskeisten hyvinvointivaltiollisen hallinnan periaatteiden ja ”naisystävällisyyden” mahdollisesta muutoksesta sekä eurooppalaisen sosiaalipolitiikan toteuttamisesta Suomessa. Pohdin myös lyhyesti työn ja perheen yhteensovittamisen etiikkaa.

Työn ja perheen yhteensovittamisen tapaus tuo esiin osittain ristiriitaisia kehityskulkuja pohjoismaisen hyvinvointivaltiollisen hallinnan tavoitteiden – universalismin, julkisen vallan vastuun, tasa-arvon ja korkean työhön osallistumisen – kohdalla. Näistä viimeksi mainittu, korkea työhön osallistuminen, näyttäisi olevan tavoite, jonka merkitys on säilynyt tai jopa kasvanut Suomessa viime vuosikymmenten kuluessa. Työn ja perheen yhteensovittamisen osakseen saama huomio sekä sitä tukevat toimenpiteet voidaan nähdä osana EU:n ”aktiivista sosiaalipolitiikkaa”, jonka avulla on pyritty tukemaan erityisesti naisten ja äitien palkkatyöhön osallistumista luomalla

³⁸ Vaikuttaa siltä, että työn ja perheen yhteensovittamisen yhteydessä havaitsemani sosiaalisen hallinnan transnationalisoituminen ja taloudellistuminen Suomessa koskee yleisemmin myös muita viimeaikaisia hyvinvointipolitiikan kysymyksiä; sen sijaan sukupuolittuminen tulee kenties keskeisimmin esille juuri tämän, harvemmin muiden kysymysten kohdalla.

vaihtoehtoja Suomessa yleiselle lasten kotihoidon tuen käytölle. Työn ja perheen yhteensovittamisen tapauksessa ansiotyöhön kannustavaa hyvinvointipolitiikkaa on toteutettu pitkälti työelämän käytäntöjä ja erilaisia osittaisia ja vanhemmuuden jakamiseen kannustavia perhevapaita kehittämällä. Toisaalta on muistettava, että myös olemassa olevan työsuhteen säilyttävä hoitovapaa on ymmärretty Suomessa yhtenä työn ja perheen yhteensovittamisen keinona aina sen käyttöönotosta 1980-luvun puolivälistä lähtien (ks. myös Rantalaiho 2012, 106-107). Myöskään tämä naisten tilapäisen kotiäitiyden mahdollistava etuus ei välttämättä ole täysin ristiriidassa EU:n sosiaalipolitiikan linjausten kanssa, koska niissä on 2000-luvulla korostettu elämäntapaajattelua – perhe-elämän, työelämän ja eläkkeellä olemisen järjestelyjen jatkumoa – hyvinvointipolitiikan perustana (Savio 2010, 160).³⁹

Mitä tulee hyvinvointipolitiikan universalismiin, useimmat 1990- ja 2000-luvuilla työn ja perheen yhteensovittamista tukemaan kehitetyt julkisen politiikan toimenpiteet ovat muodollisesti noudattaneet pyrkimystä varmistaa samat edut ja palvelut koko väestölle. Merkittävä poikkeus sääntöön ovat kuitenkin työelämän kehittämisprojektit, joissa kehittämis-toimet on kohdennettu tietynlaisiin osallistumisesta kiinnostuneisiin organisaatioihin (ks. myös Brunila 2009, 93-95; Sulkunen 2006; Alavaikko 2006). Lisäksi edeltävillä vuosikymmenillä rakennetun perhepolitiikan universalismi on sittemmin alkanut näyttää valheelliselta (Williams 1997, 274-275; Hobson 2003), kun sitä on tarkasteltu 1990- ja 2000-lukujen keskustelujen valossa (esim. Anttonen 2002, 77-79; Anttonen, Häikiö, Stefánsson & Sipilä 2012, 8-10). Kuten edellä totesin, Pohjoismaiseen universalismiin liitetty sosiaalisten oikeuksien yksilöllinen luonne (Kosonen 1998, 105-106) ei ole pätenyt perhevapaiden kohdalla, jotka ovat pikemminkin perheelle kollektiivina tarjottuja etuja. Pohjoismaista ja EU:n kehitystä seuraten myös Suomessa on alettu keskustella yhtä lailla miehille kuin naisille kuuluvista, aidosti yksilöllisistä ja ei-siirrettävissä olevista perhevapaoikeuksista 1990-luvulta alkaen.

Arvioitaessa julkisen vallan vastuuta työn ja perheen yhteensovittamisen tukemisessa voidaan puolestaan todeta, että siinä missä valtion asema äitiys-isyys-, vanhempain- ja hoitovapaiden hallinnoinnissa ja rahoituksessa on edelleen keskeinen, kuntien merkitys sosiaalipalvelujen tuottajana on jossain määrin heikentynyt yksityisiä palveluja tukevan politiikan myötä. Esimerkiksi päivähoidon kenttä on muuttunut samaan aikaan kun se on jäänyt perhevapaiden ja työelämän kysymysten varjoon työn ja perheen

³⁹ Suomessa lasten kotihoidon tukea koskeva politiikka on ollut johdonmukaisesti yhteydessä hallitusvallassa oleviin puolueisiin: keskustavetoiset hallitukset 1990-luvun alussa (Aho) ja 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä (Vanhanen I ja II) ovat pääsääntöisesti korottaneet kotihoidontuen määrää, kun taas demarivetoiset hallitukset 1990-luvun puolivälin jälkeen (Lipponen I) ja nykyinen kokoomusvetoinen hallitus ovat toteuttaneet tai ainakin ehdottaneet kotihoidon tukeen huomattavia leikkauksia (Julkunen 2001, 194-195; Lindberg 2012; Rantalaiho 2012). Lisäksi kotihoidontuen kuntalisät ovat olleet kytköksissä kulloiseenkin taloustilanteeseen siten, että 1990-luvun puolivälissä useimmat kunnat lopettivat kuntalisten maksamisen mutta alkoivat taas maksaa niitä vuosikymmenen lopulta alkaen (Julkunen 2001, 193-195).

yhteensovittamista koskevista keskusteluista. Yksityisen hoidon tuella hoidettujen lasten osuus kaikista 1–6-vuotiaista lapsista lähes kaksinkertaistui vuosien 1997–2005 kuluessa, ollen 4,5 prosenttia vuoden 2005 lopulla (Sauli & Säkkinen 2007, 181). Tämän lisäksi vajaa 3 prosenttia lapsista oli hoidossa yksityisissä päiväkodeissa, joilta kunnat ostivat päivähoitopalveluja, kun taas 41 prosenttia hoidettiin kotona (*ibid.*).⁴⁰ Myös kunnalliset kotipalvelut, jotka esitettiin vielä 1980-luvulla yhtenä työn ja perheen yhteensovittamisen tukikeinona erityisesti tilanteissa, joissa lapsi oli sairaana, ovat kadonneet keskusteluista 1990-luvulta alkaen, yhtä aikaa tilapäisen hoitovapaan käyttöönoton ja kotipalvelujen karsimisen myötä (ks. Simonen & Kovalainen 1998, 236).⁴¹ Lisäksi julkisen vallan vastuuta on ilmaantunut haastamaan yritysten yhteiskuntavastuuta muistuttava rationaalisuus, jota on 1990-luvun lopulta lähtien näkynyt ansiotyön ja vanhemmuuden yhteensovittamista koskevista keskusteluista ensimmäistä kertaa sitten 1930- ja 1940-lukujen.

Työn ja perheen yhteensovittamista koskevan kysymyksen yhteydestä sukupuolten tasa-arvoon mainitsin jo edellisissä kohdissa ja palaan siihen seuraavassa kappaleessa. Sen sijaan Pohjoismaissa tärkeän sosiaalisen tasa-arvon periaatteen kohdalla vaikuttaa siltä, että osa uusista yhteensovittamista tukevista toimenpiteistä pikemminkin horjuttaa kuin vahvistaa tätä tavoitetta. Näin on esimerkiksi silloin, kun niiden tavoitteena on luoda uusia matalapalkkaisia ja alhaisen koulutustason työpaikkoja yksityiselle sektorille. Muun muassa työn ja perheen yhteensovittamisen helpottajana markkinoitua, yksityisten siivous- ja hoivapalvelujen ostamisen mahdollistavaa kotitalousvähennystä on toisinaan julkisessa keskustelussa luonnehdittu ”tulonsiirroksi rikkaille” (Vuorio 2008; Kvist, Carbin & Harjunen 2012; ks. myös Lammi-Taskula, Salmi & Parrukoski 2009, 98–99). Selvitysten mukaan kotitalousvähennyksen käyttö onkin sitä yleisempää, mitä korkeammat henkilön tulot ovat (Häkkinen Skans 2011). Vuonna 2004 siivouspalvelujen oston yhteydessä kotitalousvähennystä hyödynsi 1,7 prosenttia kaikista kotitalouksista (Niilola & Valtakari 2006) mutta niiden osuus lieenee sittemmin kohonnut.

⁴⁰ Markkinaorientaation vahvistumisen myötä kuntien aiemmin kantamia, päivähoitopalvelujen tuottamiseen liittyviä riskejä ja vastuita on siirretty niitä käyttäville kansalaisille ja alan ammattilaisille. Esimerkiksi yksityisen hoidon tuella lastenhoitajan kotiin palkanneet vanhemmat toimivat käytännössä työnantajina ja vastaavat työntekijän rekrytoinnista, perehdytyksestä, palkanmaksusta ja veronpidätyksestä (Repo & Kröger 2009). Samoin yksityiset päiväkodit, joista suuri osa on ainakin viime aikoihin asti ollut pieniä naisten vetämiä yrityksiä, joutuvat kantamaan infrastruktuuriin ja henkilökuntaan investoimiseen liittyvät riskit (ks. Kovalainen 2004).

⁴¹ Yhteiskuntapolitiikan ja sosiaalityön tutkijat Timo Harrikari ja Susanna Hoikkala (2008, 155–156) ovat verranneet kuntien lapsiperheille tarjoaman kotipalvelun tilannetta lastensuojelun avohuollon tukitoimiin, joiden välinen suhde kääntyi pääläelleen 1990- ja 2000-lukujen kuluessa. Siinä missä vuonna 1990 kotipalvelua sai yli 52 000 lapsiperhettä ja lastensuojelun avohuoltotoimien piirissä oli 20 000 alle 18-vuotiasta, vuonna 2006 kotipalvelua saaneita lapsiperheitä oli vain 11 000 ja lastensuojelutoimien piirissä olleita lapsia ja nuoria lähes 55 000. Toisin sanoen kun vielä 1990-luvun alussa lapsiperheissä kävi kunnan normaali palvelua tarjoava, siivouksessa, ruuanlaitossa tai lastenhoidossa auttava kodinhoitaja, 2000-luvun puolivälissä kodissa vieraili riskiperheen vanhemmuutta arvioiva lastensuojelun perhetyöntekijä.

Kuten edeltä käy ilmi, työn ja perheen yhteensovittamista käsittelevien hallinnollisten ja poliittisten keskustelujen kiinnostus on viime vuosikymmeninä kohdistunut pikemminkin ”perheystävälliseen työelämään” kuin ”naisystävälliseen hyvinvointivaltioon”. Tästä huolimatta ei ole näkyvissä merkkejä siitä, että suomalaisen hyvinvointipolitiikan ”naisystävällisyys”, sikäli kuin sillä viitataan julkisen vallan vastuuseen reproduktiivisista tehtävistä ja sukupuolierojen hyväksymiseen osana tasa-arvoa (Hernes 1987, 15-16), olisi sinänsä radikaalisti heikentynyt; tilanne näyttäisi olevan osaksi pikemminkin päinvastoin. Sen sijaan yksi hyvinvointivaltioiden ”naisystävällisyyden” keskeinen ulottuvuus, naisten asema poliittisina toimijoina (jota työn ja perheen yhteensovittamista tukevat toimenpiteet ovat edesauttaneet ja jolla on alkuaan ollut keskeinen merkitys näiden toimenpiteiden synnylle) (Kantola 2006, 10), on jäänyt 1980-luvun jälkeen pois aihepiirin pohdinnoista. Tämä on kiinnostava huomio erityisesti kontekstissa, jossa naisten asemaa päätöksentekijöinä on luonnehtinut ristiriitainen murrostila niin kunnissa, valtioissa kuin kansainvälisissä organisaatioissakin. Yhtäältä naisten määrä on lisääntynyt useissa keskeisissä päätöksentekoelementeissä viime vuosikymmenten kuluessa, toisaalta monien tällaisten elinten aiempi vaikutusvalta on samaan aikaan kaventunut tai sitä on siirretty muualle – esimerkiksi edustuksellisista elimistä hallinnollisille elimille ja julkisvallan ulkopuolelle tai kansalliselta tasolta ylikansallisille organisaatioille ja alue- sekä paikallishallinnolle (Banaszak, Beckwith & Rucht 2003; Luhtakallio, Raevaara, Holli & Saari 2007, 244-253; Kantola & Squires 2012).

Feministisissä keskusteluissa on 1990-luvulta alkaen yhä enemmän kritisoitu käsitystä naisista yhtenäisenä ryhmänä, jolla on yhteiset intressit, mikä oletus sisältyy myös naisystävällisen hyvinvointivaltion ajatukseen (Kantola 2006, 11; Borchorst & Siim 2002). Sen sijaan niissä on korostettu yhä enemmän naisten välisiä eroja. Myös suomalaisissa työn ja perheen yhteensovittamista koskevissa pohdinnoissa on 1990- ja 2000-luvuilla tuotu esiin paitsi naisten ja miesten välisiä eroavuuksia, myös esimerkiksi ihmisten ikään, perhevaiheeseen, koulutukseen, ammattiasemaan ja perhemuotoon liittyviä eroja. Työn ja perheen yhteensovittamisen etuoikeutettu subjekti on kuitenkin (ymmärrettävästi) ollut työssäkäyvä äiti. Tällainen etuoikeuttaminen ei ole laajempiin yhteyksiin vietyä ongelmatonta, kuten brittiläinen sosiaalipolitiikan tutkija Jean Carabine (1996) ja yhdysvaltalainen sosiologi Lisa D. Brush (2002) ovat muistuttaneet. Ansiotyön ja hoivan suhteista on heidän mukaansa tullut feministisen sosiaalipolitiikan ja hyvinvointivaltiotutkimuksen vallitseva kehys, joka on ohjannut ja rajoittanut paitsi tutkimusta, myös niitä pyrkimyksiä, joissa sosiaalisia oikeuksia ja kansalaisuutta on pyritty määrittelemään (Carabine 1996, 47-48). Samalla tämä kehys on luonut kapeaa ymmärrystä niin hyvinvoinnista kuin tasa-arvostakin (*ibid.*, 41; Brush 2002, 169-170). Suomessa esimerkiksi kysymykset seksuaalisesta itsemääräämisoikeudesta ja ruumiillisesta koskemattomuudesta eivät ole kuuluneet feministisen liikehdinnän tai hyvinvointi- ja tasa-arvopolitiikan keskeisiin kysymyksiin. Tässä ansioäitien

maassa esimerkiksi naisiin kohdistettu väkivalta nousi laajempaan julkiseen keskusteluun ja tutkimuksen kohteeksi vasta 1990-luvulla, kun taas monissa muissa Euroopan maissa sitä on tarkasteltu jo 1970-luvulta lähtien (Kantola 2006, 73, 101; Bergman 2001, 128-130; Kotanen 2013).

Vaikka työn ja perheen yhteensovittamista käsittelevissä dokumenteissa ei juuri keskustella etnisyydestä, yhteiskuntaluokasta tai seksuaalisuudesta, eivät nämä sosiaaliset kategoriat ole merkityksettömiä aiheen yhteydessä (ks. myös Lammi-Taskula, Salmi & Parrukoski 2009, 98-99, 104-106). Niissä yhteyksissä, joissa ”työn ja perheen yhteensovittaminen” (ja sitä muistuttavat sosiaaliset kysymykset aiemmin 1900-luvulla) on kytketty väestöpoliittisiin syntyvyyden lisäämisen tavoitteisiin, kuten on tehty jälleen 2000-luvulla, on usein artikuloitu nationalistisia käsityksiä ja osallistuttu suomalaisen valkoi-suuden tuotantoon (ks. Lempiäinen 2002; Näre 2011). Samaan aikaan Kelan hoitotukia ja veroetuja on alettu pääkaupunkiseudun keskiluokkaisissa perheissä käyttää itäeurooppalaisten ja aasialaisten lastenhoitajien, *au pair* -työntekijöiden ja siivoojien palkkaamiseen. Työn ja perheen yhteensovittamisen keskusteluissa ”perhe” on monesti täsmentynyt tarkoittamaan äidin ja isän sisältävää yksikköä. Myös perhevapaajärjestelmään oli sisäänrakennettu implisiittinen hetero-oletus vuoteen 2007 asti, minkä jälkeen vanhempainvapaaoikeuksia on annettu asteittain myös lesbo- ja homopareille, joskin eri ehdoilla kuin heteropareille (Kuosmanen 2007, 98-99).⁴² Samalla tavalla kuin oma tutkimukseni toistaa edellä käsittelemääni työn ja perheen dikotomiaa, sen sivuilta todennäköisesti piirtyy esiin myös valkoisen, keskiluokkaisen ja heteroseksuaalisen ydinperheessä elävän ansioäidin hahmo. Tämä johtuu paitsi näiden konstruktioiden vahvuudesta, myös siitä, että jonkin asian kritiikki paradoksaalisesti samalla myös voimistaa kyseistä asiaa.

Näyttäisi siltä, Suomessa on työn ja perheen yhteensovittamisen tapauksessa 1990- ja 2000-luvuilla pyritty harjoittamaan sellaista politiikkaa, joka pitkälti noudattaa kansainvälisten organisaatioiden kuten EU:n ja OECD:n linjauksia. Se vastaa yhtä lailla Euroopan talous- ja rahaliiton vaatimuksia tiukasta finanssipolitiikasta ja julkisten menojen osuuden karsimisesta kuin EU:n sosiaalipolitiikan aktivoivaa ja ansiotyöhön kannustavaa linjaa. Tällaisen politiikan nimissä on kuitenkin ollut mahdollista esittää hyvinkin erilaisia, jopa vastakkaisilta näyttäviä ratkaisuja, kuten esimerkiksi vaatia lasten subjektiivisen päivähoito-oikeuden rajoittamista tai kotihoidon tuen leikkaamista.⁴³ Yhteiseksi ongelmaksi näissä ehdotuksissa, jotka eivät ole

⁴² Eri sukupuolta olevilla pareilla esimerkiksi isyysvapaan käyttö sekä vanhempainvapaan jakaminen äidin ja isän kesken edellyttää ainoastaan parin yhdessä asumista, ei naimisissa oloa. Sen sijaan samaa sukupuolta olevien parien tulee rekisteröidä parisuhteensa ja hankkia perheen sisäinen adoptio saadakseen vastaavat etuudet (aiheesta laajemmin ks. Hart 2009; 2012; Moring 2007). Samoin yksin lapsen kanssa asuvat vanhemmat eivät pysty täysimääräisesti hyödyntämään kaikkia työn ja perheen yhteensovittamisen keinoja, kuten osa-aikaista vanhempainvapaata (ks. Lammi-Taskula, Salmi & Parrukoski 2009, 94-95, 99, 103).

⁴³ Nämä kaksi radikaalia muutosesitystä suomalaiseen perhepolitiikkaan kirvoittivat aikanaan laajan julkisen keskustelun. Syksyllä 2004 valtiovarainministeriön valtiosihteeri Raimo Sailas esitti subjektiivisen päivähoito-oikeuden rajoittamista niiltä lapsilta, joiden vanhempi ei ole ansiotyössä (Salmi 2007). Keskustelu aiheesta kuitenkin loppui, kun sosiaali- ja terveysministeriön teettämä selvitys osoitti, ettei päivähoito-oikeuden ”perusteettoman” käytön ongelma ollut kovinkaan suuri.

toteutuneet ainakaan toistaiseksi, on kuitenkin määrittynyt julkisten varojen käyttö tavalla, joka mahdollistaa vanhemmille ”passiivisen” kotonaolon ja ansiotyöstä kieltäytymisen. Toisaalta aktiivisen hyvinvointivaltion rakentamisen ohella myös ihmisiin investointi on ollut 2000-luvulla yksi Euroopan sosiaalisen mallin uudistamisen ja OECD:n sosiaalipolitiikan keskeisistä periaatteista (Savio 2010, 159-160; Mahon 2009). Myös Suomessa lasten päivähoidon (ja miksei myös kotihoidon) tukemista on ollut mahdollista perustella ”investointina” lasten ja perheiden hyvinvointiin.

Elina Palola (2007) on esittänyt, että eurooppalaisen sosiaalipolitiikan ”tavoitteena on rakentaa modernisoinnin nimissä uutta hyvinvointivaltion ideaa”, ja että ”globaalin kilpailun vaihe on se ’moderni’, johon eurooppalainen yhteiskunta kulttuureineen ja elämäntapoineen” tulee nyt sovittaa (Palola 2007, 9-10). Tutkimukseni työn ja perheen yhteensovittamisesta sosiaalisena kysymyksenä osoittaa, että myös Suomessa näkyy merkkejä tällaisen globaalin talouskilpailun perustalle rakennetun uuden hyvinvointiajattelun yleistymisestä. Esimerkiksi ESR:n rahoittamissa, työmarkkinoiden toimijoita osallistavissa hankkeissa hyvinvointivaltiollisen hallinnan vakiintuneet argumentit on yhä useammin käännetty pääläelle (Dean 1999, 172, 174): 1980-luvulla kyseenalaistamattomiksi tavoitteiksi määrittyneitä asioita, kuten sukupuolten tasa-arvoa ja työntekijöiden hyvinvointia, ei niissä kuvata päämäärinä itsessään, vaan pikemminkin välineinä taloudellisen edun ja hyödyn saavuttamiseen. Tällainen hyvinvointihallinnan sisältöjen paikanvaihdos luonnehtii yleisemminkin EU:n sosiaalipolitiikkaa, jossa kysymys siitä, miten taloudellisen kasvun avulla voidaan parantaa ihmisten hyvinvointia, terveyttä ja tasa-arvoa on korvattu kysymyksellä, mitä hyvinvointi, terveys ja tasa-arvo voivat tehdä talouden hyväksi (Palola 2007, 26).

Lopuksi on aika palata alun kysymykseen: Miten hallitsemme itseämme ja miten meitä hallitaan työn ja perheen yhteensovittamisen ongelman, sitä koskevan ajattelun ja yhteensovittamista tukevien käytäntöjen kautta?

Suomessa työn ja perheen yhteensovittamista ei ole problematisoitu ensisijaisesti yksilöiden ongelmana kuten monissa liberaaleissa englanninkielisissä maissa näyttää tapahtuneen (ks. Caproni 1997; McManus 2006; Brady 2008). Meillä huomiota on kohdistettu myös työpaikkojen perhe-
myönteisyyteen, vanhemmuuden jakamiseen ydinperheissä ja yhteiskunta-
politiikan keinoihin yhteensovittamisen tukemisessa. Silti myös Suomessa
aiheen yksilökeskeinen tulkinta on mahdollinen ja arkikeskusteluissa jopa

Keväällä 2012 pääministeri Jyrki Kataisen johtama tuore sinipunahallitus harkitsi puolestaan – valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen ylijohtaja Juhana Vartiaisen tukemana – lasten kotihoidon tuen lakkauttamista yli 2-vuotiailta lapsilta (Lindberg 2012; Rantalaiho 2012). Oppositiossa oleva keskusta jätti aiheesta välikysymyksen eduskunnalle, ja hallitus luopui leikkauksesta. Kriittinen keskustelu kotihoidontuesta on kuitenkin jatkunut voimakkaana keväällä 2013. Sosiaalipolitiikan tutkija Minna Rantalaiho (2012, 69-70) mukaan viimeaikainen debatti edustaa uudenlaista valmiutta muuttaa kotihoidon tukea verrattuna aiempaan sitä koskevaan politiikkaan.

yleinen.⁴⁴ Esimerkiksi sosiologi Riitta Jallinojan (2006, 147) mukaan työ ja perhe nähtiin vuosituhannen vaihteen familistisessä liikehdinnässä usein ”arvoina”. Työn ja perheen yhteensovittamisesta tuli mediakeskusteluissa valinnan kysymys, joka jokaisen tuli ratkaista omakohtaisesti (*ibid.*).

Kun työstä ja perheestä tulee arvoja, ne siirtyvät henkilökohtaisen vastuun rekisteriin ja alkavat toimia osana yksilöiden itsehallinnan mekanismeja (Miller & Rose 1990, 18; McManus 2008, 21). Tällöin ”työn ja perheen yhteensovittaminen” kutsuu esiin aktiivista kansalaista, joka ottaa riskejä ja kantaa vastuun omasta ja oman perheen hyvinvoinnista ja tasa-arvosta (McManus 2006, 114-11, 125; Brady 2008, 108). Tämä aktiivinen kansalaisuus ei siis viittaa niinkään aiheita koskevaan poliittiseen toimintaan. Sen sijaan se tarkoittaa valpasta ja jatkuvaa oman elämän ja sen kahden osa-alueen arviointia, tasapainottamista ja luovien ratkaisujen etsimistä työnantajan ja läheisten kanssa neuvotellen. Työn ja perheen yhteensovittamisesta tulee projekti, jonka kautta me, potentiaaliset ”joko-tai” -toimijat muokkaamme itsestämme ”sekä-että” -subjekteja. Kenties sen myötä valmistamme itseämme kantamaan hoivavastuuta paitsi lapsista, myös suuriin ikäluokkiin kuuluvista ikääntyvistä omaisista (ks. Heiskanen, Korvajärvi & Rantalaiho 2008, 126-128; 133).

Olen tässä tutkimuksessa pyrkinyt esittämään vastauksen kysymykseen, miten meistä on tullut työn ja perheen yhteensovittajia. Toivon, että tutkimukseni on onnistunut haastamaan aiheita koskevia uskomuksiamme ja luonut tilaa sitä koskevalle pohdinnalle, toiminnalle ja eettis-poliittiselle työskentelylle.

⁴⁴ ”Työn ja perheen yhteensovittaminen” taipuu jo käsitteenä herkästi yksilön henkilökohtaista elämää koskevaksi kysymykseksi, toisin kuin esimerkiksi heteropariin kiinnittyvä ”lapsen elatus- ja hoitovastuun jakaminen isän ja äidin välillä” (Stratigaki 2004).

KIRJALLISUUS

- Aalto, Ilana 2012: *Isyyden aika. Historia, sukupuoli ja valta 1990-luvun isyyskeskusteluissa*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 112, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Aalto, Terhi & Anne Maria Holli 2007: "Debating day care in Finland in the midst of an economic recession and welfare state downsizing". Teoksessa Melissa Haussman & Birgit Sauer (toim.) *Gendering the state in the age of globalization. Women's Movements and State Feminism in Postindustrial Democracies*. Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, 101-122.
- Ahtela, Katariina 2004: "Promoting Equality in the Workplace: Legislative Intent and Reality". Teoksessa Eva-Maria Svensson, Anu Pylkkänen & Johanna Niemi-Kiesiläinen (toim.) *Nordic Equality at a Crossroads. Feminist Legal Studies Coping with Difference*. Ashgate, Aldershot, 69-87.
- Alasuutari, Pertti 1996: *Toinen tasavalta. Suomi 1946-1994*. Vastapaino, Tampere.
- Alasuutari, Pertti 2001: "The Domestication of Worldwide Policy Models". *Ethnologia Europaea* 39:1, 66-71.
- Alasuutari, Pertti 2006: "Suunnittelutaloudesta kilpailutalouteen: Miten muutos oli ideologisesti mahdollinen?" Teoksessa Risto Heiskala & Eeva Luhtakallio (toim.) *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta*. Gaudeamus, Helsinki, 43-64.
- Alavaikko, Mika 2006: "Valtakunnallisen sosiaalipolitiikan loppu – keskitetystä ohjauksesta alueellisiin kehittämishankkeisiin". Teoksessa Kati Rantala & Pekka Sulkunen (toim.) *Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia*. Gaudeamus, Helsinki, 39-55.
- ANP 2006:704: *Possibilities and Challenges? Men's Reconciliation of Work and Family Life – Conference Report*. Toim. Jouni Varanka & Maria Forslund. Nordic Council of Ministers, Copenhagen.
- Anttonen, Anneli 1994: "Hyvinvointivaltion naisystävälliset kasvot". Teoksessa Anneli Anttonen, Lea Henriksson ja Ritva Nätkin (toim.) *Naisten hyvinvointivaltio*. Vastapaino, Tampere, 203-226.
- Anttonen, Anneli 2002: "Universalism and social policy: A Nordic-feminist revaluation". *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 10:2, 71-80.
- Anttonen, Anneli & Jorma Sipilä 2000: *Suomalaista sosiaalipolitiikkaa*. Vastapaino, Tampere.
- Anttonen, Anneli & Liina Sointu 2006: *Hyvinvointivaltion rajat. Julkinen vastuu pienten lasten ja ikääntyneiden hoivasta 12:ssa Euroopan maassa*. Stakes, Helsinki.
- Anttonen, Anneli, Liisa Häikiö, Kolbeinn Stefánsson & Jorma Sipilä 2012: "Universalism and the challenge of diversity". Teoksessa Anneli Anttonen, Liisa Häikiö & Kolbeinn Stefánsson (toim.) *Welfare State, Universalism and Diversity*. Edward Elgar, Cheltenham, 1-15.
- Armingeon, Klaus & Giuliano Bonoli (toim.) 2006: *The Politics of Post-Industrial Welfare States: Adapting Post-War Social Policies to New Social Risks*. Routledge, London.

- Bacchi, Carol 2009: *Analysing Policy: What's the problem represented to be?* Pearson, Fenchs Forest.
- Bairoh, Susanna & Marja-Liisa Trux 2010: "Identiteettejä, valtaa, kulttuuria – katsaus monimuotoisuusjohtamisen suuntauksiin". Teoksessa Sirpa Wrede & Camilla Nordberg (toim.) *Vieraita työssä. Työelämän etnistyvä eriarvoisuus*. Palmenia, Helsinki, 193-228.
- Barratt, Edward 2008: "The later Foucault in organization and management studies". *Human Relations* 61:4, 515-537.
- Barry, Andrew 1993: "The European Community and European government: harmonization, mobility and space". *Economy and Society* 22:3, 314-326.
- Barry, Andrew 2001: *Political Machines. Governing a Technological Society*. The Athlone Press, London.
- Banaszak, Lee Ann, Karen Beckwith & Dieter Rucht 2003: "When power relocates: Interactive changes in women's movements and the state". Teoksessa Lee Ann Banaszak, Karen Beckwith & Dieter Rucht (toim.) *Women's Movements Facing the Reconfigured State*. Cambridge University Press, Cambridge, 1-29.
- Becker, Gary 1960: "An Economic Analysis of Fertility". Teoksessa *Demographic and Economic Change in Developed Countries*. National Bureau of Economic Research, Princeton, 209-231.
- Becker, Gary 1964: *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. National Bureau of Economic Research, New York.
- Becker, Gary 1981: *A Treatise on the Family*. Harvard University Press, Cambridge.
- Béland, Daniel 2007: "Ideas and Institutional Change in Social Security: Conversion, Layering, and Policy Drift". *Social Science Quarterly* 88:1, 20-38.
- Berg, Linda & Mikael Hjerm 2008: "Who should decide? A comparative analysis of multilevel governance in Europe". Teoksessa Heikki Ervasti, Torben Fridberg, Mikael Hjerm & Kristen Ringdal (toim.) *Nordic Social Attitudes in a European Perspective*. Edward Elgar, Cheltenham, 86-109.
- Bergman, Solveig 1998: "Naisliikehdinnän moninaisuus. 'Uusi' suomalainen naisliike yhteiskunnallisena liikkeenä". Teoksessa Kaj Ilmonen & Martti Siisiäinen (toim.) *Uudet ja vanhat liikkeet*. Vastapaino, Tampere, 165-186.
- Bergman, Solveig 2001: "Naiset uusissa yhteiskunnallisissa liikkeissä". Teoksessa Christina Bergqvist ym. (toim.) *Tasa-arvoiset demokratiat? Sukupuoli ja politiikka Pohjoismaissa*. Pohjoismaiden ministerineuvosto, Helsinki, 112-132.
- Bergqvist, Christina 2001: "Lastenhoidon ja vanhempainloman malleja". Teoksessa Christina Bergqvist ym. (toim.) *Tasa-arvoiset demokratiat? Sukupuoli ja politiikka Pohjoismaissa*. Pohjoismaiden ministerineuvosto, Helsinki, 135-150.
- Beveridge, Fiona & Samantha Velluti 2008: "Introduction – Gender and the OMC". Teoksessa Fiona Beveridge & Samantha Velluti (toim.) *Gender and the Open Method of Coordination*. Perspectives on Law, Governance and Equality in the EU. Ashgate, Aldershot, 1-9.
- Borchorst, Anette & Birte Siim 2002: "The women-friendly welfare states revisited". *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 10:2, 90-98.

- Brunila, Kristiina 2009: *Parasta ennen. Tasa-arvotyön projektitapaistuminen*. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 222. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Brush, Lisa D. 2002: "Changing the Subject: Gender and Welfare Regime Studies". *Social Politics* 9:2, 161-186.
- Bruun, Niklas 2000: "The Finnish System of Industrial Relations and Labour Law". Teoksessa Alan C. Neal (toim.) *European Social Policy and the Nordic Countries*. Ashgate, Aldershot, 77-109.
- Butler, Judith 1997: *The Psychic Life of Power. Theories of Subjection*. Stanford University Press, Stanford.
- Butler, Judith 2006: *Hankala sukupuoli. Feminismi ja identiteetin kumous*. Gaudeamus, Helsinki.
- Börzel, Tanja A. & Thomas Risse 2007: "Europeanization: The Domestic Impact of European Union Politics". Teoksessa Knud Erik Jørgensen, Mark A. Pollack & Ben Rosamond (toim.) *Handbook of European Union Politics*. Sage, London, 483-504.
- Campbell, John L. 2002: "Ideas, Politics and Public Policy". *Annual Review of Sociology* 28, 21-38.
- Carabine, Jean 1996: "A Straight Playing Field or Queering the Pitch? Centring Sexuality in Social Policy". *Feminist Review* 34:3, 23-37.
- Castells, Manuel 1996: "The Rise of the Network Society". *The Information Age: Economy, Society and Culture*. Vol. I. Blackwell, Oxford.
- Castrén, Anna-Maija (toim.) 2007: *Työn ja perheen tasapaino: sääntelyä, tutkimusta ja kehittämistä*. Helsingin yliopisto, Koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia, Helsinki.
- Clavin, Patricia 2005: "Defining Transnationalism". *Contemporary European History* 14:4, 421-439.
- Conrad, Christoph 2011: "Social policy history after the transnational turn". Teoksessa Pauli Kettunen & Klaus Petersen (toim.) *Beyond Welfare State Models. Transnational Historical Perspectives on Social Policy*. Edward Elgar, Cheltenham, 218-240.
- Daly, Mary & Jane Lewis 2000: "The concept of social care and the analysis of contemporary welfare states". *British Journal of Sociology* 51:2, 281-298.
- Dean, Mitchell 1998: "Questions of Method". Teoksessa Irving Velody & Robin Williams (toim.) *The Politics of Constructionism*. Sage, London.
- Dean, Mitchell 1999: *Governmentality. Power and Rule in Modern Society*. Sage, London.
- Deleuze, Gilles 1979: "The Rise of the Social". Teoksessa Jacques Donzelot *The Policing of Families. Welfare versus the State*. Hutchinson, London, ix-xvii.
- Deleuze, Gilles 1992: "What is a dispositif?" Teoksessa Armstrong, Timothy J. (toim.) *Michel Foucault Philosopher*. Harvester Wheatsheaf, New York, 159-168.
- Donzelot, Jacques 1979: *The Policing of Families. Welfare versus the State*. Hutchinson, London. (Alkuteos *La Police des Familles* julkaistu 1977.)
- Duncan, Simon 2002: "Policy Discourses on 'Reconciling Work and Life' in the EU". *Social Policy & Society* 1:4, 305-314.
- Elinkeinoelämän keskusliitto 2008: *Työmarkkinajärjestöillä 10 vuotta järjestelmällistä tasa-arvoyhteistyötä*. 11.03.2008.
http://www.ek.fi/ek/fi/ajankohtaista/tyomarkkinakeskusjarjestoilla_10_vuotta_jarjestelmallista_tasaarvoyhteistyota-2742 (Haettu 18.9.2012)

- Eräranta, Kirsi 2005: "Heteroseksuaalinen matriisi ja isän vanhemmuus". *Naistutkimus - Kvinnoforskning* 18:3, 19-29.
- Eräranta, Kirsi 2006: "Isyys, perhe ja yhteiskunnallinen hallinta: hoivaa vai tasa-arvoa?" *Sociologia* 43:4, 293-305.
- Eräranta, Kirsi 2007a: "Isäksi tulossa ja tekemässä. Isäryhmät ja omaelämäkerrallinen työ isyyteen ohjaamisen välineinä". *Nuorisotutkimus* 25:1, 33-46.
- Eräranta, Kirsi 2007b: "Olevasta tekijäksi? Psykososiaalinen tieto isän määrittäjänä". Teoksessa Jaana Vuori & Ritva Nätkin (toim.) *Perhetyön tieto*. Vastapaino, Tampere, 83-105.
- Eräranta, Kirsi & Moisander, Johanna 2011: "Psychological Regimes of Truth and Father Identity: Challenges for Work/Life Integration". *Organization Studies* 32:4, 509-526.
- Eräsaari, Leena 2002: *Julkinen tila ja valtion yhtiöittäminen*. Gaudeamus, Helsinki.
- Esping-Andersen, Gøsta 1990: *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Polity Press, Cambridge.
- Eyðal, Guðný Björk & Gíslason, Ingólfur V. 2012: *Iceland 2012 - Revised law on paid parental leave*.
http://thjodmalastofnun.hi.is/sites/thjodmalastofnun.hi.is/files/skrar/eydal_and_gislason_paid_parental_leave_in_iceland_2012_dvelopmen_ts-1.pdf (Haettu 6.3.2013)
- Falkner, Gerda, Oliver Treib, Miriam Hartlapp & Simone Leiber 2005: *Complying with Europe: EU Harmonization and Soft Law in the Member States*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Foucault, Michel 1980: "Two lectures". Teoksessa Colin Gordon (toim.) *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977 by Michel Foucault*. Harvester Press, Brighton, 78-108.
- Foucault, Michel 1982: "The Subject and Power". Teoksessa Hubert L. Dreyfus & Paul Rabinow (toim.): *Michel Foucault. Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Harvester Press, Hemel Hempsted, 208-226.
- Foucault, Michel 1984: "What is Enlightenment?" Teoksessa Paul Rabinow (toim.) *The Foucault Reader*. Pantheon Books, New York, 32-50.
- Foucault, Michel 1991: "Governmentality". In Graham Burchell, Colin Gordon & Peter Miller (toim.) *The Foucault Effect. Studies in Governmentality*. University of Chicago Press, Chicago, 87-104.
- Foucault, Michel 1995: "Kant ja moderni filosofia nykyisyyden ontologiana". Teoksessa Juha Koivisto, Markku Mäki ja Timo Uusitupa (toim.) *Mitä on valistus?* Vastapaino, Tampere.
- Foucault, Michel 1998a: *Seksuaalisuuden historia*. Gaudeamus, Helsinki.
- Foucault, Michel 1998b: *Foucault/Nietzsche*. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Foucault, Michel 2008: *The Birth of Biopolitics. Lectures at the Collège de France 1978-1979*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Foucault, Michel 2010: *Turvallisuus, alue, väestö. Hallinnallisuuden historia. Collège de Francen luennot 1977-1978*. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Gordon, Colin 1991: "Governmental Rationality: An Introduction". Teoksessa Graham Burchell, Colin Gordon & Peter Miller (toim.) *The Foucault Effect. Studies in Governmentality*. The University of Chicago Press, Chicago, 1-51.
- Gordon, Tuula 2006: "The Nordic approach to the promotion of equality". *Scottish affairs* 56 (Summer), 57-68.

- Graziano, Paolo & Maarten P. Vink (toim.) *Europeanization. New Research Agendas*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Graziano, Paolo, Sophie Jacquot & Bruno Palier 2011: "Domestic Reconciliation Policies and the Usages of Europe". *European Journal of Social Security* 13:1, 3-25
- Gutting, Gary 1999: "Foucault". Teoksessa Robert Audi (toim.) *The Cambridge Dictionary of Philosophy*. Second Edition. Cambridge University Press, Cambridge, 320-321.
- Haataja, Anita 2007: "Suomalainen äitiys-, isyys- ja vanhempainrahajärjestelmä: ylistämisestä alistamiseen?" Teoksessa Anna-Maija Castrén (toim.) *Työn ja perheen tasapaino: sääntelyä, tutkimusta ja kehittämistä*. Helsingin yliopisto, Koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia, Helsinki, 14-37.
- Haavio-Mannila, Elina, Riitta Jallinoja & Harriet Strandell 1984: *Perhe, työ ja tunteet. Ristiriitoja ja ratkaisuja*. WSOY, Porvoo.
- Hacking, Ian 1986: "Making Up People". Teoksessa Thomas C. Heller, Morton Sosna & David E. Wellbery (toim.) *Reconstructing Individualism. Autonomy, Individuality, and the Self in Western Thought*. Stanford University Press, Stanford, 222-236.
- Hacking, Ian 1999: *The social construction of what?* Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Hacking, Ian 2002: *Historical Ontology*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Hall, Peter A. 1993: "Policy Paradigms, Social Learning, and the State: The Case of Economic Policymaking in Britain". *Comparative Politics* 25:3, 275-296.
- Hantrais, Linda 2007: *Social Policy in the European Union*. Third Edition. Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Harrikari Timo & Susanna Hoikkala 2008: "Nuorten hyvinvointipolitiikka – pahoinvointiin puuttumista ja riskien hallinnointia?" Teoksessa Minna Autio, Kirsi Eräranta & Sami Myllyniemi (toim.) *Polarisoituva nuoruus. Nuorten elinolot -vuosikirja*. Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisoasiain neuvottelukunta & Stakes, Helsinki, 150-160.
- Harrinvirta, Markku O. 2000: *Strategies of public sector reform in the OECD countries: A comparison*. Suomen tiedeseura, Helsinki.
- Hart, Linda 2009: "Individual Adoption by Non-Heterosexuals and the Order of Family Life in the European Court of Human Rights". *Journal of Law and Society* 36:4, 536-557.
- Hart, Linda 2012: "Ihmisoikeudet ja perhe-elämän suoja". Teoksessa Johanna Kantola, Kevät Nousiainen & Milja Saari (toim.) *Tasa-arvo toisin nähtynä. Oikeuden ja politiikan näkökulmia tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen*. Gaudeamus, Helsinki.
- Hautamäki, Lotta 2007: Kenen tahansa masennus. *Tiede & edistys* 32:2, 119-134.
- Heiskala, Risto 2006: "Kansainvälisen toimintaympäristön muutos ja Suomen yhteiskunnallinen murros". Teoksessa Risto Heiskala & Eeva Luhtakallio (toim.) *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta*. Gaudeamus, Helsinki, 14-42.
- Heiskala, Risto & Eeva Luhtakallio 2006: "Johdanto. Suunnittelutaloudesta kilpailukyky-yhteiskuntaan?" Teoksessa Risto Heiskala & Eeva Luhtakallio (toim.) *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta*. Gaudeamus, Helsinki, 7-13.

- Heiskanen, Tuula, Päivi Korvajärvi & Liisa Rantalaiho 2008: "Sukupuoli ja työ: Pysyvyyttä ja liikahduksia". Teoksessa Tuula Heiskanen, Minna Leinonen, Anu Järvensivu & Simo Aho (toim.) *Kohti uutta työelämää? Tutkimuksen näköala työelämän kehitykseen*. Tampere University Press, Tampere, 109-134.
- Helén, Ilpo 1995: "Michel Foucault'n valta-analytiikka". Teoksessa Heiskala, Risto (toim.) *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Gaudeamus, Helsinki, 270-315.
- Helén, Ilpo 1997: *Äidin elämän politiikka. Naissukupuolisuus, valta ja itsesuhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle*. Gaudeamus, Helsinki.
- Helén, Ilpo 2002: "Risk and anxiety: polyvalence of ethics in high-tech antenatal care". *Critical Public Health* 12:2, 119-137.
- Helén, Ilpo 2004: "Technics over life: risk, ethics and the existential condition in high-tech antenatal care". *Economy and Society* 33:1, 28-51.
- Helén, Ilpo 2005: "Genealogia kritiikkinä". *Sosiologia* 42:2, 93-109.
- Helén, Ilpo 2007: "Multiple Depression: Making Mood Mangleable". *Journal of Medical Humanities* 28, 149-172.
- Helén, Ilpo 2010: "Hyvinvointi, vapaus ja elämän politiikka. Foucaultlainen hallinnan analytiikka". Teoksessa Jani Kaisto & Miikka Pyykkönen (toim.) *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Gaudeamus, Helsinki, 27-48.
- Helén, Ilpo 2011: "Asiakaslähtöisyys: eli miten mielenterveystyön ajatus epäpolitisoitui". Teoksessa Ilpo Helén (toim.) *Reformin pirstaleet: Mielenterveystyöpolitiikka hyvinvointivaltion jälkeen*. Vastapaino, Tampere, 153-181.
- Helén, Ilpo & Mikko Jauho (toim.) 2003: *Kansalaisuus ja kansanterveys*. Gaudeamus, Helsinki.
- Helén, Ilpo & Katja Yesilova 2006: "Shepherding desire: sexual health promotion in Finland from the 1940s to the 1990s". *Acta Sociologica* 49:3, 257-272.
- Hernes, Helga Maria 1987: *Welfare State and Woman Power. Essays in State Feminism*. Norwegian University Press, Oslo.
- Hiilamo, Heikki 2005: "Subjektiivisen päivähoito-oikeuden toteutuminen Suomessa ja Ruotsissa 1990-luvulla". Teoksessa Pentti Takala (toim.) *Onko meillä malttia sijoittaa lapsiin?* Kelan tutkimusosasto, Helsinki, 58-79.
- Hiilamo, Heikki & Olli Kangas 2009: "Trap for Women or Freedom to Choose? The Struggle over Cash for Child Care Schemes in Finland and Sweden". *Journal of Social Policy* 38:3, 457-475.
- Hobson, Barbara 2003: "Recognition struggles in universalistic and gender distinctive frames: Sweden and Ireland". Teoksessa Barbara Hobson (toim.) *Recognition Struggles and Social Movements. Contested Identities, Agency and Power*. Cambridge University Press, Cambridge, 64-92.
- Holli, Anne Maria 2006: "Strong together? A comparative study of the impact of the women's movements on policy making on Finland". Teoksessa Sirkku K. Hellsten, Anne Maria Holli & Krassimira Daskalova (toim.) *Women's Citizenship and Political Rights*. Palgrave, Basingstoke, 127-153.
- Holli, Anne Maria & Johanna Kantola 2007: "State feminism Finnish style: Strong policies clash with implementation problems". Teoksessa Joyce

- Outshoorn & Johanna Kantola (toim.) *Changing State Feminism*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 82-101.
- Häkkinen Skans, Iida 2011: *Kotitalouspalveluiden verovähennykset Suomessa ja Ruotsissa*. VATT valmisteluraportit 11. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Helsinki.
- Hänninen, Sakari 1998: "Is Finland going beyond the age of entitlement". Teoksessa Sakari Hänninen (toim.) *Displacement of Social Policies*. SoPhi, Jyväskylä, 242-258.
- Isola, Anna-Maria 2013: *Sukupuoli ja syntyvyyden retoriikka Venäjällä ja Suomessa 1995-2010*. Unigrafia, Helsinki.
- Jacquot, Sophie & Cornelia Woll 2003: "Usage of European Integration – Europeanisation from a Sociological Perspective", *European Integration online Papers* 7. <http://eiop.or.at/eiop/texte/2003-012.htm> (Haettu 8.3.2013)
- Jallinoja, Riitta 1983: *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallisaatteellisen murroksen heijastajana*. WSOY, Porvoo.
- Jallinoja, Riitta 2006: *Perheen vastaisuus. Familistista käännettä jäljittämässä*. Gaudeamus, Helsinki.
- Jauho, Mikko 2007: *Kansanterveysongelman synty. Tuberkuloosi ja terveyden hallinta Suomessa ennen toista maailmansotaa*. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Jessop, Bob 1993: "Towards a Schumpeterian Workfare State? Preliminary Remarks on Post-Fordist Political Economy". *Studies in Political Economy* 40, 7-39.
- Jessop, Bob 2002: *The Future of the Capitalist State*. Polity, Cambridge.
- Jokinen, Eeva 2005: *Aikuisten arki*. Gaudeamus, Helsinki.
- Julkunen, Raija 1994: "Suomalainen sukupuolimalli – 1960-luku käänteenä". Teoksessa Anneli Anttonen, Lea Henriksson ja Ritva Nätkin (toim.) *Naisten hyvinvointivaltio*. Vastapaino, Tampere, 179-201.
- Julkunen, Raija 1995: "Feministiseen analyysiin". Teoksessa Leena Eräsaari, Raija Julkunen & Harriet Silius (toim.) *Naiset yksityisen ja julkisen rajalla*. Vastapaino, Tampere, 15-28.
- Julkunen, Raija 2001: *Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa*. Vastapaino, Tampere.
- Julkunen, Raija 2004: "Hyvinvointipalvelujen uusi politiikka". Teoksessa Lea Henriksson & Sirpa Wrede (toim.) *Hyvinvointityön ammatit*. Gaudeamus, Helsinki, 168-186.
- Julkunen, Raija 2006: *Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu*. Stakes, Helsinki.
- Julkunen, Raija 2008: *Uuden työn paradoksit. Keskusteluja 2000-luvun työprosess(e)ista*. Vastapaino, Tampere.
- Julkunen, Raija 2010: *Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit*. Vastapaino, Tampere.
- Kananen, Johannes 2012: "Nordic Paths from Welfare to Workfare – Danish, Swedish and Finnish Labour Market Reforms in Comparison". Julkaisematon artikkelikäsikirjoitus referee-prosessissa.
- Kankare, Ilkka 2006: "Syntinen liitto – arviointi ja Euroopan sosiaalirahaston itse aiheutettu monimutkaisuus". Teoksessa Kati Rantala & Pekka Sulkunen (toim.) *Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia*. Gaudeamus, Helsinki, 121-142.

- Kantola, Anu 2003: "Loyalties in Flux: The Changing Politics of Citizenship". *European Journal of Cultural Studies* 6:2, 203-217.
- Kantola, Anu 2010: "Kilpailukyky politiikan valtastrategiana". Teoksessa Jani Kaisto & Miikka Pyykkönen (toim.) *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Gaudeamus, Helsinki, 97-118.
- Kantola, Johanna 2006: *Feminists Theorize the State*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Kantola, Johanna 2010: *Gender and the European Union*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Kantola, Johanna & Judith Squires 2012: "From state feminism to market feminism?" *International Political Science Review* 33:4, 382-400.
- Kantola, Johanna & Kevät Nousiainen 2012: "Euroopan unionin tasa-arvopolitiikka. Velvoittavaa lainsäädäntöä ja pehmeää sääntelyä". Teoksessa Johanna Kantola, Kevät Nousiainen & Milja Saari (toim.) *Tasa-arvo toisin nähtynä. Oikeuden ja politiikan näkökulmia tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen*. Gaudeamus, Helsinki, 124-142.
- Kautto, Mikko 2004: "Syntyvyyteen vaikuttaminen". Teoksessa *Väestökehitykseen vaikuttaminen – tulisiko syntyvyyttä ja maahanmuuttoa lisätä? Tulevaisuusselonteon liiteraportti 3*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 31/2004, Helsinki, 31-50.
- Kautto, Mikko, Matti Heikkilä, Bjørn Hvinden, Staffan Marklund & Niels Ploug 1999: "Introduction: the Nordic welfare states in the 1990s". Teoksessa Mikko Kautto, Matti Heikkilä, Bjørn Hvinden, Staffan Marklund & Niels Ploug (toim.) *Nordic Social Policy: Changing Welfare States*. Routledge, Lontoo, 1-18.
- Kautto, Mikko, Johan Fritzell, Bjørn Hvinden, Jon Kvist & Hannu Uusitalo (toim.) 2001: *Nordic welfare states in the European Context*. Routledge, London.
- Kettunen, Pauli 2001: "The Nordic Welfare State in Finland". *Scandinavian Journal of History* 26:3, 225-247.
- Kettunen, Pekka & Sakari Möttönen 2011: "Asiakkuuden rajat ja mahdollisuudet sosiaali- ja terveystaloudessa". *Kansalaisyhteiskunta* 1/2011, 57-68. http://kans.jyu.fi/lehti/2011-1/nakemyksia_kettunenmottonen/view (Haettu 8.4.2013)
- Kivimäki, Riikka 2003: "Perhe tuli työelämään". Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Gaudeamus, Helsinki, 186-201.
- Kivimäki, Riikka 2009: *Vanhemmuus työpaikoilla*. Acta Universitatis Tamperensis 1472. Tampere University Press, Tampere.
- Kivimäki, Riikka & Katri Otonkorpi-Lehtoranta 2003: *Pomot ja perheet. Työelämä ja perheiden hyvinvointi*. Sitran julkaisuja 260. Edita, Helsinki.
- Koistinen, Pertti 1999: *Työpolitiikan perusteet*. WSOY, Porvoo.
- Koistinen Pertti 2011: "Työllisyysturvan haasteet". *Työpoliittinen aikakauskirja* 54:2, 54-71.
- Kom. 1966: A 7 Perhekustannusten tasauskomitean mietintö. Helsinki.
- Kom. 1992:35 *Tasa-arvolain uudistamistoimikunnan mietintö*. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.
- Korpi, Walter 1978: *The Working Class in Welfare Capitalism. Work, Unions and Politics in Sweden*. Routledge & Kegan Paul, London.
- Kosonen, Pekka 1998: *Pohjoismaiset mallit murroksessa*. Vastapaino, Tampere.

- Kosonen, Pekka 2004: "Finland: considering OECD guidelines but within national institutional settings". Teoksessa Klaus Armingeon & Michelle Beyeler (toim.). *The OECD and European Welfare States*. Edward Elgar, Cheltenham, 44-59.
- Kosonen, Pekka 2011: "Experiences from two financial crises in the Nordic welfare states: 1990-1003 and 2008-10 compared". Teoksessa Kevin Farnsworth and Zoë Irving (toim.) *Social policy in challenging times. Economic crisis and welfare systems*. The Policy Press, Bristol, 219-230.
- Kotanen, Riikka 2013: *Näkymättömästä näkökulmaksi. Parisuhdeväkilä- lan uhrin ja oikeudellisen sääntelyn muutos Suomessa*. Sosiaalietieteiden laitoksen julkaisuja. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Kovalainen, Anne 2004: "Hyvinvointipalvelujen markkinoituminen ja sukupuolisopimuksen muutos". Teoksessa Lea Henriksson & Sirpa Wrede (toim.) *Hyvinvointityön ammatit*. Gaudeamus, Helsinki, 187-209.
- Krook, Mona Lena & Fiona Mackay 2011: "Introduction: Gender, Politics, and Institutions". Teoksessa Mona Lena Krook & Fiona Mackay (toim.) *Gender Politics and Institutions. Towards a Feminist Institutionalism*. Palgrave Macmillan, Houndmills, 1-20.
- Kuivalainen, Susan & Mikko Niemelä 2010: "From universalism to selectivism: the ideational turn of the anti-poverty policies in Finland". *Journal of European Social Policy* 20:3, 263-276.
- Kuosmanen, Paula 2007: "Sateenkaarivanhempien työn ja perheen yhteensovittaminen". Teoksessa Paula Kuosmanen & Juha Jämsä (toim.) *Suomalaiset sateenkaariperheet sosiaali- ja terveyspalveluissa ja koulussa*. Työministeriö, Helsinki, 96-101.
- Kuusi, Pekka 1962: *60-luvun sosiaalipolitiikka*. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja 6. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo.
- Kuusipalo, Jaana 2011: *Sukupuolittunut poliittinen edustus Suomessa*. Acta Universitatis Tamperensis 1614. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Kvist, Elin, Maria Carbin & Hannele Harjunen 2012: "Domestic services or Maid? Discourses on gender equality, work and integration in Nordic policy debate". *Journal of Social Policy* (tulossa).
- Kvist, Jon & Juho Saari (toim.) 2007: *The Europeanisation of Social Protection*. The Policy Press, Bristol.
- Känsälä, Marja 2012: *Työura ja parisuhde – erilliset yhdessä. Työn ja muun elämän yhteensovittaminen kahden uran pariskunnilla*. Turun kauppa- korkeakoulu, Turku.
- Laitinen-Kuikka, Sini 2003: "Euroopan unioni ja sosiaalipolitiikka". Teoksessa Tuula Helne, Raija Julkunen, Jouko Kajanoja, Sini Laitinen-Kuikka, Tiina Silvasti & Jussi Simpura: *Sosiaalinen politiikka*. WSOY, Helsinki, 269-301.
- Lammi-Taskula, Johanna 2006: "Nordic men on parental leave: can the welfare state change gender relations?" Teoksessa Anne Lise Ellingsæter & Arnlaug Leira (toim.) *Politicising parenthood in Scandinavia. Gender relations in welfare states*. Policy Press, Bristol, 79-99.
- Lammi-Taskula, Johanna 2007: *Parental leave for fathers? Gendered conceptions and practices in families with young children in Finland*. Stakes, Helsinki.
- Lammi-Taskula, Johanna, Minna Salmi & Sanna Parrukoski 2009: *Työ, perhe ja tasa-arvo*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:55. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.

- Larner, Wendy & William Walters 2006: *Global Governmentality. Governing International Spaces*. Routledge, London.
- Larsen, Tine & Peter Taylor-Gooby 2004: "New Risks at the EU Level; A Spillover from Open Market Policies?" Teoksessa Peter Taylor-Gooby (toim.) *New Risks, New Welfare. The Transformation of the European Welfare State*. Oxford University Press, Oxford, 181-208.
- Lehto, Anna-Maija & Hanna Sutela 2008: *Työolojen kolme vuosikymmentä. Työolotutkimusten tuloksia 1977–2008*. Tilastokeskus, Helsinki.
- Lehtonen, Turo-Kimmo 1999: *Rahan vallassa. Ostoksilla käyminen ja markkinatalouden arki*. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Lehtonen, Turo-Kimmo 2003: "Historiallisesta ontologiasta". *Tiede & edistys* 28:1, 1-11.
- Lehtonen, Turo-Kimmo 2008: *Aineellinen yhteisö*. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Lehtonen, Turo-Kimmo & Jyri Liukko 2010: "Justifications for commodified security: The promotion of private life insurance in Finland 1945–90". *Acta Sociologica* 53:4, 371-386.
- Lehtonen, Turo-Kimmo & Jyri Liukko 2012: "The Forms and Limits of Insurance Solidarity". *Journal of Business Ethics* 103:1, 33-44.
- Lehtonen, Turo-Kimmo & Mika Pantzar 2002: "The Ethos of Thrift: the Promotion of Bank Saving in Finland during the 1950s". *Journal of Material Culture* 7:2, 211-231.
- Leitner, Sigrid 2003: "Varieties of familialism. The caring function of the family in comparative perspective". *European Societies* 5:4, 353-375.
- Lemke, Thomas 2001: "'The birth of bio-politics': Michel Foucault's lecture at the Collège de France on neo-liberal governmentality". *Economy and Society* 30:2, 190-207.
- Lemke, Thomas 2007: "An indigestible meal? Foucault, governmentality and state theory". *Distinktion* 15, 43-64.
- Lempiäinen, Kirsti 2002: "Kansallisuuden tekeminen ja toisto". Teoksessa Tuula Gordon, Katri Komulainen & Kirsti Lempiäinen (toim.) *Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Vastapaino, Tampere, 19-36.
- Lewis, Jane & Gertrude Åström 1992: "Equality, Difference, and State Welfare: Labour Market and Family Policies in Sweden". *Feminist Studies* 18, 59-86.
- Liljeström, Marianne 1996: "Sukupuolijärjestelmä". Teoksessa Anu Koivunen & Marianne Liljeström (toim.) *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Vastapaino, Tampere, 111-138.
- Lindberg, Marjut 2012: "Kotihoidon tuki ei kehity tappelemalla". *Helsingin Sanomat* 15.6.2012.
<http://www.hs.fi/paakirjoitukset/Kotihoidon+tuki+ei+kehity+tappelema+lla/a1339640881969> (Haettu 28.6.2012)
- Lister, Ruth 2002: "The dilemmas of pendulum politics: balancing paid work, care and citizenship". *Economy and Society* 31:4, 520-532.
- Lister, Ruth 2003: *Citizenship. Feminist Perspectives*. Second Edition. Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Lister, Ruth, Fiona Williams, Anneli Anttonen, Jet Bussemaker, Ute Gerhard, Stina Johansson, Jaqueline Heinen, Arnlaug Leira, Birte Siim & Constanza Tobio, with Anna Gavanias 2007: *Gendering Citizenship in Western Europe: New Challenges for Citizenship Research in a Cross-national Context*. Policy Press, Bristol.

- Liukko, Jyri 2005: *Hyvinvoinnin eetos ja henkivakuutus. Riskin, vastuun ja solidaarisuuden muodonmuutokset*. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 82. Kelan tutkimusosasto, Helsinki.
- Lombardo, Emanuela, Petra Meier & Mieke Verloo 2009: "Stretching and bending gender equality: A discursive politics approach". Teoksessa Emanuela Lombardo, Petra Meier & Mieke Verloo (toim.) *The Discursive Politics of Gender Equality. Stretching, bending and policymaking*. Routledge, London, 1-18.
- Lovenduski, Joni 2011. "Foreword". Teoksessa Mona Lena Krook & Fiona Mackay (toim.) *Gender Politics and Institutions. Towards a Feminist Institutionalism*. Palgrave Macmillan, Houndmills, vii-xi.
- Luhtakallio, Eeva, Eeva Raevaara, Anne Maria Holli & Milja Saari 2007: "Sukupuolittunut paikallispolitiikka". Teoksessa Anne Maria Holli, Eeva Luhtakallio & Eeva Raevaara (toim.) *Sukupuolten valta/kunta. Poliittikka, muutos ja vastarinta suomalaisissa kunnissa*. Vastapaino, Tampere, 243-255.
- Lähtenmäki, Maria 1994: "Ansioäidit arvossaan. Naimisissa olevat naiset ja palkkatyö 1940-luvun puolivälissä". Teoksessa Raimo Parikka (toim.) *Työ ja työttömyys*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki.
- Lähtenmäki, Maria 1995: *Mahdollisuuksien aika. Työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910–1930-luvun Suomessa*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Lähteinen, Martti & Pirjo Marjamäki 2007: "Sosiaalihuollon valtakunnallisen ohjauksen peruslinjat". Teoksessa Aulikki Kananoja, Martti Lähteinen ja Pirjo Marjamäki (toim.) *Sosiaalityön käsikirja*. Tietosanoma, Helsinki, 84-95.
- Mahon, Rianne 2002: "Child Care Policy: Toward What Kind of 'Social Europe'". *Social Politics* 9:3, 343-379.
- Mahon, Rianne 2009: "The OECD's Discourse on the Reconciliation of Work and Family Life". *Global Social Policy* 9:2, 183-204.
- Martikainen, Riitta 1994: "Aluksi". Teoksessa Riitta Martikainen (toim.) *Täyttää elämää. Seminaari työn ja perheen yhteensovittamisesta 23.5.1994*. Työhallinnon julkaisu 78. Työministeriö, Helsinki, 2-4.
- Matten, Dirk & Andrew Crane 2005: "Corporate Citizenship: Towards an extended theoretical conceptualization". *Academy of Management Review* 30:1, 166-179.
- Meskus, Mianna 2005: "To exclude or to enclose? Medicalization of abortion in Finland, 1900-1950". *Scandinavian Journal of History* 30:1, 45-60.
- Meskus, Mianna 2009: *Elämän tiede. Tutkimus lääketieteellisestä teknologiasta, vanhemmuudesta ja perimän hallinnasta*. Vastapaino, Tampere.
- Meuser, Michael 2009: "Gender competence: gender mainstreaming, managing diversity and the professionalisation of gender politics in Germany". Teoksessa Mustafa F. Özbilgin (toim.) *Equality, Diversity and Inclusion at Work. A Research Companion*. Edward Elgar, Cheltenham, 149-158.
- Meuser, Michael 2010: "Gender Discourses and Organisational Change. The Economisation of Gender Politics in Germany." Teoksessa Birgit Riegraf, Brigitte Aulenbacher, Edit Kirsch-Auwärter & Ursula Müller (toim.) *Gender Change in Academia. Re-Mapping the Fields of Work, Knowledge, and Politics from a Gender Perspective*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, 305-316.

- Miller, Peter & Nikolas Rose 1990: "Governing economic life". *Economy and Society* 19:1, 1-31.
- Morel, Nathalie, Bruno Palier & Joakim Palme 2012: "Beyond the welfare state as we knew it?" Teoksessa Nathalie Morel, Bruno Palier & Joakim Palme (toim.) *Towards a Social Investment Welfare State? Ideas, Policies and Challenges*. The Policy Press, Bristol, 1-30.
- Moring, Anna 2007: "Kolmen kerroksen vanhempia? Hetero- ja parisuhdenormatiivisuuksia Suomen ja Ruotsin hedelmöityshoitolaissa". *SQS* 1/2007.
http://www.helsinki.fi/jarj/sqs/sqs1_07/sqs12007moring.pdf (Haettu 15.9.2012)
- Myrdal, Alva & Viola Klein 1956: *Women's Two Roles: Home and Work*. Routledge & Paul Kegan, London.
- Niemelä, Risto, Pertti Pykälä, Risto Sullström & Reijo Vanne 2007: *Suomalaisen sosiaaliturvan kehitys ja kansalaisen elinvaiheet*. Kela, Helsinki.
- Niemistö, Charlotta 2011: *Work/Family Reconciliation. Corporate Management, Family Policies, and Gender Equality in the Finnish Context*. Publications of the Hanken School of Economics Nr 236. Hanken School of Economics, Helsinki.
- Niilola, Kari & Mikko Valtakari 2006: *Kotitalousvähennys. Kotitalousvähennys kotipalvelumarkkinoiden luojana ja työllisyyden lisääjänä*. Työpoliittinen tutkimus 310. Työministeriö, Helsinki.
- Nousiainen, Kevät & Johanna Niemi-Kiesiläinen 2001: "Introductory Remarks on Nordic Law and Gender Identities". Teoksessa Kevät Nousiainen, Åsa Gunnarsson, Karin Lundström & Johanna Niemi-Kiesiläinen (toim.) *Responsible Selves. Women in the Nordic legal culture*. Ashgate, Aldershot, 1-22.
- Näre, Lena 2011: "On whiteness and white privilege". *ETMU-blogi*, Etnisten suhteiden ja kansainvälisen muuttoliikkeen tutkimuksen seura ETMU ry,
<http://etmu.protsv.fi/blogi/?p=130> (Haettu 22.9.2012)
- Nätkin, Ritva 1997: *Kamppailu suomalaisesta äitiydestä*. Gaudeamus, Helsinki.
- OECD 1991: *Shaping structural change: the role of women*. Report by a high-level group of experts to the Secretary-General. OECD, Paris.
- OECD 2002: *Babies and Bosses – Reconciling Work and Family Life: Australia, Denmark and the Netherlands*, Vol. 1. OECD, Paris.
- OECD 2003: *Babies and Bosses – Reconciling Work and Family Life: Austria, Ireland and Japan*, Vol. 2. OECD, Paris.
- OECD 2004: *Babies and Bosses – Reconciling Work and Family Life: New Zealand, Portugal and Switzerland*, Vol. 3. OECD, Paris.
- OECD 2005: *Babies and Bosses – Reconciling Work and Family Life: Canada, Finland, Sweden and the UK*, Vol. 4. OECD, Paris.
- OECD 2007: *Babies and Bosses – Reconciling Work and Family Life: A Synthesis of Findings for OECD Countries*. OECD, Paris.
- Ojakangas, Mika 1992: "Genealogiasta". *Tiede & edistys* 17:4, 281-296.
- Oksala, Johanna 1999: "Mikä on Foucault'n sukupuoli?" *Tiede & edistys* 1/99, 59-60.
- Oksala, Johanna 2005: "Feministinen filosofia nykyisyyden ontologiana". Teoksessa Johanna Oksala & Laura Werner (toim.) *Feministinen filosofia*. Gaudeamus, Helsinki, 156-173.

- O'Malley, Pat 2004: *Risk, Uncertainty and Government*. Glasshouse Press, London.
- Ostner, Ilona & Christoph Schmitt 2008: "Introduction". Teoksessa Ilona Ostner & Christoph Schmitt (toim.) *Family Policies in the Context of Family Change. The Nordic Countries in Comparative Perspective*. VS Verlag für sozialwissenschaften, Wiesbaden, 9-36.
- Palola, Elina 2007: Näkökulmia eurooppalaiseen sosiaalipolitiikkaan: malli, väestö, resurssit ja kommunikaatio. Tutkimuksia 164. Stakes, Helsinki.
- Palola, Elina & Riitta Särkelä (toim.) 2006: *Hyvinvointi United – FC Sisämarkkinat: Reilu peli*. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry, Helsinki.
- Patosalmi, Mervi 2011: *The Politics and Policies of Reproductive Agency*. Unigrafia, Helsinki.
- Pfister, Thomas 2009: "Governing the knowledge society: Studying Lisbon as epistemic setting". Julkaisussa Kröger, Sandra (toim.) *What we have learnt: Advances, pitfalls and remaining questions in OMC research. European Integration online Papers* (EIoP). Special Issue 1, 13:6, <http://eiop.or.at/eiop/texte/2009-006a.htm> (Haettu 4.2.2013)
- Piekkola, Hannu 2002: *Palkkaneuvottelut ja työmarkkinat Pohjoismaissa ja Euroopassa*. ETLA, Helsinki. http://www.etla.fi/files/660_dp838.pdf (Haettu 21.9.2012)
- Pierson, Paul 1996: "The New Politics of the Welfare State". *World Politics* 48:2, 143-179.
- Pierson, Paul (toim.) 2001: *The New Politics of the Welfare State*. Oxford University Press, Oxford.
- Prügl, Elisabeth 2007: "Gender and European Union Politics". Teoksessa Knud Erik Jørgensen, Mark A. Pollack & Ben Rosamond (toim.) *Handbook of European Union Politics* 433-447.
- Pulkkinen, Tuija 1998: *Postmoderni politiikan filosofia*. Gaudeamus Helsinki.
- Pulkkinen, Tuija 2005: "Feministisestä filosofiasta feministiseen teoriaan. Tuija Pulkkinen haastattelu". Teoksessa Johanna Oksala & Laura Werner (toim.) *Feministinen filosofia*. Gaudeamus, Helsinki, 119-127.
- Pyyhtinen, Olli 2009: *Bringing the Social Alive. Essays on Georg Simmel's Social Theory*. Annales Universitatis Turkuensis B 316. Turun yliopisto, Turku.
- Pälli, Pekka & Tapio Rissanen 2006: "Työ ja perhe". Teoksessa Mikko Jakonen, Jukka Peltokoski & Akseli Virtanen (toim.) *Uuden työn sanakirja*. Tutkijaliitto, Helsinki, 41-49.
- Rabinow, Paul 2003: *Anthropos Today: Reflections on Modern Equipment*. Princeton University Press, Princeton.
- Ramazanoğlu, Caroline & Janet Holland 2002: *Feminist Methodology. Challenges and Choices*. Sage, London.
- Rantalaiho, Minna 2010: "Rationalities of cash-for-childcare: the Nordic case". Teoksessa Jorma Sipilä, Katja Repo & Tapio Rissanen (toim.) *Cash for child care: the consequences for caring mothers*. Edgar Elgar, Cheltenham.
- Rantalaiho, Minna 2012: "Suomalainen lasten kotihoidon tuki pohjoismaisessa kehityksessä". Teoksessa Jorma Sipilä, Minna Rantalaiho, Katja Repo & Tapio Rissanen (toim.) *Rakastettu ja vihattu lasten kotihoidon tuki*. Vastapaino, Tampere, 65-110.

- Rasimus, Ari & Pertti Alasuutari 2009: "OECD ja Suomen julkisen sektorin muutos". Teoksessa Meri Koivusalo, Eeva Ollila & Anna Alanko (toim.) *Kansalaisesta kuluttajaksi. Markkinat ja muutos terveydenhuollossa*. Gaudeamus, Helsinki, 132-155.
- Raunio, Tapio & Teija Tiilikainen 2003: *Finland in the European Union*. Frank Cass, London.
- Repo, Jemima 2011: *The Biopolitics of Gender*. Unigrafia, Helsinki.
- Repo, Katja & Teppo Kröger 2009: "Lasten päivähoito - oikeus hoivaan ja varhaiskasvatukseen". Teoksessa Anneli Anttonen, Heli Valokivi & Minna Zechner (toim.) *Hoiva - tutkimus, politiikka ja arki*. Vastapaino, Tampere, 200-218.
- Rose, Nikolas 1996a: *Inventing our selves. Psychology, power, and personhood*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Rose, Nikolas 1996b: "The death of the social? Re-figuring the territory of government." *Economy and Society* 25:3, 327-365.
- Rose, Nikolas 1999: *The Powers of Freedom: Reframing Political Thought*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Rotkirch, Holger 1968: "Yhdistys 9 uudistusten jouduttajana". Teoksessa Katarina Eskola (toim.) *Miesten maailman nurjat lait*. Tammi, Helsinki, 62-73.
- Saari, Juho 1997: "In Gunnar Myrdal's Footsteps: Pekka Kuusi and the Vision of Scientific Planning". Teoksessa Pauli Kettunen & Hanna Eskola (toim.) *Models, Modernity and the Myrdals*. Renvall institute, Helsinki, 129-152.
- Saari, Juho & Olli Kangas 2007: "Finland: towards more proactive policies". Teoksessa Jon Kvist & Juho Saari (toim.) *The Europeanisation of Social Protection*. The Policy Press, Bristol, 153-173.
- Saari, Milja 2013: "Promoting Gender Equality without a Gender Perspective: Problem Representations of Equal Pay in Finland". *Gender, Work and Organization* 20:1, 36-55.
- Salmi, Minna 1996: "Työelämän ja perhe-elämän yhdistämisen palapelit". Teoksessa Merja Kinnunen & Päivi Korvajärvi (toim.) *Työelämän sukupuolistavat käytännöt*. Vastapaino, Tampere, 211-231.
- Salmi, Minna 2004a: "Arkielämä kokoa yhteen työn ja perheen". Teoksessa Minna Salmi & Johanna Lammi-Taskula (toim.) *Puhelin, mummo vai joustava työaika? Työn ja perheen yhdistämisen arkea*. Stakes, Helsinki, 11-28.
- Salmi, Minna 2004b: "Teesejä työn ja perheen yhteensovittamisen tulevaisuudesta". Teoksessa Minna Salmi & Johanna Lammi-Taskula (toim.) *Puhelin, mummo vai joustava työaika? Työn ja perheen yhdistämisen arkea*. Stakes, Helsinki, 173-183.
- Salmi, Minna 2004c: "Työn ja perheen yhteensovittamisen kentät". Teoksessa Minna Salmi & Johanna Lammi-Taskula (toim.) *Puhelin, mummo vai joustava työaika? Työn ja perheen yhdistämisen arkea*. Stakes, Helsinki, 1-9.
- Salmi, Minna 2006: "Parental choice and the passion for equality in Finland". Teoksessa Anne Lise Ellingsæter & Arnlaug Leira (toim.) *Politicising parenthood in Scandinavia. Gender relations in welfare states*. The Policy Press, Bristol, 145-168.
- Salmi, Minna 2007: "Pienten lasten vanhemmat haluavat säilyttää subjektiivisen päivähoito-oikeuden". *Yhteiskuntapolitiikka* 72:2, 202-204.

- Salmi, Minna, Johanna Lammi-Taskula & Johanna Närvi 2009: *Perhevapaat ja työelämän tasa-arvo*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, työ ja yrittäjyys 24/2009. Työ- ja elinkeinoministeriö, Helsinki.
- Sainsbury, Diane 1999: "Gender and Social-Democratic Welfare states". Teoksessa Diane Sainsbury (toim.) *Gender and Welfare State Regimes*. Oxford University Press, Oxford, 75-114.
- Sauli, Hannele & Salla Säkkinen 2007: "Lasten päivähoido". Teoksessa *Suomalainen lapsi 2007*. Tilastokeskus & Stakes, Helsinki.
- Savio, Annikki 2001: *Euroopan unionin sosiaalinen ulottuvuus sosiaalipoliittisena ohjausmekanismina*. Tutkimuksia 117. Stakes, Helsinki.
- Savio, Annikki 2010: "Euroopan unionin hyvinvointivalttiollistuminen". Teoksessa Jani Kaisto & Miikka Pyykkönen (toim.) *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Gaudeamus, Helsinki, 145-165.
- Schacht, Richard 1999: "Nietzsche". Teoksessa Robert Audi (toim.) *The Cambridge Dictionary of Philosophy*. Second Edition. Cambridge University Press, Cambridge, 613-617.
- Skocpol, Theda 1979: *States and Social Revolutions. A comparative analysis of France, Russia, & China*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Sihvonen, Ella 2008: "Lasten ja nuorten pahoinvointi ja vanhemmuus mediateksteissä". Teoksessa Minna Autio, Kirsi Eräranta & Sami Myllyniemi (toim.) *Polarisoituva nuoruus*. Nuorten elinolot -vuosikirja. Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisosiain neuvottelukunta & Stakes, Helsinki, 170-179.
- Silvast, Antti 2011: "Monitor Screens of Market Risks: Managing Electricity in a Finnish Control Room". *STS Encounters* 4:2, 145-174.
- Simonen, Leila & Anne Kovalainen 1998: "Paradoxes of Social Care Restructuring: The Finnish Case". Teoksessa Jane Lewis (toim.) *Gender, Social Care and Welfare State Restructuring in Europe*. Ashgate, Aldershot, 229-256.
- Sipilä, Jorma 2012: "Lasten kotihoidon tuki poliittisena kysymyksenä". Teoksessa Jorma Sipilä, Minna Rantalaiho, Katja Repo & Tapio Rissanen (toim.) *Rakastettu ja vihattu lasten kotihoidon tuki*. Vastapaino, Tampere, 25-63.
- Sjöblom, Stefan 2006: "Koti projektoitunutta julkishallintoa". Teoksessa Kati Rantala & Pekka Sulkunen (toim.) *Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia*. Gaudeamus, Helsinki, 71-86.
- Starke, Peter 2006: "The Politics of Welfare State Retrenchment: A Literature Review". *Social Policy & Administration* 40:1, 104-120.
- STM 2003: *Perhepoliittinen strategia. Linjauksia ja taustoja perhepolitiikan kehittämiseen*. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.
- Strandell, Harriet 1984: "Kolmen naissukupolven kokemuksia työstä ja perheestä". Teoksessa Elina Haavio-Mannila, Riitta Jallinoja & Harriet Strandell (toim.) *Perhe, työ ja tunteet. Ristiriitoja ja ratkaisuja*. WSOY, Helsinki.
- Strandell, Harriet 2012: *Lapset iltapäivätoiminnassa. Koululaisten valvottu vapaa-aika*. Gaudeamus, Helsinki.
- Stratigaki, Maria 2004: "The Cooptation of Gender Concepts in EU Policies: The Case of 'Reconciliation of Work and Family'". *Social Politics* 11:1, 30-56.

- Sulkunen, Pekka 2006: "Projektiyhteiskunta ja uusi yhteiskuntasopimus". Teoksessa Kati Rantala & Pekka Sulkunen (toim.) *Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia*. Gaudeamus, Helsinki, 17-38.
- Tainio, Risto 2006: "Suomalaisen liiketoimintajärjestelmän rakenteellinen ja kulttuurinen muutos". Teoksessa Risto Heiskala & Eeva Luhtakallio (toim.) *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta*. Gaudeamus, Helsinki, 65-81.
- Taylor-Gooby, Peter 2004: "New Risks and Social Change". Teoksessa Peter Taylor-Gooby (toim.) *New Risks, New Welfare: The Transformation of the European Welfare State*. Oxford University Press, Oxford, 1-28.
- Tepe, Markus & Pieter Vanhuysse 2010: "Elderly bias, new social risks and social spending: change and timing in eight programmes across four worlds of welfare, 1980-2003". *Journal of European Social Policy* 20:3, 217-234.
- Thelen, Kathleen 2004: *How Institutions Evolve: The Political Economy of Skills in Germany, Britain, the United States and Japan*. Cambridge University Press, New York.
- Therborn, Göran 1995: *European Modernity and Beyond. The Trajectory of European Societies 1945-2000*. Sage, London.
- Tiihonen, Seppo 2006: "Poliittisen hallinnan ja hallintopolitiikan muutoksia 1980- ja 1990-luvulla". Teoksessa Risto Heiskala & Eeva Luhtakallio (toim.) *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta*. Gaudeamus, Helsinki, 82-104.
- Threlfall, Monika 1999: "Taking Stock and Looking Ahead". Teoksessa Linda Hantrais (toim.) *Gendered Policies in Europe. Reconciling Employment and Family Life*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 180-200.
- TM 2003: *Varautuminen suurten ikäluokkien aiheuttamaan työmarkkinamuutokseen. Projektin loppuraportti*. Työhallinnon julkaisu nro 320. Työministeriö, Helsinki.
- Tuori, Salla 2007: "Cooking Nation: Gender Equality and Multiculturalism as Nation-Building Discourses". *European Journal of Women's Studies* 14:1, 21-35.
- Tasa-arvoasiain neuvottelukunta 1982: *Työaika naisnäkökulmasta. Työaikakomitean varjokomitean raportti*. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki.
- Uhmavaara, Heikki, Martti Kairinen & Jukka Niemelä (toim.) 2000: *Paikallinen sopiminen työelämässä. Hyötyyn ja luottamukseen perustuvaa muutosten hallintaa*. Turun yliopisto, Turku.
- Vainio, Jenny 2012: *Hegemony, contradiction and gender in the context of Finnish university physics*. Studies in educational sciences, institute of behavioural sciences, University of Helsinki.
- Vallentin, Steen & David Murillo 2012: "Governmentality and the politics of CSR". *Organization* 19:6, 825-843.
- Valtioneuvoston kanslia 2004: *Väestökehitykseen vaikuttaminen – tulisiko syntyvyyttä ja maahanmuuttoa lisätä? Tulevaisuusselonteon liiteraportti 3*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 31/2004, Helsinki.
- Valtonen, Anu 2004: *Rethinking Free Time. A Study on Boundaries, Disorders and Symbolic Goods*. Acta Universitatis oeconomicae Helsingiensis. Helsinki School of Economics, Helsinki.
- Valverde, Mariana 2007: "Genealogies of European states: Foucauldian reflections". *Economy and Society* 36:1, 159-178.

- Van Aerschot, Paul 2011: *Activation Policies and the Protection of Individual Rights. A Critical Assessment of the Situation in Denmark, Finland and Sweden*. Ashgate, Farnham.
- Verloo, Mieke & Anna van der Vleuten 2009: "The Discursive Logic of Ranking and Benchmarking: Understanding Gender Equality Measures in the European Union". Teoksessa Emanuela Lombardo, Petra Meier & Mieke Verloo (toim.) *The Discursive Politics of Gender Equality. Stretching, bending and policymaking*. Routledge, London, 169-185.
- Vikat, Andres 2004: "Syntyvyyteen vaikuttavat tekijät". Teoksessa *Väestökehitykseen vaikuttaminen – tulisiko syntyvyyttä ja maahanmuuttoa lisätä? Tulevaisuusselonteon liiteraportti 3*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 31/2004, Helsinki, 20-30.
- VNS 8/2004: *Hyvä yhteiskunta kaikenikäisille. Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko väestökehityksestä, väestöpolitiikasta ja ikärakenteen muutokseen varautumisesta*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 27/2004, Helsinki.
- Vuori, Jaana 2001: *Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa*. Tampere University Press, Tampere.
- Vuori, Jaana 2004: "Isyyden mallit ja isien valinnat". Teoksessa Ilana Aalto & Jani Kolehmainen (toim.) *Isäkirja*. Vastapaino, Tampere, 29-63.
- Vuorio, Markku 2008: "Kotitalousvähennys on tulonsiirtoa rikkaille". *Helsingin Sanomat*, 26.10.2008.
- Väestöliitto 2004: *Väestöpoliittinen ohjelma*. Väestöliitto, Helsinki.
- Vähämäki, Jussi 2003: *Kuhnurien kerho. Vanhan työn paheista uuden hyveiksi*. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Vähämäki, Jussi 2009: *Itsen alistus. Työ, tuotanto ja valta tietokyykapitalismissa*. Like, Helsinki.
- Wallenius 2003: *Tuomitut vähenemään? Suomalaiset ja lisääntymisen vaikea taito*. Elinkeinoelämän valtuuskunta EVA, Helsinki.
- Walters, William & Jens Henrik Haahr 2005: *Governing Europe. Discourse, Governmentality and European Integration*. Routledge, London.
- Weedon, Chris 1999: *Feminism, Theory and the Politics of Difference*. Blackwell, Oxford.
- Williams, Fiona 1997: "Feminism and Social Policy". Teoksessa Victoria Robinson & Diane Richardson (toim.) *Introducing Women's Studies. Feminist theory and practice*. Second edition. Macmillan, Basingstoke 258-281.
- Woehl, Stefanie 2008: "Global Governance as Neo-liberal Governmentality: Gender Mainstreaming in the European Employment Strategy." Teoksessa Shirin M. Rai & Georina Waylen (toim.) *Global Governance. Feminist Perspectives*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 64-83.
- Woll, Cornelia & Sophie Jacquot 2010: "Using Europe: Strategic action in multi-level politics". *Comparative European Politics* 8:1, 110-126.
- Yesilova, Katja 2009: *Ydinperheen politiikka*. Gaudeamus, Helsinki.